

Національний університет біоресурсів і природокористування України
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

ПРИЗ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 347.27:631.1

ДИСЕРТАЦІЯ

на тему:

**«ПРАВО ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ СУБ'ЄКТІВ
АГРОБІЗНЕСУ»**

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших

авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О.О.Приз**

Науковий керівник **АДАМОВИЧ Оксана Вікторівна**, доктор філософії у галузі права, доцент кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Приз О. О. Право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань суб'єктів агробізнесу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань «Право за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене проведенню комплексного загальнотеоретичного аналізу довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу та значення вказаного інституту для формування сприятливого середовища кредитування таких суб'єктів господарювання, а також підвищення їх господарського потенціалу з метою підтримки сталого економічного розвитку держави. В межах дисертаційного дослідження проаналізовано та узагальнено наукові доктринальні підходи до розуміння змістовного наповнення та правової природи інституту довірчої власності в цілому та довірчої забезпечувальної власності зокрема. Визначено, що довірча власність є комплексним дуалістичним речово-зобов'язальним та фідучіарним інститутом. Зауважено, що забезпечувальна природа довірчої власності обумовлена вторинним похідним характером такого зобов'язання, яке спрямоване на забезпечення виконання первинного основного зобов'язання. За результатами проведеного ґрунтового аналізу запропоновано авторське визначення поняття «довірчої забезпечувальної власності». В ході вивчення особливостей довірчої власності як окремого речового титулу встановлено, що довірча власність не може бути ототожнена з класичним правом власності у зв'язку з її обмеженим та цільовим характером.

Обґрунтовано, що неакцесорна природа довірчої забезпечувальної власності обумовлена наступними ознаками: 1) чинність договору про встановлення довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання не залежить від чинності основного зобов'язання; 2) у випадку припинення основного зобов'язання, зокрема у

зв'язку з його повним виконанням, довірча забезпечувальна власність автоматично не припиняється; 3) припинення довірчої забезпечувальної власності виступає підставою для вимоги довірчого засновника до довірчого власника щодо повернення майна, яке було об'єктом довірчої забезпечувальної власності; 4) довірча забезпечувальна власність функціонує в якості самостійного речового права, що не припиняється автоматично із первинним зобов'язанням.

Встановлено, що необхідність чіткої, логічної та послідовної правової регламентації ефективного способу забезпечення виконання зобов'язання як передумови підвищення рівня кредитування суб'єктів агробізнесу обумовлено наступними факторами: 1) взаємозв'язок між результативністю та ефективністю аграрної господарської діяльності та впливом навколишнього природного середовища та природних умов; 2) сезонний характер такої діяльності; 3) підвищений ризиковий характер такої діяльності; 4) необхідність безперервного фінансування виробництва, навіть у періоди міжсезоння; 5) залучення як найманої праці, так і специфічного технічного обладнання для ефективного виробництва у аграрному секторі; 6) велика стадійність процесу здійснення господарської діяльності, що призводить до високого рівня затратності трудових та технічних ресурсів для її реалізації; 7) недостатня кількість фахівців вузького профілю, що можуть забезпечити фаховий характер господарської діяльності в аграрній сфері, що призводить до меншого рівня ефективності такої діяльності; 8) низький рівень екологічної правосвідомості, що призводить до неналежного стану навколишнього природного середовища та загрози екологічній безпеці.

Проаналізовано проблематику структуризації та систематизації нормативних положень щодо довірчої власності в межах Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та Земельного кодексу України, сформовано ряд рекомендацій науково-практичного характеру щодо оптимізації правового регулювання довірчої власності, чіткого виокремлення інституту довірчої забезпечувальної власності на основі дослідження сучасних наукових підходів до рекодифікації речового права.

Зауважено про відсутність елементу розщеплення правомочностей власника в межах довірчої забезпечувальної власності, оскільки єдиним власником виступає довірчий власник. Визначено, що правомочності довірчого власника щодо розпорядження таким майном є обмеженими суттю самого зобов'язання, яке стало підставою формування такого правового титулу.

На основі ґрунтовного дослідження еволюції інституту довірчої власності та досвіду його правової регламентації і правозастосування в зарубіжних країнах автор дійшов висновку про те, що співвідношення основних видів фідучіарних правочинів, а саме трасту та довірчої забезпечувальної власності слід здійснювати за наступними критеріями: 1) функціональне призначення; 2) правова природа; 3) розщеплення правомочностей власника; 4) модель права власності; 5) фідучіарний елемент. Відмінності у правовій регламентації довірчої власності у країнах загальної та континентальної системи права слід виокремлювати за наступними критеріями: 1) історичне походження; 2) розподілення правомочностей в межах права власності; 3) правовий статус власника фідучіарного правочину; 4) застосування інституту довірчої власності; 5) особливості правового регулювання.

В межах дисертаційного дослідження вагома увага приділена особливостям правової регламентації договору про встановлення довірчої власності. Автором проведено аналіз істотних умов, предмету, змісту вказаного договору, а також сформовано ряд висновків наукового характеру щодо удосконалення правового регулювання окремих нормативних положень. Автор дійшов висновку про те, що договір про встановлення довірчої власності – це фідучіарний правочин, яким встановлюється особливий правовий титул, а саме довірча власність, з метою забезпечення виконання кредитного зобов'язання або зобов'язання за договором позики. Зауважено, що предмет договору про встановлення довірчої власності має дуалістичний характер та включає у себе два компоненти: 1) безпосередні дії по передачі майна на правовому титулі довірчої власності; 2) саме майно, яке

передається довірчому власнику на праві довірчої власності з метою забезпечення виконання зобов'язання.

За результатами аналізу правового статусу суб'єкта агробізнесу як довірчого засновника в концепції довірчої забезпечувальної власності сформовано систему його прав та обов'язків. Визначено, що система прав суб'єкта агробізнесу як довірчого засновника за договором про встановлення довірчої власності складається з наступних елементів: 1) речові права; 2) зобов'язальні права; 3) права в процедурі звернення стягнення на об'єкт довірчої власності; 4) права, що впливають з фідучіарної природи довірчої забезпечувальної власності; 5) права на захист порушених прав та інтересів. Встановлено, що система обов'язків суб'єкта агробізнесу як довірчого засновника за договором про встановлення довірчої власності складається з наступних елементів: 1) передати майно довірчому власнику на праві довірчої власності для забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором, договором позики (частина перша статті 597-1 ЦК України); 2) добросовісно та в повному обсязі виконувати умови договору про встановлення довірчої власності відповідно до загальних вимог зобов'язального права; 3) за умов належного попередження допускати довірчого власника до проведення перевірок порядку користування об'єктом довірчої власності (частина четверта статті 597-4 ЦК України); 4) утримуватися від дій, які виходять за межі нормального зносу об'єкта довірчої власності та можуть істотно знизити його вартість або завдати іншої шкоди (частина перша статті 597-5 ЦК України); 5) користувач несе витрати на утримання об'єкта довірчої власності, якщо інше не встановлено договором (частина друга статті 597-5 ЦК України).

На основі проведеного критичного аналізу способів захисту порушених прав довірчого власника визначено, що належним та ефективним способом захисту порушених прав довірчого засновника у випадку невиконання довірчим власником фідучіарного обов'язку повернення майна є витребування з чужого незаконного володіння, а не визнання права власності, оскільки у разі припинення основного

зобов'язання, зокрема шляхом повного його виконання, у довірчого власника повністю відпадає правова підстава володіння об'єктом довірчої власності, а тому таке володіння об'єктом довірчої власності стає безтитульним та незаконним, що формує підстави довірчому засновнику для витребування майна з чужого незаконного володіння.

Досліджено проблематику застосування інституту майнового поручительства в правовій конструкції довірчої забезпечувальної власності та встановлено, що вказаний інститут може функціонально за аналогією застосовуватися в межах довірчої забезпечувальної власності, але з певними застереженнями, обумовленими особливостями досліджуваного способу забезпечення виконання зобов'язання. Сформовано висновок про те, що правовий та функціональний потенціал застосування майнового поручительства в межах довірчих забезпечувальних правовідносин має перспективний характер для суб'єктів агробізнесу оскільки можливість забезпечення виконання зобов'язання за рахунок майна поза аграрними правовідносинами, підвищує кредитоспроможність суб'єктів агробізнесу та формує сприятливе середовище для надійного забезпечення виконання зобов'язання, а також залучення додаткових фінансових ресурсів у сферу агробізнесу.

Обґрунтовано необхідність закріплення деталізованого переліку підстав припинення довірчої власності, до яких запропоновано відносити наступні: 1) повне та належне виконання основного зобов'язання; 2) задоволення майнових інтересів довірчого власника шляхом звернення стягнення на об'єкт довірчої власності; 3) припинення основного зобов'язання з інших підстав, передбачених цивільним законодавством; 4) примусове відчуження об'єкту довірчої власності з мотивів суспільної необхідності; 5) нікчемність договору про встановлення довірчої власності або визнання його недійсним; 6) знищення об'єкту довірчої власності за умов форс-мажорних обставин.

Проаналізовано проблемні питання понятійно-категоріального апарату в контексті визначення процесу задоволення майнових прав довірчого власника

через правову конструкцію звернення стягнення на об'єкт довірчої власності. Висловлено наукову позицію з приводу того, що в межах концепції довірчої забезпечувальної власності задоволення майнових вимог довірчого власника недоцільно розглядати в якості звернення стягнення, оскільки довірчий власник вже є формальним власником об'єкта довірчої власності, хоч і у обмеженому розумінні. У випадку прострочення довірчим засновником виконання первинного зобов'язання у цього довірчого власника з'являються правові підстави здійснювати розпорядження майном в межах правомочностей особливого титулу довірчої власності.

Визначено, що передбачені у цивільному законодавстві положення щодо визначення строків прострочення як підстави для задоволення майнових прав довірчого власника є недостатніми в контексті виконання боржником своїх зобов'язань за первинним кредитним договором або договором позики та порушують баланс інтересів сторін в межах забезпечувальних довірчих правовідносин.

В ході ґрунтовного аналізу цивільного та земельного законодавства на предмет правового регулювання інституту довірчої власності, зокрема на земельну ділянку, автором виявлено ряд колізійних положень, а також відсутність чіткої позиції законодавця щодо правової природи довірчої власності на землю, оскільки з формулювання не вбачається відмежування двох окремих конструкцій в межах єдиного інституту довірчої власності, а саме довірчої забезпечувальної власності та довірчої власності в контексті управління майном.

Автор доходить висновку про те, що довірча власність на земельну ділянку є гібридною правовою конструкцією, яка функціонує на межі різних самостійних інститутів як цивільного, так і земельного права. Запропоновано кваліфікувати довірчу власність як речове обтяження особливого призначення, враховуючи комплексний та гібридний характер цього інституту. Зауважено, що в межах довірчої власності на земельну ділянку довірчий власник виконує права та обов'язки власника не тільки в контексті реалізації тріади права власності, а й щодо забезпечення охорони та раціонального використання вказаної земельної ділянки. Встановлено необхідність

структурного переосмислення правового регулювання довірчої власності на земельну ділянку та сформовано рекомендації практичного характеру щодо оптимізації нормативних положень в межах земельного законодавства.

Встановлено, що в загальній правовій конструкції довірчої забезпечувальної власності довірчий власник не виступає у ролі користувача конкретного об'єкта, що свідчить про непосесорний характер такого способу забезпечення виконання зобов'язання. Визначено, що до довірчого власника переходять права і обов'язки власника, в результаті чого саме він є особою відповідальною за дотримання вимог щодо володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою у розумінні цивільного та земельного законодавства. На підставі зазначеного, автор дійшов висновку про те, що водночас виступаючи інструментом забезпечення виконання зобов'язання, земельна ділянка як предмет довірчої власності не втрачає своїх виробничих потужностей, що дозволяє суб'єктові агробізнесу ефективно здійснювати свою діяльність та, відповідно, належним чином виконувати первинне зобов'язання.

Вперше здійснено комплексне загальнотеоретичне дослідження інституту довірчої забезпечувальної власності в контексті підвищення ефективності здійснення господарської діяльності суб'єктами агробізнесу. Сформовано авторське бачення щодо місця вказаного способу забезпечення виконання зобов'язання в механізмі функціонування суб'єктів агробізнесу.

Узагальнено та систематизовано концептуальні напрями удосконалення законодавства у сфері правового регулювання інституту довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу, а також значення вказаного способу забезпечення виконання зобов'язання для забезпечення механізму функціонування суб'єктів агробізнесу. Визначено, що довірча власність у сфері агробізнесу створює правовий баланс інтересів кредитора та боржника шляхом формування справедливого механізму забезпечення виконання зобов'язання, який враховує як інтереси кредитора, так й інтереси боржника.

Ключові слова: довірча власність, забезпечення виконання зобов'язання, суб'єкт агробізнесу, фідуція, кредитування, рекодифікація речового права.

ABSTRACT

Pryz O. O. Trust Ownership as a Means of Securing the Performance of Civil Law Obligations of Agribusiness Entities. – Qualifying scientific work, manuscript.

Dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 08 «Law», specialty 081 «Law». – National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, 2026.

The dissertation research is devoted to a comprehensive general-theoretical analysis of trust ownership as a means of securing the performance of obligations of agribusiness entities and to determining the significance of this legal institution for the formation of a favorable credit environment for such economic actors, as well as for enhancing their economic potential in order to support the sustainable economic development of the state. Within the framework of the dissertation, scholarly doctrinal approaches to understanding the substantive content and legal nature of the institution of trust ownership in general, and security trust ownership in particular, are analyzed and systematized. It is established that trust ownership constitutes a complex dualistic proprietary–obligatory and fiduciary legal institution. It is noted that the security nature of trust ownership is determined by the secondary, derivative character of the obligation aimed at securing the performance of a primary principal obligation. Based on the results of an in-depth analysis, an author’s definition of the concept of «security trust ownership» is proposed. In the course of examining the specific features of trust ownership as a distinct proprietary title, it is determined that trust ownership cannot be equated with classical ownership due to its limited and purpose-oriented nature.

It is substantiated that the non-accessory nature of security trust ownership is conditioned by the following characteristics: 1) the validity of the agreement establishing trust ownership as a means of securing the performance of an obligation does not depend on the validity of the principal obligation; 2) termination of the principal obligation, including through its full performance, does not automatically result in the termination of security trust

ownership; 3) termination of security trust ownership constitutes grounds for a claim by the trust founder against the trust owner for the return of the property that was the object of security trust ownership; 4) security trust ownership functions as an independent proprietary right that does not terminate automatically upon termination of the primary obligation.

It is established that the necessity for clear, logical, and consistent legal regulation of an effective means of securing the performance of obligations as a prerequisite for increasing the level of crediting of agribusiness entities is necessitated by the following factors: 1) the interconnection between the productivity and efficiency of agricultural economic activity and the influence of the natural environment and natural conditions; 2) the seasonal nature of such activity; 3) its increased risk profile; 4) the need for continuous financing of production, including during off-season periods; 5) the involvement of both hired labor and specialized technical equipment for effective production in the agricultural sector; 6) the multi-stage nature of economic activity, which results in high costs of labor and technical resources; 7) an insufficient number of narrowly specialized professionals capable of ensuring the professional character of economic activity in the agricultural sphere, which reduces its efficiency; 8) a low level of environmental legal awareness, leading to environmental degradation and threats to environmental safety.

The dissertation analyzes the issues of structuring and systematizing regulatory provisions on trust ownership within the Civil Code of Ukraine and the Land Code of Ukraine and formulates a number of scientific and practical recommendations aimed at optimizing the legal regulation of trust ownership and clearly distinguishing the institution of security trust ownership based on modern scholarly approaches to the recodification of property law.

It is emphasized that there is no element of division of ownership powers within security trust ownership, as the trust owner is the sole owner. It is determined that the trust owner's powers of disposal of the property are limited by the essence of the obligation that served as the basis for the formation of this proprietary title.

Based on a thorough study of the evolution of the institution of trust ownership and the experience of its legal regulation and application in foreign jurisdictions, the author concludes that the correlation between the main types of fiduciary transactions – namely, the trust and security trust ownership – should be carried out according to the following criteria: 1) functional purpose; 2) legal nature; 3) division of ownership powers; 4) ownership model; 5) fiduciary element. Differences in the legal regulation of trust ownership in common law and civil law systems should be distinguished according to the following criteria: 1) historical origin; 2) distribution of ownership powers; 3) legal status of the fiduciary transaction owner; 4) application of the institution of trust ownership; 5) specific features of legal regulation.

Considerable attention in the dissertation is paid to the peculiarities of the legal regulation of the agreement establishing trust ownership. The author analyzes the essential terms, subject matter, and content of this agreement and formulates a number of scholarly conclusions aimed at improving the legal regulation of certain normative provisions. It is concluded that the agreement establishing trust ownership is a fiduciary transaction that creates a special proprietary title – trust ownership – for the purpose of securing the performance of a credit obligation or a loan obligation. It is noted that the subject matter of the agreement establishing trust ownership has a dualistic nature and includes two components: 1) the actions related to the transfer of property under the proprietary title of trust ownership; 2) the property itself, which is transferred to the trust owner under trust ownership for the purpose of securing the performance of an obligation.

Based on the analysis of the legal status of an agribusiness entity as a trust founder within the concept of security trust ownership, a system of its rights and obligations is formulated. It is determined that the system of rights of an agribusiness entity as a trust founder under an agreement establishing trust ownership consists of the following elements: 1) proprietary rights; 2) obligatory rights; 3) rights within the procedure of enforcement against the object of trust ownership; 4) rights arising from the fiduciary nature of security trust ownership; 5) rights to the protection of violated rights and interests. It is established

that the system of obligations of an agribusiness entity as a trust founder includes: 1) the obligation to transfer property to the trust owner under trust ownership to secure the debtor's obligation under a credit agreement or loan agreement (Part 1 of Article 597-1 of the Civil Code of Ukraine); 2) the obligation to perform the terms of the agreement establishing trust ownership in good faith and in full in accordance with the general requirements of the law of obligations; 3) the obligation, subject to proper prior notice, to allow the trust owner to conduct inspections of the procedure for using the object of trust ownership (Part 4 of Article 597-4 of the Civil Code of Ukraine); 4) the obligation to refrain from actions exceeding normal wear and tear of the object of trust ownership and capable of significantly reducing its value or causing other damage (Part 1 of Article 597-5 of the Civil Code of Ukraine); 5) the obligation of the user to bear the costs of maintaining the object of trust ownership, unless otherwise provided by the agreement (Part 2 of Article 597-5 of the Civil Code of Ukraine).

Based on a critical analysis of methods for protecting the violated rights of the trust founder, it is determined that the proper and effective remedy in the event of the trust owner's failure to fulfill the fiduciary obligation to return the property is vindication (recovery of property from unlawful possession), rather than recognition of ownership. This conclusion is justified by the fact that upon termination of the principal obligation, including through its full performance, the trust owner loses the legal basis for possessing the object of trust ownership, rendering such possession untitled and unlawful and thus entitling the trust founder to reclaim the property from unlawful possession.

The dissertation examines the issues related to the application of the institution of property suretyship within the legal structure of security trust ownership and establishes that this institution may be functionally applied by analogy within security trust ownership, subject to certain reservations determined by the specific features of this means of securing obligations. It is concluded that the legal and functional potential of applying property suretyship within fiduciary security relations is promising for agribusiness entities, as the possibility of securing obligations with property outside agrarian legal relations increases

their creditworthiness and creates a favorable environment for reliable security of obligations and for attracting additional financial resources into the agribusiness sector.

The necessity of establishing a detailed list of grounds for termination of trust ownership is substantiated, including: 1) full and proper performance of the principal obligation; 2) satisfaction of the property interests of the trust owner through enforcement against the object of trust ownership; 3) termination of the principal obligation on other grounds provided by civil legislation; 4) compulsory alienation of the object of trust ownership for reasons of public necessity; 5) nullity of the agreement establishing trust ownership or its invalidation; 6) destruction of the object of trust ownership under force majeure circumstances.

Problematic issues of the conceptual and categorical apparatus concerning the satisfaction of the property rights of the trust owner through the legal construction of enforcement against the object of trust ownership are analyzed. The scholarly position is expressed that within the concept of security trust ownership, satisfaction of the trust owner's property claims should not be regarded as enforcement, since the trust owner is already the formal owner of the object of trust ownership, albeit in a limited sense. In the event of default by the trust founder in performing the principal obligation, the trust owner acquires legal grounds to dispose of the property within the powers of the special proprietary title of trust ownership.

It is determined that the provisions of civil legislation concerning the determination of default periods as grounds for satisfying the property rights of the trust owner are insufficient in the context of the debtor's performance of obligations under the primary credit or loan agreement and disrupt the balance of interests of the parties within fiduciary security relations.

In the course of an in-depth analysis of civil and land legislation regulating the institution of trust ownership, including trust ownership of land plots, a number of conflicts and the absence of a clear legislative position on the legal nature of trust ownership of land are identified, as the wording does not clearly distinguish between two separate

constructions within the single institution of trust ownership, namely security trust ownership and trust ownership in the context of property management.

The author concludes that trust ownership of a land plot constitutes a hybrid legal construction operating at the intersection of distinct institutions of both civil and land law. It is proposed to qualify trust ownership as a proprietary encumbrance of a special purpose, taking into account the complex and hybrid nature of this institution. It is noted that within trust ownership of land, the trust owner exercises the rights and obligations of an owner not only in the context of the classical triad of ownership but also with regard to ensuring the protection and rational use of the land plot. The necessity of a structural rethinking of the legal regulation of trust ownership of land is established, and practical recommendations aimed at optimizing regulatory provisions within land legislation are formulated.

It is established that within the general legal construction of security trust ownership, the trust owner does not act as the user of a specific object, which indicates the non-possessory nature of this means of securing the performance of obligations. It is determined that the rights and obligations of the owner are transferred to the trust owner, making the latter the person responsible for compliance with requirements concerning possession, use, and disposal of the land plot within the meaning of civil and land legislation. On this basis, the author concludes that while serving as an instrument for securing the performance of an obligation, a land plot as an object of trust ownership does not lose its productive capacity, enabling the agribusiness entity to effectively carry out its activities and, accordingly, to properly perform the principal obligation.

For the first time, a comprehensive general theoretical study of the institution of security trust ownership is conducted in the context of enhancing the efficiency of economic activity of agribusiness entities. The author's vision of the place of this means of securing the performance of obligations within the mechanism of functioning of agribusiness entities is formulated.

Conceptual directions for improving legislation in the field of legal regulation of the institution of trust ownership as a means of securing the performance of obligations of

agribusiness entities are generalized and systematized, as well as the significance of this means of securing obligations for ensuring the functioning mechanism of agribusiness entities. It is determined that trust ownership in the agribusiness sector creates a legal balance between the interests of the creditor and the debtor by forming a fair mechanism for securing obligations that takes into account both creditor and debtor interests.

Keywords: trust ownership, securing the performance of obligations, agribusiness entity, fiduciary relations, crediting, recodification of property law.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Приз О.О. Відповідальність довірчого власника за екологічні правопорушення: проблемні питання та особливості правової природи. *Право. Людина. Довкілля*, Том 15. №2. 2024. С. 28-42. <https://doi.org/10.31548/law/2.2024.28>
2. Приз О.О. Роль інституту довірчої забезпечувальної власності у правовому механізмі функціонування суб'єктів агробізнесу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія: Право. Ч.1. №89. С. 396-400. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.55>
3. Приз О.О. Еволюція інституту довірчої забезпечувальної власності у правовому механізмі функціонування суб'єктів агробізнесу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія: Право. Ч.1. № 92. С. 501-506. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.72>

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Приз О.О. Роль довірчої власності, як способу забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань у залученні інвестицій для підтримки малих та середніх агропідприємств в умовах війни та післявоєнної відбудови. *Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу*: мат. Міжн. наук. -практ. конф., секція 1: Біоекономіка і соціальні виклики у формуванні продовольчої безпеки та якості життя (м. Київ, 25 трав. 2023 р.). Київ, 2023. С. 284 - 287.
2. Приз О.О. Огляд деяких проблем реалізації права довірчої власності на земельні ділянки як способу забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань. *Актуальні питання приватноправового регулювання в умовах євроінтеграції*: тези

доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю заснування Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, 15 червня 2023 р.) / За заг. ред. проф. О.Ю. Піддубного. Київ. 2023. С. 129-132.

3. Приз О.О. Огляд досвіду впровадження права довірчої власності, як способу забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань у Франції та Румунії. *Актуальні питання приватноправового регулювання в умовах євроінтеграції*: тези доповідей учасників II Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 126-річчю заснування Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, 23 травня 2024 р.) / За заг. ред. проф. О.Ю. Піддубного. Київ, 2024. С. 137-140.

4. Приз О.О. Функціональний потенціал довірчої власності як засобу забезпечення цивільно-правових зобов'язань суб'єктів агробізнесу: тези доповідей учасників. *Актуальні питання приватноправового регулювання в умовах євроінтеграції III Міжнародної науково-практичної конференції*, присвяченої 127-річчю заснування Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, 15 травня 2025 р.). С. 170-172.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ	333
1.1. Правова природа довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу	333
1.2. Еволюція інституту довірчої власності у сфері агробізнесу.	49
1.3. Зарубіжний досвід правового регулювання інституту довірчої власності.	58
Висновки до Розділу I:.....	744
РОЗДІЛ II. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	811
2.1. Правовий статус суб'єктів агробізнесу як сторони за договором про встановлення довірчої власності: їх права та обов'язки.	811
2.2. Договір про встановлення довірчої власності у механізмі забезпечення виконання зобов'язань суб'єктів агробізнесу.	1011
2.3. Правова конструкція задоволення майнових прав довірчого власника у випадку неналежного виконання зобов'язання довірчим засновником.....	1266
Висновки до Розділу II.....	1400
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТИТУТУ ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ	14949

3.1. Земельна ділянка як особливий об'єкт довірчої власності у сфері агробізнесу.	14949
3.2. Значення довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання для забезпечення механізму функціонування суб'єктів агробізнесу.	1699
3.3. Концептуальні напрями удосконалення законодавства у сфері правового регулювання інституту довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу.	1777
Висновки до Розділу III	1966
ВИСНОВКИ:	2022
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:	2122
ДОДАТОК А	23131

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблематика кредитування суб'єктів агробізнесу є одним із першочергових питань, які потребують нагального вирішення в умовах воєнного стану, адже наявність надійного правового інструменту забезпечення виконання зобов'язання в аграрній сфері є запорукою підвищення господарського потенціалу таких суб'єктів, що безпосередньо впливає на економічний розвиток держави, оскільки аграрна сфера є однією з ключових та стратегічно важливих.

Аграрний бізнес виступає одним із центральних елементів формування та розвитку національної економіки, так як Україна, насамперед, є аграрною державою. Водночас, гострою проблемою, яка впливає на ефективність механізму функціонування суб'єктів агробізнесу, є відсутність достатнього рівня кредитування у зв'язку з високими ризиками неналежного виконання зобов'язання суб'єктами агробізнесу, що обумовлюється специфікою правової природи такої господарської діяльності, її сезонним характером.

В цьому контексті, довірча власність посідає вагомe місце в системі способів забезпечення виконання зобов'язання, оскільки при правильному застосуванні довірча забезпечувальна власність може виступати досить дієвим механізмом підвищення рівня довіри кредиторів до суб'єктів агробізнесу. Однак, такий спосіб є відносно новим в українському цивільному законодавстві та недостатньо дослідженим як з наукової, так і з практичної точки зору.

У зв'язку з цим, особливості правового регулювання та правозастосування довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу є надзвичайно актуальними та потребують ґрунтовного науково-практичного дослідження. Удосконалення правового регулювання довірчої забезпечувальної власності має важливе значення для оптимізації господарської діяльності в аграрній сфері шляхом залучення додаткових фінансових ресурсів.

Проблемні питання правової природи та особливостей правового регулювання довірчої власності досліджували такі вчені як: К.С. Бондаренко, Г.В. Буяджи, А.А. Гончарук, І.В. Горіславська, В.В. Дектярьов, Б.В. Деревянко, Н.М. Дихта, О.В. Ільків, Ю.С. Канарик, Р.А. Майданик, К.Г. Некіт, Н.М. Павлюк, О.Ю. Піддубний, А.О. Рябчинська та А.В. Ходирєва. Водночас, варто зауважити про відсутність комплексного наукового дослідження інституту довірчої забезпечувальної власності в контексті його застосування суб'єктами агробізнесу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з тематикою наукових досліджень Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема темою «Механізм державної влади в правовій державі» (номер державної реєстрації 0115U006024).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний теоретико-правовий аналіз довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу на основі чинного цивільного та земельного законодавства України, а також формування загальнотеоретичних підходів та рекомендацій науково-практичного характеру щодо удосконалення правового регулювання інституту довірчої забезпечувальної власності для забезпечення ефективності механізму функціонування суб'єктів агробізнесу. Для досягнення вказаної мети поставлені такі основні **завдання**:

- дослідити та визначити правову природу довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу;
- здійснити дослідження та розкрити особливості еволюції правового регулювання інституту довірчої власності;
- проаналізувати зарубіжний досвід правового регулювання інституту довірчої власності;
- визначити особливості правового статусу суб'єктів агробізнесу як сторони за договором про встановлення довірчої власності;

- виокремити систему прав та обов'язків суб'єкта агробізнесу як довірчого засновника за договором про встановлення довірчої власності;
- дослідити та виокремити особливості договору про встановлення довірчої власності в механізмі забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу;
- проаналізувати правову конструкцію задоволення майнових прав довірчого власника у випадку неналежного виконання основного зобов'язання довірчим засновником;
- дослідити та визначити особливості та проблемні питання правового регулювання довірчої власності на землю;
- охарактеризувати значення довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання для забезпечення механізму функціонування суб'єктів агробізнесу;
- дослідити та виокремити концептуальні напрями удосконалення законодавства у сфері правового регулювання інституту довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу;
- розробити пропозиції та рекомендації науково-практичного характеру щодо удосконалення чинного цивільного та земельного законодавства України в контексті правового регулювання довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають в ході застосування суб'єктами агробізнесу довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання.

Предметом дослідження є право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань суб'єктів агробізнесу.

Методи дослідження. Враховуючи зазначені об'єкт та предмет дослідження, а також виходячи з поставленої мети і сформульованих завдань, в ході здійснення дослідження використано широкий та різноманітний спектр загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження:

- діалектичний – застосовано для забезпечення дослідження, аналізу та обґрунтування основоположних правових категорій, що використовувалися при проведенні дисертаційного дослідження (розділи 1, 2, 3);

- формально-юридичний – застосовувався для дослідження і визначення змістовного наповнення норм права шляхом використання логічних інструментів та прийомів, оснований на законах формальної логіки (розділ 1, 2, 3);

- порівняльно-правовий – використовувався з метою порівняння різних форм довірчої власності, а саме трасту, довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання та довірчої власності за договором про управління майном (розділ 1);

- систематизації – використовувався з метою формування практичних рекомендацій щодо оптимізації логіки викладу нормативних положень про довірчу власність в межах Цивільного кодексу України (далі також – ЦК України) та Земельного кодексу України, а також з метою узагальнення доктринальних та нормативних джерел згідно з темою дисертаційного дослідження (розділ 1, 2, 3);

- аналізу та синтезу – використовувався для формування логічних умовиводів в процесі обґрунтування позицій автора та критичних висновків щодо окремих положень науково-практичного характеру (розділ 1, 2, 3);

- метод абстрагування – застосовувався з метою виокремлення суттєвих та змістовних аспектів проблематики правового регулювання довірчої забезпечувальної власності (розділ 1, 2, 3);

- метод критичного аналізу – застосовувався з метою формування критичного бачення автора щодо стану правового регулювання довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання, а також виокремлення ключових векторів удосконалення виявлених недоліків (розділ 1, 2, 3);

- метод тлумачення норм права – застосовувався з метою здійснення аналізу правових норм та визначення їх змістовного наповнення для встановлення

проблемних питань та формування системи висновків науково-практичного характеру щодо особливостей правозастосування (розділ 1, 2, 3).

Теоретичну базу дисертаційного дослідження складають доктринальні наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері цивільного права та земельного права.

Нормативною основою дисертаційного дослідження є положення Конституції України, Цивільного кодексу України, Земельного кодексу України, Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні», Закону України «Про нотаріат», Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», Закону України «Про міжнародне приватне право», Закону України «Про оренду землі».

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дане дисертаційне дослідження є першим у вітчизняній науці цивільного права комплексним загальнотеоретичним дослідженням проблематики довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу. За результатами проведеного аналізу та дослідження сформульовано ряд принципово нових науково-практичних та доктринальних положень, наукових висновків, практичних пропозицій та рекомендацій з приводу удосконалення чинного правового регулювання інституту довірчої забезпечувальної власності, які виносяться на захист:

Вперше:

1. На дисертаційному рівні проведено комплексне загальнотеоретичне дослідження довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання через призму господарської діяльності суб'єктів агробізнесу, а також встановлено значення, роль та концептуальні напрями розвитку цього способу в правовому механізмі функціонування діяльності суб'єктів агробізнесу.

2. На підставі загальнотеоретичного аналізу нормативних положень щодо договору про встановлення довірчої власності сформовано науковий підхід стосовно співвідношення категорій «предмет договору про встановлення довірчої власності» та «об'єкт довірчої власності» в контексті визначення істотних умов договору про встановлення довірчої власності. Визначено, що предмет договору про встановлення довірчої власності має дуалістичний характер та включає у себе два компоненти: 1) безпосередні дії по передачі майна на правовому титулі довірчої власності; 2) саме майно, яке передається довірчому власнику на праві довірчої власності з метою забезпечення виконання зобов'язання.

3. Запропоновано у статті четвертій Закону України «Про оренду землі» до числа осіб, уповноважених надавати земельну ділянку в оренду, віднести також і довірчого власника з метою усунення труднощів у правозастосуванні, а також забезпечення повноцінного єдиного логічно-побудованого правового регулювання довірчої власності на землю.

4. Враховуючи важливе соціальне та економічне значення землі як природнього ресурсу запропоновано встановити обов'язок довірчого власника здійснювати перевірку порядку використання земельної ділянки як об'єкту довірчої власності, оскільки в процесі використання та експлуатації земельної ділянки землекористувачем можуть бути вчинені дії, які містять ознаки правопорушень та формують несприятливе середовище для підтримання її належного стану. Закріплення такого обов'язку має на меті забезпечення збереження земельної ділянки як виробничого ресурсу, особливо у випадку, якщо її користувачем виступає не довірчий засновник, а третя особа.

5. На основі проведеного критичного аналізу способів захисту порушених прав довірчого власника визначено, що належним та ефективним способом захисту порушених прав довірчого засновника у випадку невиконання довірчим власником фідучіарного обов'язку повернення майна є витребування майна з чужого незаконного володіння, а не визнання права власності, оскільки у разі припинення

основного зобов'язання, зокрема шляхом повного його виконання, у довірчого власника повністю відпадає правова підстава володіння об'єктом довірчої власності, а тому таке володіння об'єктом довірчої власності стає безтитульним та незаконним, що формує підстави довірчому засновнику для витребування майна з чужого незаконного володіння.

6. Досліджено проблематику застосування інституту майнового поручительства в правовій конструкції довірчої забезпечувальної власності та встановлено, що вказаний інститут може функціонально за аналогією застосовуватися в межах довірчої забезпечувальної власності, але з певними застереженнями, обумовленими особливостями досліджуваного способу забезпечення виконання зобов'язання. Сформовано висновок про те, що правовий та функціональний потенціал застосування майнового поручительства в межах довірчих забезпечувальних правовідносин має перспективний характер для суб'єктів агробізнесу, оскільки можливість забезпечення виконання зобов'язання за рахунок майна поза аграрними правовідносинами підвищує кредитоспроможність суб'єктів агробізнесу та формує сприятливе середовище для надійного забезпечення виконання зобов'язання, а також залучення додаткових фінансових ресурсів у сферу агробізнесу.

7. Обґрунтовано необхідність закріплення деталізованого переліку підстав припинення довірчої власності, до яких запропоновано відносити наступні: 1) повне та належне виконання основного зобов'язання; 2) задоволення майнових інтересів довірчого власника шляхом звернення стягнення на об'єкт довірчої власності; 3) припинення основного зобов'язання з інших підстав, передбачених цивільним законодавством; 4) примусове відчуження об'єкту довірчої власності з мотивів суспільної необхідності; 5) нікчемність договору про встановлення довірчої власності або визнання його недійсним; 6) знищення об'єкту довірчої власності за умов форс-мажорних обставин.

Удосконалено:

1. Наукові підходи щодо оптимізації логіки викладу нормативних положень, присвячених довірчій власності в межах Цивільного кодексу України та Земельного кодексу України, враховуючи концепцію рекодифікації речового права. Запропоновано в межах Земельного кодексу України закріпити окрему главу «Довірча власність на земельну ділянку» у Розділі III «Права на землю». Упорядкування регламентації довірчої власності в межах Цивільного кодексу України запропоновано здійснювати шляхом структуризації, систематизації нормативних положень, а також їх об'єднання в межах глави під назвою «Фідуціарні правочини».

2. Визначення змістовного наповнення поняття «договір про встановлення довірчої власності», а саме обґрунтовано, що договір про встановлення довірчої власності – це фідуціарний правочин, яким встановлюється особливий правовий титул, а саме довірча власність, з метою забезпечення виконання кредитного зобов'язання або зобов'язання за договором позики.

3. Визначення правової категорії «довірча забезпечувальна власність» та обґрунтовано, що це самостійний фідуціарний речово-зобов'язальний інститут, що передбачає функціональний перехід власності від довірчого засновника до довірчого власника на умовах особливого правового титулу цільового обмеженого характеру з метою забезпечення виконання зобов'язання.

Дістали подальшого розвитку:

1. Доктринальні підходи щодо визначення правової природи довірчої власності. Визначено, довірча власність не може розглядатися нарівні із класичним правом власності, у зв'язку з її обмеженим та цільовим характером. Цільова спрямованість на забезпечення виконання основного зобов'язання, а також обумовленість умовами

договору призводить до необхідності визначення довірчої власності як особливої правової конструкції квазівласності. В межах вказаної конструкції правомочності довірчого власника впливають виключно з договірною зобов'язання та спрямовані на виконання його конкретної мети, що характеризується фідучіарною правовою природою. Таке право власності не є абсолютним та не включає у себе всі елементи тріади права власності у їх повноцінному вигляді. Сформовано наукову позицію з приводу того, що довірча забезпечувальна власність є окремим правовим титулом та виступає у вигляді самостійної правової конструкції, що визначає особливий режим реалізації правомочностей власника, обтяжених фідучіарним елементом.

2. Наукові підходи до визначення правової природи довірчої власності на земельну ділянку. Сформовано наукову позицію щодо того, що довірча власність на земельну ділянку є гібридною правовою конструкцією, яка функціонує на межі різних самостійних інститутів як цивільного, так і земельного права. Довірча власність на земельну ділянку є фактично одночасно окремим речовим титулом та способом забезпечення виконання зобов'язання, а також має елементи обтяжувального характеру відносно правомочностей довірчого власника, що полягають у наявності фідучіарного обов'язку повернення майна у зв'язку з припиненням довірчої власності.

3. Наукові підходи щодо визначення системи об'єктів довірчої власності. Визначено, що цінні папери можуть забезпечити функцію об'єкта довірчої власності, оскільки в подальшому, звернувши на такий об'єкт стягнення, кредитор за первинним зобов'язанням зможе здійснити задоволення своїх майнових прав та інтересів. Цінні папери варто включити до переліку об'єктів довірчої власності, так як це сприятиме розширенню практики застосування вказаного способу забезпечення виконання зобов'язання. Закріплення правової можливості забезпечувати виконання зобов'язання цінними паперами є вкрай сприятливою умовою для суб'єктів агробізнесу, оскільки дозволяє не залучати ключові виробничі ресурси в довірчі забезпечувальні правовідносини та не передавати засоби виробництва у довірчу власність.

4. Наукові підходи про те, що передача довірчої власності на землю не може вважатися способом її відчуження, оскільки перехід права власності на земельну ділянку на праві довірчої власності є функціональним і не передбачає цілі остаточної зміни власника, а спрямований виключно на забезпечення виконання зобов'язання з перспективою подальшого повернення земельної ділянки до первинного власника після належного виконання основного зобов'язання та виконання довірчим власником свого фідучіарного обов'язку. Передача земельної ділянки у довірчу власність не може вважатися повноцінним відчуженням у класичному його розумінні до моменту задоволення майнових інтересів довірчого власника за рахунок такої земельної ділянки. Водночас, передача земельної ділянки у довірчу власність є підставою припинення права власності. Вбачається за необхідне доповнити статтю 140 Земельного кодексу України таким способом припинення права власності на земельну ділянку як передача її в довірчу власність.

Наукове та практичне значення одержаних результатів. Викладені у дисертації доктринальні положення, наукові висновки, практичні пропозиції та рекомендації можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження проблематики використання довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання у сфері агробізнесу;

– у правотворчості – з метою удосконалення норм чинного цивільного та земельного законодавства України в контексті правової регламентації довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання;

– у правозастосуванні – результати дисертаційного дослідження можуть бути покладені в основу удосконалення правового регулювання використання довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктами агробізнесу;

– у навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Цивільне право України», «Земельне право України», «Аграрне право України», а також з метою підготовки

підручників, навчальних посібників, практикумів та іншої додаткової навчальної та наукової літератури для студентів, аспірантів, докторантів та викладачів.

Особистий внесок дисертанта. Дисертація є завершеною науковою роботою, в якій відображено комплексне загальнотеоретичне дослідження довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу. Викладені в дисертаційному дослідженні доктринальні положення, наукові висновки, практичні рекомендації та пропозиції, сформовані автором за результатами проведення самостійного глибинного аналізу, базуються на авторських дослідженнях та ґрунтовому вивченні наукових та нормативних джерел. Фрагменти наукових праць інших авторів містять посилання та використовуються виключно для аналізу, узагальнення та систематизації наукових підходів, наявних у доктрині цивільного та земельного права, з метою обґрунтування позиції автора у дисертаційному дослідженні.

Апробація результатів дисертації. Основні загальнотеоретичні наукові положення, практичні висновки, пропозиції та рекомендації, отримані за результатами здійснення вказаного дисертаційного дослідження, розглядалися на засіданнях кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Основні науково-практичні результати дисертаційного дослідження представлені, вивчені та обговорені на низці науково-практичних конференцій, зокрема: міжнародній науково-практичній конференції «Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу» (м. Київ, 2023 рік); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання приватноправового регулювання в умовах євроінтеграції» (м. Київ, 2023 рік); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання приватноправового регулювання в умовах євроінтеграції» (м. Київ, 2024 рік); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання приватноправового регулювання в умовах євроінтеграції» (м. Київ, 2025 рік).

Публікації. Основні наукові положення, практичні висновки, пропозиції та рекомендації, представлені у дисертації, відображені у 7 публікаціях. З них: 3 наукові статті у фахових юридичних виданнях, а також 4 тези наукових доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків до кожного розділу, а також загального висновку, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 232 сторінки, у тому числі 18 сторінок – список використаних джерел, який складається із 170 джерел.

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

1.1. Правова природа довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу

Інститут довірчої власності є відносно новим в українському законодавстві, у зв'язку з чим виникає необхідність глибинного аналізу та удосконалення його правового регулювання. Довірча власність посідає вагомe місце в системі способів забезпечення виконання зобов'язання, однак її правова природа має ряд особливостей, пов'язаних з дуалістичним характером. Тобто, вказана категорія є комплексною, що призводить до низки труднощів в ході правозастосування такого інституту та зумовлює потребу чіткого упорядкування законодавства з метою забезпечення формування сталої практики використання цього способу забезпечення виконання зобов'язання. Крім того, при правильному застосуванні довірча забезпечувальна власність може виступати досить ефективним інструментом регулювання відносин між суб'єктами агробізнесу та забезпечувати добросовісність виконання ними договірних зобов'язань, що в свою чергу сприятиме розвитку аграрної сфери.

Проблемні питання правової природи та правового регулювання довірчої власності досліджували такі вчені як: К.С. Бондаренко, Г.В. Буяджи, А.А. Гончарук, І.В. Горіславська, В.В. Дектярьов, Б.В. Дерев'янка, Н.М. Дихта, О.В. Ільків, Ю.С. Канарик, Р.А. Майданик, К.Г. Некіт, Н.М. Павлюк, О.Ю. Піддубний, А.О. Рябчинська та А.В. Ходирева. Водночас, варто зауважити про відсутність комплексного наукового дослідження інституту довірчої забезпечувальної власності в контексті його застосування суб'єктами аграрного бізнесу.

Проблематика кредитування бізнесу в цілому, а також агробізнесу зокрема, є одним із першочергових питань, які потребують вирішення в умовах воєнного стану. Наявність надійного правового інструменту забезпечення виконання кредитного зобов'язання в аграрній сфері дозволить збільшити господарський потенціал суб'єктів агробізнесу та вплине на економічний розвиток держави, так як аграрна сфера є стратегічно важливою. Таким чином, проблемні питання правового регулювання та правозастосування довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу є актуальними та потребують ґрунтовного науково-практичного дослідження.

Аграрний бізнес є одним із центральних та стратегічно важливих елементів формування національної економіки, так як Україна, перш за все, є аграрною державою. Однак, однією із проблем, з якою стикаються суб'єкти агробізнесу, є відсутність належного рівня кредитування у зв'язку з високими ризиками неналежного виконання зобов'язання вказаними суб'єктами, що обумовлюється специфікою правової природи такої господарської діяльності. У зв'язку з цим, як слушно зазначає В.І. Аранчій, головна передумова динамічного розвитку банківського кредитування агросфери – забезпечення повернення кредиту за умови дотримання прав кредиторів та позичальників [1, с. 12].

Важливо зауважити, що однією із важливих рушійних сил розвитку аграрної сфери та, як результат, економічного розвитку держави в цілому, є наявність чіткої та налагодженої системи кредитування суб'єктів агробізнесу. Однак, слід відзначити, що без надійного механізму забезпечення виконання такими суб'єктами кредитного зобов'язання кредитування аграрної сфери не може вийти на належний ефективний рівень функціонування, у зв'язку із сезонним, ризикованим та залежним від природних умов характером такої господарської діяльності.

Погоджуємося в цьому контексті з позицією О.Є.Гудзь з приводу того, що кредит для аграріїв – разом із бюджетним фінансуванням – є одним із найважливіших

зовнішніх джерел інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств [2, с. 89].

Так, обґрунтована необхідність формування налагодженої системи забезпечення виконання суб'єктами агробізнесу кредитних зобов'язань зумовлена специфічними ознаками такого виду господарської діяльності. Як слушно зазначає Ю.В. Охота, в даній галузі економічний процес відтворення тісно переплітається з природним. Це виявляється в тому, що наслідки господарювання в сільському господарстві залежать як від працівника, його професійної підготовки, інтелектуальної власності, матеріально-технічної оснащеності підприємства, так і від природних умов [3]. У зв'язку з цим, можна зробити висновок, що господарська діяльність в аграрній сфері економіки характеризується рядом особливостей, які спричинені тісним взаємозв'язком ефективності та результативності такої діяльності із впливом навколишнього природного середовища, що призводить до високого рівня її ризикованості.

Враховуючи вищезазначене, можна сформувати систему ознак, що обумовлюють важливу роль необхідності кредитування суб'єктів агробізнесу та забезпечення належного рівня виконання зобов'язання у випадку кредитування, а саме:

1. взаємозв'язок між результативністю та ефективністю аграрної господарської діяльності та впливом навколишнього природного середовища та природних умов;
2. сезонний характер такої діяльності;
3. підвищений ризиковий характер такої діяльності;
4. необхідність безперервного фінансування виробництва навіть у періоди міжсезоння;
5. залучення як найманої праці, так і специфічного технічного обладнання для ефективного виробництва у аграрному секторі;

6. велика стадійність процесу здійснення господарської діяльності, що призводить до високого рівня затратності трудових та технічних ресурсів для її реалізації;

7. недостатня кількість фахівців вузького профілю, що можуть забезпечити фаховий характер господарської діяльності в аграрній сфері, що призводить до меншого рівня ефективності такої діяльності;

8. низький рівень екологічної правосвідомості, що призводить до неналежного стану навколишнього природного середовища та загрози екологічній безпеці.

На основі зазначеного, доцільно підсумувати, що одним із концептуально важливих питань розвитку агробізнесу в цілому виступає питання формування ефективного механізму кредитування суб'єктів агробізнесу. Однак, підтримуємо позицію А.П. Гетьмана та Т.В. Курман про те, що значно гальмують банківське кредитування агробізнесу, зокрема, такі обставини, як: відсутність ліквідної застави, недосконалість законодавчих механізмів, високі податкові ставки, неналежний рівень державної підтримки та гарантій [4, с. 54]. В свою чергу, підвищення довіри кредиторів до підприємств аграрного сектору в контексті надання їм кредитів може бути реалізовано за рахунок створення сприятливих умов шляхом функціонування надійної системи забезпечення виконання кредитних зобов'язань. Погоджуємося з А.М. Пахолюком з приводу необхідності встановлення балансу публічно-правових і приватноправових норм у аграрному праві, що може бути досягнуто за допомогою виваженої аграрної політики, яка охоплює політику у бюджетній, податковій, кредитній та інших сферах аграрної фінансової діяльності [5, с. 55].

У зв'язку з цим, проблематика удосконалення правового регулювання довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу має важливе значення для оптимізації господарської діяльності у вказаній сфері шляхом здійснення ефективного кредитування.

Правове регулювання вказаного інституту передбачене у Цивільному кодексі України [6]. Варто зазначити, що однією із основних проблем правового регулювання

інституту довірчої власності є відсутність упорядкованого характеру в контексті розміщення та структуризації вказаних нормативних положень в межах ЦК України. Так, частина положень про довірчу власність закріплена у Главі 23 ЦК України «Загальні положення про право власності», частина положень передбачена у Главі 49 «Забезпечення виконання зобов'язання» та Главі 70 «Управління майном». У зв'язку з цим, виникає питання щодо послідовності та цілісності відображення нормативних положень щодо вказаного інституту.

В свою чергу, у Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [7] чітко визначена дуалістична природа інституту довірчої власності. Так, у пункті 1 частини першої статті 4 вказаного закону зазначається, що державній реєстрації прав підлягають право власності та право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання на нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва, право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання на майбутній об'єкт нерухомості. Водночас, у пункті 2 частини першої статті 4 зазначеного вище закону передбачено, що державній реєстрації прав підлягають право довірчої власності на отриманий в управління об'єкт нерухомого майна, об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості.

Аналіз вищезазначених нормативних положень дає можливість зробити висновок про те, що законодавець визнає, закріплює дуалістичну правову природу довірчої власності та виділяє два види такого права, а саме довірчу власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язання та довірчу власність як правовий інструмент здійснення управління майном на договірних засадах.

Таким чином, дослідження правової природи довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання має важливе значення для встановлення змісту та особливостей такого інституту, його співвідношення зі схожими способами забезпечення виконання зобов'язання, такими як іпотека, та визначення ролі і місця довірчої власності в договірних відносинах суб'єктів агробізнесу.

Відповідно до частини першої статті 597-1 ЦК України за договором про встановлення довірчої власності одна сторона (довірчий засновник) передає майно другій стороні (довірчому власнику) на праві довірчої власності для забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором, договором позики.

Сутність довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання полягає у передачі майна від боржника до кредитора, які відповідно у вторинних забезпечувальних правовідносинах набувають статусу довірчого засновника та довірчого власника. Майно передається на праві довірчої власності, яке позиціонується як окремий правовий титул. Згідно з частиною другою статті 316 ЦК України особливим видом права власності є право довірчої власності, яке виникає внаслідок закону або договору. Відповідно до частини другої статті 597-1 ЦК України право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язань (далі – довірча власність) є різновидом права власності на майно, за яким кредитор, який отримав майно у довірчу власність (довірчий власник), не має права самостійно відчужувати таке майно, крім як для звернення стягнення на нього, а також викупу його для суспільних потреб у порядку, встановленому законом.

Водночас, незважаючи на пряму вказівку закону з приводу речового характеру довірчої власності, думки вчених щодо визнання цього інституту окремим видом права власності розділилися. Так, О.В. Ільків не погоджується з позиціонуванням довірчої власності як виду права власності та зазначає, що довірчий власник наділений повноваженнями, які мають похідний характер від правомочностей власника і складають зміст права власності [8, с. 50].

Зауважимо, що зміст правовідносин довірчої власності в цілому характеризується комплексним поєднанням речового та зобов'язального аспектів, що формують взаємоузгоджену систему. В межах довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання проявляється дуалістична природа вказаного інституту. Водночас, довірча власність є фідучіарною за своєю правовою природою, що означає виникнення у довірчого власника певного кола правомочностей, які

поєднуються із зобов'язаннями фідучіарного спрямування в контексті реалізації покладених на нього повноважень, незалежно від забезпечувальної чи управлінської природи довірчої власності. Так, довірчий власник зобов'язаний передати право власності на об'єкт довірчої власності довірчому засновнику після припинення довірчої власності.

В свою чергу, забезпечувальна природа довірчої власності обумовлена вторинним похідним характером такого зобов'язання, яке спрямоване на забезпечення виконання первинного основного зобов'язання. В такому випадку, речова природа довірчої забезпечувальної власності проявляється в конкретному правовому титулі передачі майна з метою забезпечення виконання зобов'язання. Таким правовим титулом є довірка власність, але вже як окремий вид права власності. Так, майнові інтереси кредитора у випадку невиконання основного зобов'язання боржником задовольняються шляхом звернення стягнення на майно, яке є об'єктом довірчої власності.

Погоджуємося з науковою позицією Л.В. Фокші та О.А. Зуєвої щодо того, що основу права довірчої власності як способу забезпечення покладено складний юридичний зміст, що включає такі складові частини, як наявність кредитного зобов'язання, виконання якого підлягає забезпеченню; тимчасове перебування майна боржника у власності кредитора; неспроможність боржника виконати основне кредитне зобов'язання в зазначений термін; реалізація кредитором майна боржника задля покриття боргу [9, с. 66].

Як слушно зазначає В.М. Слома, право довірчої забезпечувальної власності доцільно віднести до речових способів забезпечення виконання зобов'язання, які виокремлюються за критерієм характеру забезпечення майнових вимог кредитора заздалегідь визначеним майном [10, с. 106]. Тобто, зміст такого способу забезпечення виконання зобов'язання полягає в тому, що захист суб'єктивного цивільного права та майнового інтересу довірчого власника, який є кредитором за основним зобов'язанням, забезпечується шляхом передачі йому у довірку власність певного

об'єкту на окремому правовому титулі, а саме праві довірчої власності. В цьому контексті мова йде про те, що у випадку застосування сторонами такого способу забезпечення виконання зобов'язання в якості забезпечення кредиторів передається не право застави на конкретний предмет, а безпосередньо сам об'єкт на речовому правовому титулі.

Погоджуємося з науковою позицією К.С. Бондаренко щодо того, що забезпечувальні функції довірчої власності здійснюються боржником шляхом передання майна кредитору для забезпечення виконання договірних зобов'язань, а після добросовісного виконання договірних обов'язків боржником, кредитор зобов'язаний повернути майно, передане йому у довірчу власність боржником [11, с. 132].

Так, згідно з частиною першою статті 597-6 ЦК України у разі прострочення виконання боржником основного зобов'язання довірчий власник має право звернути стягнення на об'єкт довірчої власності за умови, що строк прострочення перевищує 20 календарних днів. У разі прострочення боржником виконання частини основного зобов'язання довірчий власник має право звернути стягнення на об'єкт довірчої власності, якщо прострочення виконання боржником основного зобов'язання триває більше 30 календарних днів.

Таким чином, майно, яке є об'єктом довірчої власності, виступає гарантією виконання боржником основного зобов'язання шляхом задоволення майнових інтересів кредитора безпосереднім зверненням стягнення на таке майно. Тобто, у випадку невиконання боржником зобов'язань за первинним основним договором, довірчий власник може продати таке майно або ж набути його на праві власності.

В ході аналізу нормативних положень можна зробити висновок про те, що довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язання має також і непосесорний характер, оскільки конкретне майно, що передається на праві довірчої власності, може залишатися на праві володіння та користування у боржника, який виступає довірчим засновником. Тобто, непосесорність довірчої забезпечувальної

власності проявляється в тому, що передача майна на титулі довірчої власності кредитору за загальним правилом не супроводжується вибуттям з фактичного володіння боржника – довірчого засновника, що сприяє підтримці безперервності господарської діяльності. Однак, цивільним законодавством передбачені й інші конструкції, що стосуються визначення користувача об'єкта довірчої власності.

Також довірчій забезпечувальній власності притаманний і неакцесорний характер. Погоджуємося з науковою позицією О.В. Дзери, який зазначає, що неакцесорність забезпечувального права власності полягає в його існуванні незалежно від забезпечуваного зобов'язання та в необхідності вчинення фактичної передачі майна для припинення довірчої власності [12, с. 516].

Так, відповідно до частини першої статті 597-1 ЦК України, протягом п'яти робочих днів з дня припинення (у тому числі у зв'язку з його повним виконанням) основного зобов'язання довірчий власник зобов'язаний передати право власності на об'єкт довірчої власності довірчому засновнику, якщо інше не визначено договором про встановлення довірчої власності.

Вказане положення безпосередньо підкреслює фідуціарну правову природу довірчої забезпечувальної власності, оскільки за довірчим власником закріплений обов'язок повернути об'єкт довірчої власності у випадку припинення довірчої власності, зокрема і у зв'язку з повним та належним виконанням основного зобов'язання.

Таким чином, неакцесорна природа довірчої забезпечувальної власності обумовлена наступними ознаками:

1) чинність договору про встановлення довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання не залежить від чинності основного зобов'язання;

2) у випадку припинення основного зобов'язання, зокрема у зв'язку з його повним виконанням, довірча забезпечувальна власність автоматично не

припиняється, оскільки довірча забезпечувальна власність функціонує в якості самостійного речового права;

3) припинення довірчої забезпечувальної власності виступає підставою повернення майна, яке було об'єктом довірчої забезпечувальної власності.

Однак, не зважаючи на неакцесорний характер довірчих забезпечувальних правовідносин, між первинним та вторинним зобов'язанням існує особливий юридичний зв'язок, оскільки вторинне зобов'язання обумовлюється первинним. Крім того, фідучіарна природа довірчої власності в межах такого способу забезпечення виконання зобов'язання проявляється саме у виникненні у довірчого власника обов'язку повернути конкретне майно, у зв'язку із припиненням довірчої власності. В цьому контексті погоджуємося з науковою позицією Р.А. Майданика з приводу того, що титул власності в залежному (фідучіарному) інтересі уповноважує його носія здійснювати право власності на майно з певною метою, з тим, щоб після її досягнення чи з настанням певних обставин майно було повернене відчужувачу або визначеній ним особі [13, с. 72]. Таке майно може залишатися на праві володіння та користування у довірчого засновника, який виступає боржником в первинному зобов'язанні на період його виконання. В свою чергу, після повного та належного виконання боржником зобов'язань за основним зобов'язанням кредитор повинен повернути право власності на об'єкт довірчої власності довірчому засновнику.

Як зазначає О.В. Ільків, довірчу власність законодавець трактує особливим видом права власності. Зміст права довірчої власності полягає у передачі установником титулу правомочностей абсолютного характеру разом із майном для досягнення певних цілей в його інтересах або в інтересах визначеної ним особи вигодонабувача [14, с. 217].

Зауважимо, що довірчу власність все ж не можна ототожнювати з правом власності в його класичному вигляді. Правомочності довірчого власника є похідними, обумовлюються повноваженнями власника, а також змістом його права власності. Такі правомочності обмежуються нормативними положеннями цивільного

законодавства, що регулюють інститут довірчої забезпечувальної власності, та положеннями договору, який виступає підставою для виникнення правовідносин довірчої забезпечувальної власності. В контексті довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання довірчий власник може розпоряджатися конкретним майном виключно шляхом звернення стягнення на нього у випадку невиконання або порушення виконання основного зобов'язання, а також з метою викупу для суспільних потреб. Тобто, можна зробити висновок про те, що таке право не є повноцінним правом власності та не охоплює всі елементи тріади права власності.

Так, довірча власність не може розглядатися нарівні із класичним правом власності, у зв'язку з її обмеженим та цільовим характером. Цільова спрямованість на забезпечення виконання основного зобов'язання, а також обумовленість умовами договору призводить до необхідності визначення довірчої власності як особливої правової конструкції квазівласності – обмеженої цільової власності. В межах вказаної конструкції правомочності довірчого власника впливають виключно з договірною зобов'язання та спрямовані на виконання його конкретної мети, що характеризується фідучіарною правовою природою. Таке право власності не є абсолютним та не включає у себе всі елементи.

Вважаємо, що довірча власність є окремим правовим титулом та виступає у вигляді самостійної правової конструкції, що визначає особливий режим реалізації правомочностей власника на майно, яке є об'єктом довірчої власності. В контексті способу забезпечення виконання зобов'язання така власність обтяжена фідучіарною складовою, що полягає у необхідності повернення майна боржнику за первинним зобов'язанням, у випадку його припинення, зокрема і повного та належного виконання. За таких умов варто зазначити про відсутність елементу розщеплення майна в межах довірчої забезпечувальної власності, оскільки єдиним власником виступає довірчий власник. Однак, його можливості щодо розпорядження таким

майном є обмеженими суттю самого зобов'язання, яке стало підставою формування такого правового титулу.

В ході аналізу інституту довірчої забезпечувальної власності варто акцентувати увагу на тому, що між двома передбаченими у ЦК України формами довірчої власності існують певні відмінності, пов'язані з їх функціональним спрямуванням. Так, за умови укладення договору управління майном право власності для власника такого майна після його передачі довірчому власнику не припиняється. В свою чергу, у випадку встановлення забезпечувальної довірчої власності право власності на конкретне майно у довірчого засновника припиняється.

І.В. Венедиктова відмежовує довірче управління майном та право довірчої власності, акцентуючи увагу на тому, що довірче управління майном як суто зобов'язальна конструкція відокремлюється від інституту довірчої власності, який являє собою поділ прав, впливаючи із широкого трактування права власності [15, с. 116].

Зауважимо, що відсутність чіткого розмежування нормативних положень в контексті правового регулювання довірчої власності призводить до відсутності сформованого повноцінного бачення його системи як комплексного правового інституту. Довірча власність, що виникає на підставі договору управління майном, є по своїй суті самостійною правовою конструкцією. В свою чергу, довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язання має вторинний, похідний від основного зобов'язання характер.

Як зазначає в цьому контексті А. О. Рябчинська, право власності кредитора – довірчого власника обмежується визначеною сторонами метою (стимулювання та забезпечення виконання зобов'язання) та фідучіарним обов'язком повернути майно після належного виконання зобов'язання [16, с. 214]. Таким чином, зміст права власності довірчого власника в таких відносинах є похідним від основного зобов'язання та безпосередньо обумовлюється ним. Крім того, довірчий власник на

період дії довірчої власності не може повноцінно розпоряджатися майном, яке виступає об'єктом довірчої власності.

У зв'язку з вищезазначеним, погоджуємося з науковою позицією Р.А. Майданика з приводу того, що забезпечувальне право власності – це фідуціарне (довірче) право власності кредитора (отримувача забезпечення, забезпечувального власника) – неволодільницький речовий спосіб забезпечення виконання зобов'язання боржника (надавача забезпечення) [13, с. 1009–1010].

Тобто, в межах забезпечувальної довірчої власності відбувається структуризація існуючого права власності, що полягає у гарантуванні можливості боржника продовжувати здійснювати користування певним майном, а для кредитора – у забезпеченні виконання основного зобов'язання шляхом передачі такого майна на правовому титулі довірчої власності.

Вважаємо, що станом на сьогодні існує обґрунтована потреба у визначенні дефініції довірчої забезпечувальної власності для чіткого розуміння сутності такого інституту та відмежування забезпечувальної довірчої власності від довірчої власності, що виникає за договором управління майном.

Враховуючи вищевказане можна зробити висновок про те, що довірча забезпечувальна власність – це самостійний фідуціарний речово-зобов'язальний інститут, що передбачає функціональний перехід власності від довірчого засновника до довірчого власника на умовах особливого правового титулу цільового обмеженого характеру з метою забезпечення виконання зобов'язання.

В контексті дослідження правової природи довірчої забезпечувальної власності важливе значення також має аналіз її місця в системі способів забезпечення виконання зобов'язання шляхом порівняння із найбільш подібним способом, а саме заставою, іпотекою. На думку Н.Б. Москалюк, що запровадження правового інституту довірчої власності як способу забезпечення зобов'язань, багато в чому дублює функції іпотеки та є невиправданим кроком [17, с. 43]. Слід не погодитися з вищевказаною науковою позицією, оскільки довірча забезпечувальна власність має

ряд принципів відмінностей, а зарубіжний довготривалий досвід використання довірчої власності довів ефективність такого інституту. Таким чином, довірча забезпечувальна власність є доцільною альтернативою іпотеці та інструментом розширення можливостей забезпечення виконання зобов'язання суб'єктами агробізнесу. В цьому контексті обґрунтовано зазначає А. О. Рябчинська, що незважаючи на спільні риси, довірча забезпечувальна власність та право застави є відмінними за своєю природою речовими правами [18, с. 110].

Як зазначає К.С. Бондаренко, іпотека як і довірча власність є видом забезпечення виконання зобов'язання, яке є майновим. При цьому довірча власність може забезпечувати виконання зобов'язання лише за кредитним договором або договором позики, а в іпотеці – будь-яке зобов'язання; процедура звернення стягнення за іпотекою на відміну від права довірчої власності у якому за загальним правилом звернення стягнення відбувається у позасудовому порядку; оцінка майна в іпотеці відбувається за погодженням двох сторін, а оцінка майна за правом довірчої власності здійснюється в односторонньому порядку довірчим власником [11, с. 133].

Однією з важливих відмінностей довірчої забезпечувальної власності від інших способів забезпечення виконання зобов'язання є її функціональне та предметне призначення, що направлене на забезпечення кредитних зобов'язань та зобов'язань за договором позики. Вказане положення чітко передбачене законодавством, що робить такий спосіб забезпечення виконання зобов'язання вузькоспеціалізованим. Така особливість довірчої забезпечувальної власності формує сприятливі умови для її застосування саме суб'єктами агробізнесу, для яких виникає підвищена потреба у забезпеченні саме кредитних зобов'язань, що пов'язано зі специфікою їх господарської діяльності та особливостями фінансового та інвестиційного забезпечення таких підприємств.

Як зазначає А. О. Рябчинська, на відміну від заставодержателя, який набуває право фактичного володіння щодо заставленого рухомого майна та за загальним правилом наділяється правом користування ним із можливістю одержувати із

предмета закладу дохід в інтересах заставодавця за умови прямої вказівки на це в договорі, довірчий власник об'єкта довірчої власності загалом не має права користуватися ним. У зв'язку із цим на плоди, продукцію, доходи, отримані від користування ним, не поширюється речово-правовий титул довірчого власника [18, с. 111]. В цьому контексті проявляється непосесорна правова природа довірчої забезпечувальної власності, що обумовлює сприятливий характер такого способу забезпечення виконання зобов'язання для суб'єктів агробізнесу. Непосесорність визначає неволодільницький характер довірчої забезпечувальної власності, що забезпечує безперервність здійснення господарської діяльності у аграрній сфері.

Також, однією із основоположних відмінностей між вказаними способами забезпечення виконання зобов'язання є те, що застава не визначається законодавцем як різновид права власності на відміну від довірчої власності, а виступає речовим правом на чужу річ. Право на чужу річ визначається як обмежене речове право, що передбачає надання особі визначених законом або договором правомочностей відносно певного майна, яке залишається на праві власності у іншої особи. Як зазначає Ю.Є. Ходико, у зв'язку з встановленням речового права на чужу річ, власник речі зазнає певних обмежень в реалізації права власності і не може його здійснювати повноцінно. Власник речі, не вправі перешкоджати у здійсненні такого речового права на чужу річ управомоченою особою. Після припинення речового права на чужу річ, яке було встановлено, право власності на річ, в частині можливості його правореалізації – відновлюється до попереднього стану за рахунок пружності (еластичності) права власності [19, с. 81]. В свою чергу, встановлення довірчої власності супроводжується одночасним припиненням права власності у довірчого засновника і набуття такого права довірчим власником. Однак, таке право власності довірчого власника має обмежений цільовий характер. Таким чином, в межах права на чужу річ відбувається своєрідне розщеплення правомочностей в межах права власності. Натомість, довірча власність обумовлює формування особливого правового титулу фідуціарної правової природи. Погоджуємося з науковою позицією

Р.А. Майданика про те, що довірчу власність не можна ототожнювати з речовими правами на чуже майно (так звані обмежені речові права), яким властиві відмінності у спрямованості інтересу і правовому титулі. На відміну від сервітуаріїв, інших суб'єктів речових прав на чуже майно, які не є власниками майна і здійснюють частину речових прав на чуже майно у власному інтересі, довірчий власник є власником майна і здійснює цей титул у чужому інтересі [20 с. 37-40]. Так, варто зазначити, що речові права на чужу річ передбачають наділення особи рядом повноважень, що за своєю правовою природою відповідають правомочностям власника. Однак, вказані повноваження не призводять до припинення права власності заставодавця на річ. Як слушно зазначає з цього приводу У.М. Кубара, заставодержатель, який набув право застави на майно, не набуває тим самим права розпорядження ним – специфіка його права полягає в можливості обмежити власника в розпорядженні предметом застави [21, с. 347]. Таким чином, наявні обмеження здійснення власником предмета застави своїх правомочностей пов'язані з можливістю розпоряджатися відповідним майном виключно за згодою заставодержателя.

Варто акцентувати увагу на тому, що станом на сьогодні правове регулювання інституту довірчої власності є недосконалим та непослідовним, що впливає на процес правозастосування в цілому. Так, важливим кроком в межах упорядкування регламентації довірчої власності в межах ЦК України є структуризація та систематизація відповідних нормативних положень. Одним із можливих варіантів вирішення такого питання є об'єднання норм, присвячених регулюванню довірчої власності, в межах нової глави під назвою «Фідуціарні правочини». Так, саме фідуціарна правова природа є спільною для довірчої власності у її дуалістичному прояві. А тому, така структурна частина в ЦК України дозволила б послідовно та чітко відокремити довірчу власність від класичного права власності.

Таким чином, можна підсумувати, що довірча забезпечувальна власність є окремим самостійним способом забезпечення виконання зобов'язання, що має свою

специфіку та відмінності від інших суміжних способів. Такий спосіб забезпечення виконання зобов'язання є відносно новим та недостатньо дослідженим. Однак, основні сутнісні риси довірчої забезпечувальної власності є сприятливими для використання суб'єктами агробізнесу в межах здійснення господарської діяльності в аграрному секторі.

Запровадження у цивільному законодавстві України такої новели як інститут довірчої забезпечувальної власності відіграє важливу роль у розвитку кредитних відносин у сфері агробізнесу та формуванні надійної системи забезпечення виконання зобов'язання. Проблемні питання удосконалення правового регулювання інституту довірчої власності залишаються актуальними і сьогодні у зв'язку з відсутністю сформованої цілісної та впорядкованої системи нормативних положень. Довірча забезпечувальна власність є ефективним інструментом підвищення рівня кредитування в аграрній сфері шляхом забезпечення надійного механізму забезпечення виконання зобов'язання в межах здійснення суб'єктами агробізнесу господарської діяльності. Таким чином, належний розвиток вказаного інституту може здійснити вагомий вплив на функціонування агробізнесу, що є важливим чинником економічного розвитку держави в цілому. Враховуючи вищезазначене, варто зауважити, що відсутність уніфікованого основоположного доктринального підходу до визначення правової природи довірчої власності призводить до труднощів в ході практичного застосування такого виду способу забезпечення виконання зобов'язання.

1.2. Еволюція інституту довірчої власності у сфері агробізнесу

В ході дослідження проблематики інституту довірчої забезпечувальної власності як інструмента оптимізації здійснення господарської діяльності суб'єктами агробізнесу важливе значення має історично-правовий аналіз розвитку довірчої власності в цілому. Так, історичний аспект дозволяє краще зрозуміти сутність певної

правової категорії через призму причиново-наслідкового зв'язку її формування та підстав, які обумовили виникнення такого правового інституту. Удосконалення правового регулювання інституту довірчої забезпечувальної власності можливе шляхом виокремлення основоположних сутнісних аспектів цього правового явища через призму його еволюції.

Довірча власність бере свої витоки ще з римського приватного права. Вказаний інститут знайшов своє закріплення як у законодавстві країн загального права, так і в романо-германській правовій системі. Не виключенням є і українське законодавство, в яке поетапно було впроваджено концепцію довірчої власності в її різних проявах. Варто зазначити, що в сучасному українському законодавстві довірча власність лежить в площині як речового, так і зобов'язального права. На думку Р.А. Майданика, сучасне розуміння юридичної категорії «речові права» в світовій науці приватного права сформувалося в результаті тривалої еволюції системи прав на речі. Основи сучасної системи речових прав були започатковані в приватному праві Стародавнього Риму [22, с. 33]. Так, незважаючи на поширену думку щодо англосаксонського походження довірчої власності, варто акцентувати увагу на тому, що розвиток романо-германської правової системи відбувався на основі рецепції римського права.

Як зазначає Ю.А. Задорожний, класичне римське приватне (не публічне) право, склало висхідну основу формування сучасної юриспруденції, тому що воно є тим універсальним правовим простором, у межах якого формуються правове мислення, правова культура майбутнього правника [23, с. 53].

Таким чином, норми римського права значним чином впливають на розвиток сучасного європейського права в цілому, та вітчизняного права, зокрема. Аналізуючи основоположні правові категорії римського права, можна зробити висновок про те, що в основі формування довірчої забезпечувальної власності лежить інститут фідучії, який безпосередньо був започаткований в Стародавньому Римі.

На думку Є. В. Шинкарьової, в Стародавньому Римі фідучіарними називались правочин і / або правовідносини, що виникали на його підставі, а також весь юридичний порядок (спосіб) переходу цивільного права [24, с. 211]. Фідучія являла собою похідне зобов'язання, що обумовлювалось первинним та встановлювалось з метою забезпечення його виконання.

Як слушно зазначає Н.М. Дихта, договір *fiducia* – це найдревніша форма застави, належить до реальних договорів (контрактів), яка в своєму розвитку пройшла декілька стадій. За цією формою застави предмет переходив до власності кредитора. В цьому випадку, якщо навіть боржник і виконував умови договору, тобто виплачував суму боргу з відсотками, то повернення чи неповернення предмету застави залежали лише від совісті кредитора. Слово совість – *FIDES* – є коренем слова *FIDUCIA* [25, с. 191]. Як зазначає в цьому контексті Н. С. Бутрин-Бока, усі фідучіарні угоди в законі Стародавнього Риму ґрунтуються на *fides* – особистих відносинах між сторонами, що трактувалися як єдність учасників, що визначало такі види правовідносин. Роль фідесу проявилася як засіб заохочення фідучіарію до передачі речей своїм попереднім власникам [26, с. 181]. Співзвучною також є наукова позиція Г.О. Уразової з приводу того, що поняття «*fides*» у юридичній площині можна розуміти у двох значеннях. Відповідно, у першому – це правомірна дія або стан, тобто гарантії, які надають особі впевненості у порядності іншої сторони. У другому – це характер ставлення однієї особи до іншої, яке виникає внаслідок настання певних юридичних фактів (наприклад, укладення деяких договорів, установлення опіки або піклування та ін.) [27, с. 111].

Таким чином, враховуючи специфіку правової природи такої категорії як фідучія, варто підсумувати, що саме *fiducia*, започаткована у римському праві, виступає першоджерелом сучасного довірчого забезпечувального права та застави в цілому. Так, фідучія здійснила вагомий вплив на формування способів забезпечення виконання зобов'язання в системі романо-германського права. В свою чергу, певний вплив інститут фідучії мав і на створення інституту довірчої власності як окремого

речового права, який в англо-американській правовій системі відомий як траст та частково співвідноситься з українським інститутом управління майном.

Так, Н.М. Дихта вказує, що фідучіарний договір полягав у тому, що боржник за договором позики на вимогу кредитора передавав йому певну річ (майно) як спосіб забезпечення виконання договору. Річ, що передавалася як застава, переходила у власність кредитора, але з умовою, що при виконанні договору позики боржником кредитор зобов'язаний повернути предмет застави. Проте обов'язок кредитора не мав правового значення, юридичної сили, а тільки моральну. Цей обов'язок ґрунтувався лише на довірі боржника до кредитора, був розрахований на його порядність, чесність і добру совість (*bona fides*) [28, с. 203].

Тобто, в межах реалізації фідучіарних відносин виникало два договори, що обумовлювали існування один одного. Так, первинне зобов'язання, в основному, стосувалося відносин позики, а вторинне – виступало в якості фідучіарного, яке формувалося з метою забезпечення виконання основного зобов'язання. В основі такого зобов'язання лежала довіра його сторін один до одного. Майно, що виступало об'єктом фідучіарного договору, передавалося кредитору за первинним зобов'язанням у власність та поверталось боржнику у випадку виконання ним такого зобов'язання в повному обсязі. Таке фідучіарне забезпечувальне зобов'язання отримало в римському приватному праві назву *fiducia cum creditore*, що відокремило його від системи зобов'язань, оснований на довірі – фідучії.

Однак, варто розуміти, що незважаючи на те, що фідучія і траст є родоначальниками сучасної довірчої власності в українському законодавстві, вказані інститути дали поштовх для формування різних її видів. Так, як вже було вказано вище, поняття фідучії притаманне римському праву та є фактично першим способом забезпечення виконання зобов'язання. За фідучіарним договором боржник за первинним зобов'язанням передавав в якості забезпечення його виконання певне майно на праві власності на умовах його повернення, у випадку повного виконання кредитного зобов'язання. В цьому контексті, слушною є позиція Г.В. Буйджі про те,

що у римському праві під «фідуцією» здебільшого розуміли такий вид застави, за якою товар передавався особі за умови, що після того, як його вимоги будуть задоволені, він поверне товар. Натомість у країнах загального права термін «довірчий» (fiduciary) досить абстрактний і невизначений [29, с. 76].

Як обґрунтовано зазначає Ю.Л. Плиска, «траст» і «фідуція» за своєю правовою природою є поняттями різними, відмінними насамперед історичними передумовами виникнення та формування, але здебільшого в тому, що коло фідуціарних правовідносин є ширшим, ніж коло трастових правовідносин. Необхідно звернути увагу й на те, що як для фідуції, так і для трасту характерним є саме довірчий характер правовідносин, так звана «особлива довіра» учасників, що дозволяє говорити про єдиний інститут довірчої власності [30, с. 205].

Так, інститут довірчої власності в англо-саксонській правовій системі поширений в якості саме трасту, однак, який є різновидом довірчої власності (fiduciary ownership). Тобто, інститут фідуції, зароджений в римському праві, дав прямий поштовх до розвитку довірчої забезпечувальної власності, а також і трастових відносин, що передбачають здійснення управління майном на основі довіри між суб'єктами відповідного зобов'язання та в інтересах власника такого майна. Враховуючи зазначене вище, довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язання співвідноситься з фідуцією, а довірча власність в контексті здійснення управління майном взяла свій початок з класичного трасту.

А.В. Ходирєва зазначає, що фідуції належать до юридичних угод, подібних до трастів. Ці юридичні домовленості, як правило, базуються на схемі участі трьох сторін, за якою одна або більше осіб, які передають активи, передають активи фідуціарній особі на користь одного чи кількох визначених бенефіціарів. Така схема передбачає відокремлення активів від особистих активів передавача. Відповідно до цієї домовленості фідуціарій зобов'язаний управляти активами згідно з умовами угоди з особою, яка передає. Фідуції є досить поширеною правовою домовленістю в Європі [31, с. 170].

Тобто, в ході аналізу правової природи трасту можна говорити про очевидний вплив інституту фідучії на формування такого виду довірчої власності. Так, траст відноситься до угод фідучіарної правової природи, у зв'язку з важливою роллю фактору довіри в реалізації предмету такого зобов'язання. Однак, незважаючи на спільне фідучіарне спрямування за своїм змістом траст та довірча забезпечувальна власність є різними.

На думку Г.В. Буяджи, трастом є довірчі правовідносини, що виникають між власником (довірителем, установником) і довірчим власником (трасті) внаслідок передачі майна останньому у власність для досягнення суспільно корисної мети та/або для управління ним в інтересах наперед визначених осіб (вигодонабувачів, бенефіціаріїв) на засадах добросовісності, розумності, чесності та розсудливості [32, с. 136].

Таким чином, концепція управління майном в українському законодавстві не є класичним проявом трасту, який поширений в системі загального права та є відмінним від класичної фідучії в римському праві, що визначає, в першу чергу, забезпечувальні правовідносини, однак є його частковою адаптацією до традицій українського національного правового регулювання.

В свою чергу, батьківщиною трасту в його класичному, відмінному від фідучії як забезпечувального правочину прояві, вважають саме Англію. Однак, незважаючи на це А.А. Гончарук зазначає, що у численних давньоєгипетських папірусах, які дійшли до нас з того часу, зараз ми знаходимо досить доказів, що прямо свідчать про існування довірчого управління майном ще у Давньому Єгипті. Управління там здійснювалося, як правило, з використанням інституту представництва у формі встановлення опіки над майном, яке заповідалося неповнолітнім дітям [33, с. 174].

Водночас В.В. Ковтун зазначає, що відповідний правовий інститут зародився та розвивався в Англії (Великій Британії). Виникнення довірчої власності, або трасів, пов'язують з Хрестовими походами. Багато воїнів покидали свої домівки на дуже довгий час, тому вони були вимушені шукати різних шляхів для забезпечення своєї

сім'ї. Вихід був знайдений шляхом передання в управління своїм близьким родичам, друзям або батькам майна. Вони були зобов'язані управляти майном таким чином, щоб їх діяльність приносила користь дружинам та дітям лицарів [34, с. 123].

Таким чином, сутність та основне змістовне наповнення трасту полягає у здійсненні управління майном в інтересах бенефіціара. У зв'язку з цим, варто розуміти, що незважаючи на спільне фідуціарне походження, довірча забезпечувальна власність та траст є різними поняттями за своїм функціональним спрямуванням.

А.В. Ходирева вказує, що довірча власність виникла в середньовічній правовій системі Англії в XIV-XVI ст. у формі *use*, яка була правовим інститутом, що поєднував: (а) майнові права землевласників, пов'язані з феодалними земельними володіннями, та (б) процесуальні права цих землевласників у суді Канцлера, розроблені судом Канцлера на основі інквізиційної судової процедури. Довірча власність у зазначений період фактично сприяла впровадженню в англійське право таких універсальних юридичних принципів, як принцип приватної власності на землю та принцип свободи договорів [35, с. 536]. Крім того, О. О. Шипка зазначає, що широкого поширення інститут довірчої власності набув в середньовічній Англії, у зв'язку з тим, що володіння нерухомістю в епоху феодалізму було пов'язане з різними обтяженнями і обмеженнями. Верховним власником всієї землі вважався король безпосередньо від нього отримували земельні володіння лорди, які у свою чергу роздавали землю дрібнішим тримачам [36].

Так, функціональне спрямування трасту полягало саме в нівелюванні заборон для певних суб'єктів на наданні останнім можливості отримувати економічну вигоду від майна за правом справедливості. Інститут трасту в англійському праві набув офіційного правового регулювання у 1893 році, коли було прийнято перший Закон про траст (*Trustee Act*) [37]. Тобто, можна зробити висновок про те, що правова конструкція фідуції є первинним елементом формування інституту довірчої власності.

Варто зазначити, що еволюція довірчої власності в українському законодавстві являє собою досить складний та довготривалий процес впровадження, осмислення та формування практики правозастосування. Погоджуємося з науковою позицією Р.А. Майданика з приводу того, що один із викликів для класичного розуміння речового права пов'язаний із впровадженням в українське право конструкцій довірчої власності, бенефіціарної власності, інших фідучіарних титулів, заснованих на ідеї «цільового майна» як одного із способів здійснення права власності. Правова природа цільового права власності полягає в самообмеженні абсолютного права власності на певний час із можливістю відновлення в повному обсязі повноважень після досягнення мети або з інших підстав, визначених законом або договором [22, с. 37].

Для українського права концепція довірчої власності є новою та недостатньо дослідженою. Інститут довірчої власності був відсутній у ЦК УРСР 1963 [38], а також і в попередньому цивільному законодавстві. Вперше в сучасному українському цивільному законодавстві інститут довірчої власності був запроваджений Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 19 червня 2003 року № 980-IV [39]. Таким чином, першочергово довірча власність увійшла в українське правове поле в якості концепції управління майном. Ще задовго до внесення вказаних змін довірча власність була передбачена у ЦК України як особливий вид права власності, що виникає на підставі закону або договору про управління майном. Вказані положення були розміщені у особливій частині ЦК України у главі, яка присвячена правовому регулюванню договору управління майном. Тобто, в українському праві інститут довірчої власності спочатку позиціонувався виключно як особливий вид речового права, який є обмеженим та похідним від класичного права власності.

Запровадження в цивільне законодавство України концепції довірчої забезпечувальної власності було реалізовано шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» від 20 вересня 2019 р. № 132-IX [40] з метою

ефективного виконання зобов'язань Україною в межах Угоди про асоціацію між Україною, з одного та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку [41], зокрема щодо імплементації Директиви 2002/47 Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу, яка передбачає визначення механізмів фінансового забезпечення, що полягають на повній передачі титулу власності на фінансове забезпечення [42]. Так, наявність обґрунтованої потреби запровадження довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання була зумовлена низьким рівнем кредитування підприємств, у зв'язку з незадовільним рівнем платоспроможності, високими ризиками неповернення кредитних коштів, а також недосконалістю системи способів забезпечення виконання зобов'язання. Підставою для віднесення довірчої власності до способів забезпечення виконання зобов'язання виступають положення Директиви 2002/47/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу, що передбачають закріплення механізму передачі права власності на майно з метою забезпечення виконання зобов'язання.

Таким чином, після внесення вказаних змін до українського цивільного законодавства інститут довірчої власності був розширений, оскільки отримав правову регламентацію довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання, яку розмістили в загальній частині ЦК України в главі, присвяченій способам забезпечення виконання зобов'язання. Однак, варто зазначити, що вказані зміни є недосконалими у зв'язку з відсутністю чіткої та послідовної правової регламентації, яка б формувала цілісне уявлення про довірчу власність в Україні.

Як слушно зазначає О.В. Кіріяк, на жаль, питання довірчої власності, незважаючи на законодавчі спроби унормувати цей інститут, не можна визначити таким, що досконало врегульований в Україні. Останнім часом законодавець всіляко намагається адаптувати традиційні положення класичної системи загального права («trust», «strict settlement», «use upon a use», «seisin», «equitable lien» та ін.) до

вітчизняних реалій, що об'єктивно зумовлює численні приклади непослідовності та неузгодженості деяких правових положень [43, с.23].

Таким чином, інститут довірчої власності в українському законодавстві досі перебуває в процесі становлення та не може бути ефективно використаним, у зв'язку з відсутністю чіткості та послідовності правового регулювання. О.В. Кіріяк вказує, що вітчизняний законодавець дотримується комбінаторного підходу, який у частині другій ст. 597-1 ЦК України закріплює одночасно зобов'язальний і речовий характер довірчих правовідносин у нашій державі [44, с. 89].

Зауважимо, що інститут довірчої власності має довготривалу історію розвитку та еволюції, що сягає ще часів Стародавнього Риму. Така правова категорія римського приватного права як фідуція стала першоосновою для формування особливих правовідносин, що будуються на довірі сторін конкретного зобов'язання. Однак, в умовах правової системи України довірча власності досі не може набути належного упорядкування, у зв'язку з відсутністю необхідного рівня наукових досліджень, правової регламентації, а також усталеної практики застосування. У зв'язку з цим, виникає обґрунтована потреба в уніфікації та упорядкуванні нормативних положень, які регламентують особливості реалізації інституту довірчої власності.

1.3. Зарубіжний досвід правового регулювання інституту довірчої власності

Станом на сьогодні, одним із першочергових завдань на шляху до входження України до Європейського Союзу є гармонізація національного законодавства з європейським, що полягає у змістовній та концептуальній трансформації підходів до правового регулювання окремих інститутів. В цьому контексті, важливе значення має удосконалення цивільного законодавства, а саме доповнення та переосмислення системи способів забезпечення виконання зобов'язання. Так, формальне включення довірчої забезпечувальної власності до переліку способів забезпечення виконання зобов'язання не вирішило питання щодо налагодження функціонування такого

інституту на практиці. У зв'язку з цим, виникає обґрунтована науково-практична потреба у дослідженні зарубіжного досвіду використання довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання з метою визначення позитивних напрацювань іноземних держав в контексті правового регулювання такого інституту та їх імплементації в національне законодавство.

Варто зауважити, що довірча забезпечувальна власність є вагомим та ефективним інструментом в контексті забезпечення виконання зобов'язань у законодавстві багатьох країн світу. Механізм довірчої забезпечувальної власності активно та широко застосовується у практиці регулювання кредитних правовідносин з метою забезпечення виконання такого зобов'язання. Правове регулювання інституту довірчої власності обумовлюється історичними передумовами формування, особливостями правової системи та законодавством конкретної держави.

В межах романо-германської системи права довірча забезпечувальна власність функціонує у формі фідучіарного забезпечувального договору, відомого ще з часів Римської імперії. Довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язання представлена у законодавстві ряду країн Європи. Доцільність запровадження зазначеного інституту для України не викликає сумнівів, адже в умовах євроінтеграції питання удосконалення правового регулювання цивільних правовідносин є одним з першочергових питань, які потребують вирішення.

Інститут довірчої власності має різний зміст та особливості правового регулювання в залежності від юрисдикції та системи права. У країнах загального права (common law) довірча власність є ефективним механізмом управління майном в інтересах третьої особи (бенефіціара). Класичний прояв такого інституту представлений у правових системах Великобританії, що пізніше знайшов своє відображення у США, Канаді та ін. В свою чергу, у країнах романо-германської правової системи інститут довірчої власності менш поширений в контексті здійснення управління майном в інтересах третьої особи (бенефіціара), однак

активніше використовується у вигляді довірчої забезпечувальної власності. Так, фідучіарний забезпечувальний правочин поширений у таких країнах як Франція, Німеччина, Румунія та ін.

Як вказує А.О. Рябчинська, передача права власності з метою забезпечення виконання зобов'язання у країнах континентальної системи права здійснюється в межах правової конструкції фідучіарної передачі права власності (*fiduciary transfer of ownership*), або фідучії (*fiducia*) та передбачає перехід до кредитора права власності на передане в забезпечення майно [16, с. 213].

Перехід права власності в межах фідучіарного правочину передбачений в правовій конструкції довірчої забезпечувальної власності, що робить вказаний спосіб забезпечення виконання зобов'язання надійним та ефективним для кредитора. В цьому контексті, довірча власність як окремий правовий титул посіла важливе місце в сфері забезпечення виконання зобов'язання в країнах романо-германської системи права.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що на теренах Європи інститут довірчої власності представлений у вигляді двох правових конструкцій: у формі трасту, який більш притаманний для країн загального права, та у формі довірчої забезпечувальної власності, що має місце у країнах континентального права. Варто зауважити, що конструкція фідучіарного забезпечувального правочину відрізняється від класичного трасту за своєю метою, спрямуванням та розподілом правомочностей в контексті реалізації права власності.

Як слушно зазначає А. О. Рябчинська, право довірчої забезпечувальної власності в країнах континентальної системи права існує у вигляді юридичної конструкції фідучії-забезпечення, що регламентується законодавчими положеннями про фідучію та характеризується такими ознаками:

- передбачає існування єдиного юридичного власника довірчого майна – довірчого власника;

- встановлює особливий правовий режим переданого у довірчу забезпечувальну власність майна, що ґрунтується на концепції «цільової власності»;
- вимагає здійснення державної реєстрації договору, що встановлює довірчу забезпечувальну власність із метою дотримання принципу публічності речового права;
- застосовується переважно у сфері кредитно-фінансових відносин [45, с. 51].

В свою чергу, довірча власність в межах правової конструкції трасту має зовсім інше змістовне наповнення. Інститут трасту знайшов своє відображення та найбільший розвиток в країнах загального права. Так, довірча власність в контексті управління майном в інтересах бенефіціара у Великобританії виступає центральною правовою конструкцією в англо-саксонській системі права. Як зазначає В.О. Уколова, внаслідок рецепції римських приватноправових норм інститут права довірчої власності почав розвиватися в Англії, де отримав назву «трасти». Варто звернути увагу на існуючі відмінності між англо-американським і континентальним правами, у зв'язку з чим «трасти» істотно відрізняються від «фідуції». У першому випадку зміст інституту довірчої власності становлять правомочності суб'єктів стосовно переданого майна. Так, власник за загальним правом – довірчий власник, який має право на управління та розпорядження майном, власник за правом справедливості – бенефіціар, який отримує вигоду та доходи від управління цим майном [46, с. 168-169].

Таким чином, феномен довірчої власності в міжнаціональному вимірі полягає в тому, що вказаний інститут знайшов свій прояв у сутнісних формах з різним функціональним призначенням. Цільовий та фідуціарний характер довірчої власності не викликає сумніву. Водночас, в контексті розподілу повноважень стосовно майна між сторонами правовідношення траст і довірча забезпечувальна власність мають принципові відмінності. Так, в межах фідуціарного забезпечувального правочину право довірчого засновника припиняється у зв'язку з встановленням довірчої власності. Натомість, довірчий власник набуває право власності на майно. В свою

чергу, трастові відносини мають зовсім інший принцип розподілу правомочностей, пов'язаний із функціонуванням двох систем: common law та equity. Так, формальний власник реалізовує свої правомочності в інтересах бенефіціара. Тобто, якщо в концепції довірчої забезпечувальної власності кредитор набуває статусу довірчого власника та отримує майно у власність з метою забезпечення виконання зобов'язання, то в межах трастових правовідносин фактичний та юридичний власник реалізовує свої права з фідучіарною метою без переходу права власності від однієї сторони правовідношення до іншої.

Отже, зміст забезпечувального фідучіарного інституту не стосується фактичного управління майном в інтересах бенефіціара. Фідучіарний забезпечувальний правочин спрямований на захист права кредитора шляхом забезпечення виконання первинного зобов'язання. Як зазначає в цьому контексті А.О. Рябчинська, що на відміну від трастів, при фідучії «розщеплення» права власності не відбувається, оскільки в країнах континентального права воно розуміється як єдине та неподільне. При фідучії під час дії договору, який встановлює довірчу власність, існує лише один юридичний власник майна – довірчий власник [47, с. 285].

Зауважимо, що на нашу думку, в зазначеному контексті варто говорити не про розщеплення права власності, а про розщеплення саме правомочностей власника, виходячи з наступного. В межах трасту єдиним формальним власником є довірчий власник, який здійснює управління майном в інтересах бенефіціара. Тобто, як у трасті, так і в концепції довірчої забезпечувальної власності довірчий власник є єдиним формально визначеним власником майна. Як зазначає Г.В. Буяджи, теорія «розщеплення» з'явилася, щоб якимось теоретично й дуже спрощено пояснити ситуацію, яка має місце в трасті. Проте таке спрощення в цьому випадку призвело до викривлення розуміння сутності трасту, оскільки, на наше переконання, «розщеплення» права власності на майно в трасті не відбувається. Більш точно і правильно говорити, що в трасті довірчий власник і бенефіціари володіють різними майновими правами (або, якщо іншими словами, різними повноваженнями) на майно,

передане в траст [48, с. 15]. Враховуючи зазначене, можна зробити висновок про те, що вагомою відмінністю між трастом і фідуцією є не явище розщеплення права власності, а безпосередньо специфіка розподілу повноважень між сторонами таких видів фідуціарних правовідношень і приналежність майнових прав. Траст за своєю правовою природою та змістом правовідносин передбачає особливу концепцію права власності, згідно з якою формальний титул та майновий інтерес розподілені між різними суб'єктами. Як зазначає Д.В.М. Вотерс, під трастом у країнах загального права розуміють відносини, які виникають у тих випадках, коли особа, яку називають довіреною особою, наділяється правом володіти майном на підставі юридичного титулу на користь деяких осіб (так званих бенефіціарів) або на користь певного об'єкта, дозволеного законом, таким чином, щоб реальна вигода від майна отримувалася не довірчими особами, а бенефіціарами чи іншими об'єктами трасту [49, с. 126].

У зв'язку з цим, можна зробити висновок про те, що змістовне наповнення трасту у його класичному прояві полягає у фактичному розщепленні правомочностей власника між сторонами такого правовідношення. Тобто, в цьому випадку, формальний власник майна реалізовує свої правомочності з фідуціарною метою, а бенефіціар, який не є власником у розумінні *common law*, отримує безпосередню економічну вигоду. У зв'язку з цим, фідуціарний характер довірчої власності полягає в тому, що управитель зобов'язаний діяти добросовісно відносно бенефіціара, розумно управляти майном в конкретно визначених цілях.

Таким чином, в межах трастових правовідносин правомочності власника не є єдиними та цілісними, а розщеплюється на дворівневу правову конструкцію. Розщеплення правомочностей власника пов'язане з дуалізмом в межах загальної системи права, пов'язаного з наявністю двох конструкцій *common law* та *equity*. Як зазначає О.Ю. Цибульська, загальне право визнає роздільне володіння трастовими активами: юридичне право власності належить довірчим власникам, а бенефіціарне – бенефіціарам. Це забезпечує основу, на якій контроль над трастовими активами

покладається на довірчих власників, а також гарантує, що всі вигоди, що виникають, переходять до бенефіціарів. У країнах цивільного права не визнається роздільна власність, властива трастам загального права, і вся власність на трастове майно переходить до довірчого управляючого [50, с. 179].

Таким чином, на основі вищезазначеного можна сформулювати систему критеріїв співвідношення основних видів фідучіарних правочинів, а саме: трасту та довірчої забезпечувальної власності:

1. Функціональне призначення. Встановлення трасту має на меті управління майном та його збереження в інтересах третьої особи. Довірча забезпечувальна власність встановлюється з метою забезпечення виконання первинного зобов'язання.

2. Правова природа. Траст є самостійним інститутом загального права. Довірча забезпечувальна власність є похідною від первинного зобов'язання, оскільки встановлюється виключно при наявності необхідності забезпеченні його виконання.

3. Розщеплення правомочностей власника. В межах правової конструкції трасту наявний дуалізм, пов'язаний з розподілом правомочностей, оснований на common law та equity, між формальним власником та бенефіціаром. В концепції довірчої забезпечувальної власності відбувається перехід права власності від довірчого засновника до довірчого власника без правового явища розщеплення правомочностей.

4. Модель права власності. В правовій конструкції трасту наявний формальний власник та бенефіціарний власник, який не будучи власником в класичному розумінні common law, отримує економічну вигоду від здійснюваного управління майном. В концепції довірчої забезпечувальної власності довірчий власник отримує майно на особливому правовому титулі довірчої власності. З цього моменту право власності довірчого засновника припиняється. У зв'язку з цим, явище розщеплення правомочностей не характерне для такого способу забезпечення виконання зобов'язання. Водночас, право довірчої власності як правовий титул має обмежений цільовий характер, порівняно з класичним правом власності.

5. Фідуціарний елемент. Фідуціарний елемент трасту полягає у наявності у формального власника обов'язку здійснювати управління майном добросовісно в інтересах бенефіціара. В концепції довірчої забезпечувальної власності фідуціарний елемент полягає в наявності у довірчого власника фідуціарного обов'язку щодо повернення майна довірчому засновнику після припинення довірчої власності, зокрема у зв'язку з повним виконанням первинного зобов'язання.

Правова регламентація довірчої власності у Великобританії передбачена у Trustee Act 1925 [37] та Trustee Act 2000 [50]. Не зважаючи на те, що вагома частина правового регулювання такого інституту сформована за рахунок судової практики, що характерно для країн загальної системи права, основні положення щодо визначення кола повноважень довірчих власників визначаються вказаними нормативно-правовими актами.

Варто зазначити, що довірча забезпечувальна власність активно та широко використовується в європейських країнах як альтернатива іпотеці. Традиційно, у державах, в цивільному законодавстві яких передбачені такі способи забезпечення виконання зобов'язання як іпотека та довірча власність, ці способи відрізняються між собою правовим титулом на майно. Так, іпотека є обмеженим речовим правом, право власності в повному обсязі залишається у боржника. В свою чергу, довірча власність є особливим способом забезпечення виконання зобов'язання, в межах якого здійснюється перехід права власності до кредитора.

Яскравим прикладом правового регулювання довірчої забезпечувальної власності є правова концепція, сформована у Франції. Впродовж довгого періоду часу французька система права не могла адаптувати інститут довірчої власності до особливостей національного правового регулювання. Станом на сьогодні, у Франції інститут довірчої забезпечувальної власності представлений у вигляді *fiducie*, який був запроваджений у французьке правове поле у 2007 році шляхом прийняття Закону № 2007-211 від 19 лютого 2007 року [52].

У французькій цивілістичній доктрині *fiducie* – це особлива дуалістична комплексна правова конструкція, відповідно до якої здійснюється управління майном в інтересах визначеної особи або ж майно передається у власність довірчому власнику з метою забезпечення виконання зобов'язання.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що у французькому законодавстві довірча власність закріплена в її дуалістичному прояві: як договір управління майном та як спосіб забезпечення виконання зобов'язання. Забезпечувальна *fiducie-sûreté* у Франції реалізовується шляхом передачі боржником за первинним зобов'язанням майна у довірчу власність кредитору для забезпечення повного та належного його виконання.

Як слушно в цьому контексті зазначає А.В. Коструба, цивільне право Франції представлено двома видами фідуюції:

1. Фідуюціарне управління - Довіра з управління активами, коли довірчий керуючий отримує майно у власності, яким він відповідає від імені засновника або стороннього бенефіціару.

2. Фідуюціарне забезпечення - це відновлення втраченої, але відомої з римського права конструкція *fiducia cum creditore* (угода між кредитором і боржником, укладена в формі *per aes et libram* (засобом міді і ваги, включаючи манципацію) або *in jure cessio* (судовий наказ), за яким боржник передавав предмет застави у власність кредитору, зобов'язуючи останнього повернути йому цей предмет після виконання боржником зобов'язань) [53].

У Цивільному кодексі Франції (далі – ЦК Франції) правова регламентація інституту довірчої власності закріплена у статтях 2011–2030 [54]. Так, у статті 2011 визначено *fiducie* як передачу майна у власність для здійснення управління таким майном або в інших цілях. Однією з таких цілей, згідно з французьким цивільним законодавством, є забезпечення виконання зобов'язання. Водночас, порядок звернення стягнення на майно, передане у довірчу власність, закріплено у статтях 2488-2488-3 ЦК Франції. Так, відповідно до статті 2488-3 ЦК Франції у випадку

невиконання забезпеченого зобов'язання, за відсутності інших умов в фідучіарному договорі, довірчий власник, у разі якщо він є кредитором, набуває право вільно розпоряджатися майном, яке є предметом довірчої власності.

Як слушно зазначає К.Г. Некіт, фідучія у французькому законодавстві має низку особливостей, такі як: 1) наявність певних вимог стосовно компетентності фідучіарія і отримання ним відповідної ліцензії; 2) фідучіарні відносини допускаються виключно в межах підприємницької діяльності сторін договору; 3) встановлено строк дії договору терміном на 33 роки; 4) обмеження відповідальності за зобов'язаннями, пов'язаними з фідучією, виключно переданим в управління майном, що забезпечує можливість як обмеження відповідальності установника, так і притягнення до відповідальності фідучіарія за допущені помилки у здійсненні діяльності на виконання договору [55, с. 192].

Варто акцентувати увагу, що в правовій конструкції довірчої забезпечувальної власності у Франції, як і в українському законодавстві, відсутній елемент розщеплення правомочностей, характерний для трасту в англо-саксонській системі права. Французька цивілістична доктрина передбачає монолітний характер власності, що проявляється у її єдності та неподільності. Кредитор за первинним зобов'язанням фактично набуває у власність майно, однак така власність має обмежений цільовий характер та обтяжена фідучіарним обов'язком, що полягає у необхідності повернення майна після припинення довірчої власності, зокрема у зв'язку з повним та належним виконанням зобов'язання. Ф. Бар'єр підкреслює, що довірча забезпечувальна власність це різновид власності-забезпечення, що передбачає перехід права власності на конкретне майно від установника довірчої власності до довірчого власника. Право власності, яке набувається довірчим власником, має цільовий характер і встановлюється виключно з метою забезпечення виконання зобов'язання [56, с. 873]. Так, автор розглядає *fiducie-sûreté* у французькій концепції довірчої власності як сучасну правову конструкцію особливої власності-забезпечення, що дала поштовх до переосмислення виключно заставної системи забезпечення виконання зобов'язання.

Крім того, довірча забезпечувальна власність є повноцінним самостійним інститутом, який передбачає реальний перехід права власності з конкретно визначеною забезпечувальною метою. Саме така правова конструкція дає можливість досягти високого рівня ефективності в контексті забезпечення виконання зобов'язання та захисту прав кредитора, у зв'язку з чим є перспективною альтернативою класичній заставі.

Важливо підкреслити, що французька концепція довірчої забезпечувальної власності (*fiducie-sûreté*) передбачає повне відокремлення майна, отриманого в якості забезпечення виконання зобов'язання від власного майна кредитора. Таким чином, незважаючи на реальний перехід права власності, набутий правовий титул не є абсолютним. У законодавстві Франції фідуціарне забезпечення виступає у формі альтернативи іншим речовим способам забезпечення виконання зобов'язання, що передбачає функціональний перехід права власності до кредитора.

Таким чином, змістовне наповнення довірчої власності в цьому випадку є відмінним від класичного права власності, оскільки довірчий власник обмежений у своїх правомочностях, що зумовлено забезпечувальним призначенням такого правового титулу. Тому, в межах реалізації прав та обов'язків за фідуціарним забезпечувальним правочином формується правова конструкція обмеженої договірної власності «*limited contractual ownership*». Вважаємо, що концепція обмеженої договірної власності характерна і для запровадженого в Україні інституту довірчої забезпечувальної власності, у зв'язку з чим його сутність та специфіка правового регулювання потребує переосмислення та врахування зарубіжного досвіду.

Отже, довірча забезпечувальна власність (*fiducie-sûreté*) у Франції принципово відрізняється від основних речових способів забезпечення виконання зобов'язання, а також від довірчої власності в контексті управління майном. На основі зазначеного можна зробити висновок про те, що довірча забезпечувальна власність у Франції характеризується наступними ознаками: 1) реальний перехід права власності до

довірчого засновника (довірчий власник виступає єдиним власником майна); 2) цільовий обмежений характер забезпечувальної власності; 3) відокремлений характер майна, яке є об'єктом довірчої власності, від особистого майна кредитора; 4) фідучіарний характер довірчої забезпечувальної власності, що полягає у наявності обов'язку кредитора повернути майно після припинення довірчої власності; 5) особливий механізм захисту прав кредитора, що полягає у можливості вільно розпоряджатися майном, у випадку невиконання боржником первинного зобов'язання.

Також, на в європейському правовому просторі довірча забезпечувальна власність передбачена в законодавстві Румунії. Змістовне наповнення інституту фідучії, закріпленого в Цивільному кодексі Румунії (далі – ЦК Румунії), є подібним до правової конструкції, передбаченої у Франції. Так, згідно ст. 773 ЦК Румунії, фідучія – це угода, згідно з якою установник (установники) передає майнове право (права) фідучіарію (фідучіаріям), який діє в конкретних цілях для досягнення визначеної мети в інтересах одного або декількох вигодонабувачів. Такі майнові права формують автономну майнову масу, яка є відокремленою від особистого майна фідучіарія [57].

Як слушно зазначає К.Г. Некіт, сутність цієї конструкції зводилася до характерної для довірчої власності процедури передачі, за допомогою контракту або одностороннього волевиявлення, однією особою (фідучіантом/установником) іншій (фідучіарію) права власності на конкретне майно на певний строк, з метою управління ним на користь вказаного в договорі вигодонабувача. При цьому фідучіарій ставав власником переданого в управління майна, проте, його повноваження з розпорядження майном обмежувалися встановленою фідучіантом метою. Таким чином, фідучіарій не міг використовувати передане йому майно у власних інтересах, а виконував конкретні обов'язки на користь установника або вигодонабувача. Обмеження повноважень фідучіарія забезпечувалось і тимчасовим характером фідучії [58, с. 823].

Так, особливість інституту довірчої забезпечувальної власності в Румунії обумовлюється приналежністю вказаної країни до континентальної системи права. Довірча забезпечувальна власність була запроваджена у цивільне законодавство Румунії у 2011 році. Закріплення такої правової конструкції в системі способів забезпечення виконання зобов'язання зумовило значне розширення забезпечувальних механізмів в межах кредитних правовідносин та правовідносин, що виникають за договором позики.

Правове регулювання фідучіарної забезпечувальної власності передбачено статтями 773–791 ЦК Румунії. Варто акцентувати увагу на подібному характері нормативних положень, присвячених правовому регулюванню довірчої забезпечувальної власності, в межах законодавства Румунії та Франції. Так, прослідковується ряд тотожних положень щодо темпоральних обмежень фідучіарного договору, а саме передбачений 33-річний строк максимальної тривалості довірчої власності. Також, у цивільному законодавстві Румунії передбачені обмеження в контексті визначення кола осіб, які можуть виступати в якості довірчих власників, що зумовлює вузьку спеціалізацію такого інституту. Серед таких суб'єктів передбачені фінансові установи, банки.

Також, варто відзначити з приводу особливого статусу майна, що виступає предметом довірчої власності за законодавством Румунії. Аналогічно законодавству Франції, вказане майно відокремлюється як від майна довірчого засновника, так і від майна довірчого власника. Таким чином, формується відокремлене право власності, яке обмежене договірними відносинами між сторонами.

На відміну від країн загального права, довірча забезпечувальна власність у країнах континентальної правової системи дуже формалізована та чітко регламентована законодавством, що призводить до відсутності гнучкості та динамічності такого інституту. У Румунії довірча власність також представлена у двох проявах: в контексті управління майном, а також як спосіб забезпечення виконання зобов'язання. Таким чином, правовий механізм довірчої власності в

Румунії являє собою комплексну правову категорію, що полягає у дуалістичній правовій природі такого інституту.

Варто акцентувати у вагу на тому, що як у Франції, так і в Румунії, відсутній елемент розщеплення правомочностей власника, характерний для країн загального права. Таким чином, в межах вказаних правопорядків формується унікальна правова конструкція обмеженої договірної власності. Тобто, право власності довірчого власника в такому випадку не є абсолютним, а тому не може повноцінно прирівнюватися до класичного права власності. Так, довірчий власник значним чином обмежений у реалізації своїх правомочностей. Більше того, правомочності довірчого власника обумовлені і диктуються саме договірними відносинами, які склались між сторонами відповідного правовідношення. Цільовий характер довірчої власності є підтвердженням її обмеженого характеру.

Своєрідним є правове регулювання довірчої забезпечувальної власності у Німеччині. Фактично, інститут довірчої забезпечувальної власності у її класичному вигляді, притаманному законодавству Франції та Румунії, у німецькому законодавстві відсутній. Натомість, законодавство Німеччини закріплює суміжний інститут *Sicherungsübereignung*, що передбачає забезпечувальний перехід права власності та застосовується в контексті забезпечення виконання зобов'язання. І.С. Канзафарова та М.С. Федорко вказують, що у Німеччині довірча власність використовується як титульне забезпечення тільки у кредитних відносинах, а предметом забезпечення можуть бути виключно рухомі речі, причому річ із володіння боржника не вибуває, він нею може користуватися. Забезпечувальна функція довірчої власності полягає у передачі кредиторві боржником права власності на рухому річ з метою забезпечення зобов'язання. Але передача власності розглядається лише як попередня, а кредитор є фідуціарним власником, остаточно ж передача власності відбувається тільки при порушенні боржником зобов'язання, яке забезпечене довірчою власністю [59, с. 110].

Так, інститут *Sicherungsübereignung* передбачає тимчасовий перехід права власності до кредитора із забезпечувальною метою на основі договору між сторонами кредитного зобов'язання. Як і в концепції довірчої забезпечувальної власності, в межах правової конструкції *Sicherungsübereignung* право власності, яке виникає у кредитора, є обмеженим та цільовим за своїм характером. Водночас, в законодавстві Німеччини відсутнє повноцінне правове регулювання довірчої забезпечувальної власності як самостійного правового інституту. Забезпечувальна передача права власності здійснюється на основі договору між сторонами правовідношення на підставі загальних положень про передачу права власності, закріплених у Цивільному кодексі Німеччини [60].

У зв'язку з вказаним вище, можна виокремити наступні відмінності у правовій регламентації довірчої власності у країнах загальної та континентальної системи права:

1. Історичне походження: у країнах загальної системи права довірча власність сформувалася у вигляді трасту та розвинулася через призму права справедливості (*equity*). В свою чергу, в країнах континентальної системи права довірча власність сформувалась в більшій мірі як забезпечувальний інститут на основі фідучії в ході рецепції римського приватного права.

2. Розподілення правомочностей в межах права власності. Країнам загального права притаманне так зване розщеплення правомочностей власника, що зумовлює дуалістичний характер права власності та умовне викоремлення формального права власності та бенефіціарної власності, що оснований на майнових правах в контексті отримання економічної вигоди бенефіціаром. Натомість, в країнах континентальної системи права єдиним власником майна, яке є об'єктом довірчої власності, виступає довірчий власник.

3. Правовий статус власника фідучіарного правочину. В країнах загальної системи права довірчий власник виступає юридичним власником майна та може реалізувати свої правомочності виключно в інтересах бенефіціара. Довірчий власник

в концепції довірчої забезпечувальної власності, притаманної для країн континентальної системи права, має обмежене коло правомочностей, що пов'язане з забезпечувальним змістом такого правовідношення та обтяжене фідуціарним обов'язком повернення майна.

4. Застосування інституту довірчої власності. У країнах загальної системи права довірча власність покриває дуже великий спектр потреб учасників цивільних правовідносин та є одним із фундаментальних інструментів правового регулювання. Так, відповідний інститут використовується у спадкових правовідносинах, у підприємницькій діяльності, у благодійній сфері. У країнах континентальної системи права найбільшого поширення довірча власність набула у якості способу забезпечення виконання зобов'язання.

5. Особливості правового регулювання. В країнах загальної системи права важливе значення відіграє судова практика у правовому регулюванні інституту довірчої власності. Водночас, порядок правового регулювання довірчої забезпечувальної власності в країнах континентальної системи права характеризується чіткістю, формальною визначеністю та кодифікованим характером.

На основі вказаного можна зробити висновок про те, що інститут довірчої власності був зароджений ще за часів римського права, однак знайшов своє відображення у правопорядках країн, як загального, так і континентального права. Сучасна правова конструкція довірчої забезпечувальної власності є результатом рецепції положень римського приватного права, а також їх адаптації та трансформування під дією історичних умов розвитку кожної окремої країни. Як зазначає В.В. Дектярьов, будучи за своєю сутністю трастоподібною конструкцією, характерною для країн англо-американського права, довірча власність усе ж змогла змістовно та функціонально «підлаштуватися» під концепцію абсолютності й неподільності права власності, властиву країнам цивільного права, результатом чого стало широке практичне застосування конструкції довірчої власності як у контексті

довірчого управління майном, так і в контексті забезпечення виконання кредитно-позикових зобов'язань [61, с. 10-11].

У країнах континентального права довірча власність набула свого широкого поширення та використання як спосіб забезпечення виконання зобов'язання. Так, внаслідок рецепції норм римського приватного права країни загальної та континентальної системи права по-різному адаптували фідучіарну власність до реалій кожного окремого правопорядку. Фідучіарній забезпечувальній власності характерна відсутність розщеплення правомочностей власника, адже єдиним власником визначається довірчий власник. Натомість, в результаті встановлення довірчої забезпечувальної власності формується самобутній особливий правовий титул, що полягає в обмеженій цільовій договірній власності. Активне впровадження такого інституту в країнах Європи зумовлене необхідністю розширення можливостей забезпечення кредитних зобов'язань. Вказаний спосіб забезпечення виконання зобов'язання є вузькоспеціалізованим та направленим саме на кредитні правовідносини та правовідносини за договором позики, у зв'язку з чим є важливим інструментом удосконалення та збільшення ефективності інвестиційної та кредитної діяльності.

Висновки до Розділу I

1. Проблематика кредитування бізнесу в цілому, а також агробізнесу зокрема, є одним із першочергових питань, які потребують вирішення в умовах воєнного стану. Можливість надійного забезпечення виконання кредитного зобов'язання в аграрній сфері дозволить збільшити господарський потенціал суб'єктів агробізнесу та вплине на економічний розвиток держави, так як аграрна сфера є стратегічно важливою.

2. Ознаками, що обумовлюють важливу роль системи забезпечення виконання зобов'язання у випадку кредитування суб'єктів агробізнесу є: 1) взаємозв'язок аграрної господарської діяльності від навколишнього природного середовища та

природних умов; 2) сезонний характер такої діяльності; 3) підвищений ризиковий характер такої діяльності; 4) необхідність безперервного фінансування виробництва, навіть у періоди міжсезоння; 5) залучення як найманої праці, так і специфічного технічного обладнання для ефективного виробництва у аграрному секторі; 6) велика стадійність процесу здійснення господарської діяльності, що призводить до високого рівня затратності трудових та технічних ресурсів для її реалізації; 7) недостатня кількість фахівців вузького профілю, що можуть забезпечити фаховий характер господарської діяльності в аграрній сфері, що призводить до меншого рівня ефективності такої діяльності; 8) низький рівень екологічної правосвідомості, що призводить до неналежного стану навколишнього природного середовища та загрози екологічній безпеці.

3. Сутність довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання полягає у передачі майна від боржника до кредитора, які відповідно у вторинних забезпечувальних відносинах набувають статусу довірчого засновника та довірчого власника. Майно передається на праві довірчої власності, яке позиціонується як окремий правовий титул.

4. Зміст правовідносин довірчої власності в цілому характеризується комплексним поєднанням речового та зобов'язального аспектів, що формують взаємоузгоджену систему. В межах довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання проявляється дуалістична природа вказаного інституту. Водночас, довірча власність є фідуціарною за своєю правовою природою, що означає виникнення у довірчого власника певного кола правомочностей, які поєднуються із зобов'язаннями фідуціарного спрямування в контексті реалізації покладених на нього повноважень, незалежно від забезпечувальної чи управлінської природи довірчої власності. Так, довірчий власник зобов'язаний передати право власності на об'єкт довірчої власності довірчому засновнику після припинення довірчої власності.

5. Забезпечувальна природа довірчої власності обумовлена вторинним похідним характером такого зобов'язання, яке спрямоване на забезпечення

виконання первинного основного зобов'язання. В такому випадку, речова природа проявляється в конкретному правовому титулі передачі майна з метою забезпечення зобов'язання. Таким правовим титулом є довірча власність, але вже як окремий вид права власності. Так, інтереси кредитора майнового характеру у випадку невиконання основного зобов'язання боржником задовольняються шляхом звернення стягнення на відповідне майно.

6. Неакцесорна природа довірчої забезпечувальної власності обумовлена наступними ознаками: 1) чинність договору про встановлення довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання не залежить від чинності основного зобов'язання; 2) у випадку припинення основного зобов'язання, зокрема у зв'язку з його повним виконанням, довірча забезпечувальна власність автоматично не припиняється; 3) припинення довірчої забезпечувальної власності виступає підставою для вимоги довірчого засновника до довірчого власника щодо повернення майна, яке було об'єктом довірчої забезпечувальної власності; 4) довірча забезпечувальна власність функціонує в якості самостійного речового права, що не припиняється автоматично із первинним зобов'язанням.

7. Довірча власність не може розглядатися нарівні із класичним правом власності, у зв'язку з її обмеженим та цільовим характером. Цільова спрямованість на забезпечення виконання основного зобов'язання, а також обумовленість умовами договору призводить до необхідності визначення довірчої власності як особливої правової конструкції квазівласності – обмеженої цільової власності. В межах вказаної конструкції правомочності довірчого власника впливають виключно з договірною зобов'язання та спрямовані на виконання його конкретної мети, що характеризується фідучіарною правовою природою. Таке право власності не є абсолютним та не включає у себе всі елементи.

8. Важливим кроком в контексті упорядкування регламентації довірчої власності в межах Цивільного кодексу України є структуризація та систематизація відповідних нормативних положень. Так, одним із можливих варіантів вирішення

такого питання є об'єднання норм, присвячених регулюванню довірчої власності, в межах нової глави під назвою «Фідуціарні правочини». Так, саме фідуціарна правова природа є спільною для довірчої власності у її дуалістичному прояві. А тому, така структурна частина в ЦК України дозволила б послідовно та чітко відокремити довірчу власність від класичного права власності.

9. Довірча забезпечувальна власність – це самостійний фідуціарний речово-зобов'язальний інститут, що передбачає функціональний перехід власності від довірчого засновника до довірчого власника на умовах особливого правового титулу цільового обмеженого характеру з метою забезпечення виконання зобов'язання.

10. Довірча власність є окремим правовим титулом та виступає у вигляді самостійної правової конструкції, що визначає особливий режим реалізації правомочностей власника на майно, яке є об'єктом довірчої власності. В контексті способу забезпечення виконання зобов'язання така власність обтяжена фідуціарною складовою, що полягає у необхідності повернення майна боржнику за первинним зобов'язанням, у випадку його припинення, зокрема і повного та належного виконання. За таких умов варто зазначити про відсутність елементу розщеплення правомочностей власника в межах довірчої забезпечувальної власності, оскільки єдиним власником виступає довірчий власник. Однак, його можливості щодо розпорядження таким майном є обмеженими суттю самого зобов'язання, яке стало підставою формування такого правового титулу.

11. Однією з важливих відмінностей довірчої забезпечувальної власності від інших способів забезпечення виконання зобов'язання є її функціональне та предметне призначення, що направлене на забезпечення кредитних зобов'язань та зобов'язань за договором позики. Вказане положення чітко передбачене законодавством, що робить такий спосіб забезпечення виконання зобов'язання вузькоспеціалізованим. Така особливість довірчої забезпечувальної власності формує сприятливі умови для її застосування саме суб'єктами агробізнесу, для яких виникає підвищена потреба у забезпеченні саме кредитних зобов'язань, що пов'язано зі специфікою їх

господарської діяльності та особливостями фінансового та інвестиційного забезпечення таких підприємств.

12. Вагомою відмінністю між трастом і фідучією є не явище розщеплення права власності, а безпосередньо специфіка розподілу повноважень між сторонами таких видів фідучіарних правовідношень і приналежність майнових прав. Траст за своєю правовою природою та змістом правовідносин передбачає особливу концепцію права власності, згідно з якою формальний титул та майновий інтерес розподілені між різними суб'єктами. Водночас, в межах довірчої забезпечувальної власності право власності переходить до довірчого власника, у зв'язку з чим явище розщеплення правомочностей не характерне для такого способу забезпечення виконання зобов'язання. Водночас, право довірчої власності як правовий титул має обмежений цільовий характер, порівняно з класичним правом власності.

13. Фідучіарний елемент трасту полягає у наявності у формального власника обов'язку здійснювати управління майном добросовісно в інтересах бенефіціара. В концепції довірчої забезпечувальної власності фідучіарний елемент полягає в наявності у довірчого власника фідучіарного обов'язку щодо повернення майна довірчому засновнику після припинення довірчої власності, зокрема у зв'язку з повним виконанням первинного зобов'язання.

14. Співвідношення основних видів фідучіарних правочинів, а саме трасту та довірчої забезпечувальної власності слід здійснювати за наступними критеріями: 1) функціональне призначення; 2) правова природа; 3) розщеплення правомочностей власника; 4) модель права власності; 5) фідучіарний елемент.

15. Норми римського права значним чином впливають на розвиток сучасного європейського права в цілому, та вітчизняного права, зокрема. Аналізуючи основоположні правові категорії римського права, можна зробити висновок про те, що в основі формування довірчої забезпечувальної власності лежить інститут фідучії, що безпосередньо був започаткований в Стародавньому Римі.

16. Довірча забезпечувальна власність у Франції характеризується наступними ознаками: 1) реальний перехід права власності до довірчого засновника (довірчий власник виступає єдиним власником майна); 2) цільовий обмежений характер забезпечувальної власності; 3) відокремлений характер майна, яке є об'єктом довірчої власності, від особистого майна кредитора; 4) фідучіарний характер довірчої забезпечувальної власності, що полягає у наявності обов'язку кредитора повернути майно після припинення довірчої власності; 5) особливий механізм захисту прав кредитора, що полягає у можливості вільно розпоряджатися майном, у випадку невиконання боржником первинного зобов'язання.

17. Як у Франції, так і в Румунії, відсутній елемент розщеплення правомочностей власника, характерний для країн загального права. Таким чином, в межах вказаних правопорядків формується унікальна правова конструкція обмеженої договірної власності. Тобто, право власності довірчого власника в такому випадку не є абсолютним, а тому не може повноцінно прирівнюватися до класичного права власності. Так, довірчий власник значним чином обмежений у реалізації своїх правомочностей. Більше того, правомочності довірчого власника обумовлені і диктуються саме договірними відносинами, які склались між сторонами відповідного правовідношення. Цільовий характер довірчої власності є підтвердженням її обмеженого характеру. Вважаємо за необхідне правову категорію «обмежувальної договірної власності» запровадити і в цивільне законодавство України.

18. Довірча забезпечувальна власність активно та широко використовується в європейських країнах як альтернатива іпотеці. Традиційно, у державах, в цивільному законодавстві яких передбачені такі способи забезпечення виконання зобов'язання як іпотека та довірча власність, ці способи відрізняються між собою правовим титулом на майно. Так, іпотека є обмеженим речовим правом, право власності в повному обсязі залишається у боржника. В свою чергу, довірча власність є особливим способом забезпечення виконання зобов'язання, в межах якого здійснюється перехід права власності до кредитора.

19. Відмінності у правовій регламентації довірчої власності у країнах загальної та континентальної системи права слід виокремлювати за наступними критеріями: 1) історичне походження; 2) розподілення правомочностей в межах права власності; 3) правовий статус власника фідучіарного правочину; 4) застосування інституту довірчої власності; 5) особливості правового регулювання.

РОЗДІЛ II. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

2.1. Правовий статус суб'єктів агробізнесу як сторони за договором про встановлення довірчої власності: їх права та обов'язки

Станом на сьогодні, з урахуванням євроінтеграційного вектору розвитку аграрних правовідносин, правове регулювання аграрного сектору в Україні потребує глобального переосмислення. Основною метою таких трансформаційних процесів є підвищення ефективності здійснення сільськогосподарської діяльності та ведення агробізнесу для забезпечення суспільства сільськогосподарською продукцією. Саме тому, пошук інструментів для удосконалення функціонування агробізнесу як однієї із стратегічно важливих сфер господарської діяльності в Україні є першочерговим завданням. Агробізнес відіграє надзвичайно важливу роль в забезпеченні сталого економічного розвитку, а тому формування сучасної та актуальної системи способів забезпечення виконання зобов'язань у вказаній сфері дозволить створити сприятливе середовище для кредитування, фінансування, а також іншого інвестиційного забезпечення суб'єктів агробізнесу.

Погоджуємося з позицією В.О. Бубнюк з приводу того, що агробізнес характеризується здатністю підтримувати соціальну та економічну суспільну стабільність, оскільки відіграє роль постачальника продовольчої продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, у тому числі в період проведення трансформаційних змін. Крім того, агробізнес забезпечує сталий розвиток сільських територій, сприяючи формуванню середовища з належним рівнем конкурентоспроможності, впровадженню інноваційних досягнень через використання фахівців вузької спеціалізації та застосування новітніх технологій [62, с. 365].

Зауважимо, що правова категорія агробізнесу в цілому, а також його суб'єктів зокрема, не знайшла широкого відображення у наукових дослідженнях, що зумовлює актуальність тематики, пов'язаної з проблематикою розвитку вказаної сфери. Так як агробізнес виступає одним із видів підприємницької діяльності, аналіз способів забезпечення виконання зобов'язання суб'єктами агробізнесу є важливим аспектом забезпечення ефективності його функціонування в цілому. В цьому контексті, забезпечувальна довірча власність є новелою, яка залишається недостатньо дослідженою на теоретичному рівні, що в свою чергу, призводить до відсутності великого обсягу практики застосування такого способу забезпечення виконання зобов'язання. Крім того, комплексні науково-теоретичні напрацювання щодо особливостей використання такого способу забезпечення виконання зобов'язанням суб'єктами агробізнесу відсутні. Як слушно зазначає Г.С. Корнієнко, фактично агробізнес розвивається як вид підприємницької діяльності з власними суб'єктами, які вступають у відносини з метою отримання прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції. Незважаючи на це, юридичний аспект агробізнесу лише частково виявлений, а правники замало уваги приділяють феномену агробізнесу [63, с. 98].

Акцент на забезпечення ефективності функціонування суб'єктів агробізнесу пов'язаний з тим, що саме в ході здійснення вищевказаними суб'єктами господарської діяльності створюється продовольча продукція для потреб населення. У зв'язку з цим, виникає гостра потреба у підтримці суб'єктів агробізнесу з боку держави, що є відображенням реалізації політики забезпечення продовольчої безпеки. Крім того, вагомим інструментом удосконалення правового регулювання агробізнесу є врахування європейського досвіду з метою гармонізації національного аграрного законодавства із законодавством Європейського Союзу. Одним із важливих запозичень правових традицій європейських країн є інститут забезпечувальної довірчої власності, що має вузьке направлення на кредитні правовідносини та правовідносини за договором позики, у зв'язку з чим при належному правовому

регулюванні може виступати оптимальним способом забезпечення виконання зобов'язання для суб'єктів агробізнесу.

Погоджуємося з позицією Ю.С. Канарик з приводу того, що у контексті агробізнесу право довірчої власності набуває особливого значення. Аграрна діяльність є специфічною сферою підприємництва, що характеризується високою залежністю від сезонних і природних чинників, значними фінансовими ризиками та необхідністю залучення кредитних ресурсів. Як показує практика, сільськогосподарські товаровиробники часто стикаються з проблемами отримання банківських кредитів через недостатню платоспроможність та відсутність ліквідної застави. У таких умовах довірча власність може стати ефективним механізмом забезпечення, оскільки дозволяє використовувати як об'єкт не лише класичні активи (нерухомість, техніку), але й урожай, майбутні сільськогосподарські продукти, що відповідає реаліям аграрного виробництва [64, с. 325].

Суб'єкти агробізнесу є особливими суб'єктами підприємницької діяльності в силу специфічної сфери, в межах якої реалізовується їх господарське функціональне призначення. Варто зазначити, що в умовах сьогодення стратегічний вектор розвитку економічної політики України пов'язаний значним чином із стимулюванням розвитку агробізнесу. Агробізнес як вид господарської діяльності має систематичний характер, а його основною метою є отримання прибутку шляхом виготовлення сільськогосподарської продукції. На думку І.І. Єфремової, суб'єкти агробізнесу створюються та функціонують у різних організаційно-правових формах. Аналізуючи міжнародну й національну структуру сектору сільськогосподарського виробництва, слід зазначити, що вона досить унікальна, оскільки містить велику кількість відносно невеликих одиниць. Водночас у структурі агробізнесу досить значна кількість великих і багатонаціональних за обсягом юридичних осіб різних організаційно-правових форм. Натепер сільськогосподарська діяльність, в узагальненому вигляді, здійснюється у формі домашніх господарств населення, приватних підприємств, підприємств колективної власності й у формі господарських товариств. Кожен

суб'єкт сільськогосподарської діяльності обирає самостійно, яка організаційно-правова форма буде ефективніша для нього [65, с. 283].

Організаційно-правова форма господарської діяльності суб'єктів агробізнесу є важливим елементом визначення їх правового статусу, правового порядку та специфіки здійснення ними господарської діяльності, обсягу цивільної правосуб'єктності, особливостей цивільно-правової відповідальності та здійснення управління. Різноманітність організаційно-правових форм ведення сільськогосподарської діяльності зумовлена особливостями національної правової системи. Так, українське цивільне законодавство передбачає правову можливість функціонування широкого спектру організаційно-правових форм у сфері здійснення аграрної підприємницької діяльності. Як зазначає Я.П. Аргат, основу агробізнесу формують товариства, кооперативи, агропромислові об'єднання, агрофірми, агрохолдинги, фермерські та особисті селянські господарства [66, с. 70].

Зауважимо, що вибір тієї чи іншої організаційно-правової форми безпосередньо обумовлюється конкретним характером діяльності суб'єкта агробізнесу, її глобальність та масштабами.

Погоджуємося із науковою позицією А.М. Апарова з приводу того, що аналіз положень чинного законодавства України дає достатньо підстав стверджувати, що суб'єктами сільськогосподарської діяльності можуть бути будь-які суб'єкти господарювання, як юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, так і фізичні особи-підприємці, що створені й зареєстровані в установленому законом загальному порядку, крім випадків прямо передбачених чинним законодавством. У той же час, системоутворюючою ознакою таких суб'єктів господарювання саме як суб'єктів сільськогосподарської діяльності слугує їх активна участь у відносинах, які виникають та розвиваються у галузі сільського господарства [67, с. 75].

Таким чином, визначальним для правового статусу суб'єкта агробізнесу є не конкретна організаційно-правова форма, а безпосередньо вид господарської

діяльності. У зв'язку з цим, суб'єктом агробізнесу може бути будь-який суб'єкт господарської діяльності, якщо основним видом його діяльності є сільськогосподарська.

Г.С. Корнієнко зазначає, що структурно в агробізнесі виокремлюється індивідуальний та корпоративний сектори. Наведений поділ ураховується у більшості країн світу, оскільки розвиток агробізнесу відбувався послідовно – від фермерства до великих корпорацій. Підкреслимо, що підтримання ланцюга агробізнесу більш характерне для корпоративного сектору, однак окремі фермерські господарства також можуть бути включені у цикл агробізнесу [68, с.191]. Підтримує вказану наукову позицію В.О. Бубнюк та зазначає, що в залежності від організаційно-правових форм, суб'єктів агробізнесу можна поділити на такі види:

1) індивідуальний сектор: представлений передусім фермерськими господарствами. Вони є найбільш поширеною та особливою формою аграрного господарювання – їхня частка в загальному обсязі структури агробізнесу становить 70% і на теперішній час спостерігається тенденція до зростання їх кількості. Діяльність фермерських господарств в основному спрямовується на забезпечення продовольчої безпеки на внутрішньому ринку і, відповідно, на нього орієнтується;

2) корпоративний сектор: включає в себе сільськогосподарські господарські товариства; акціонерні товариства; агрохолдинги як специфічну форму володіння акціонерним капіталом, котрі є найбільш відповідними формами для досягнення мети щодо орієнтації на експорт; сільськогосподарські прибуткові кооперативи тощо [62, с. 366].

Варто зазначити, що індивідуальні та колективні суб'єкти агробізнесу формують основні підвалини функціонування аграрного сектору економіки шляхом здійснення виробництва, переробки, реалізації продукції сільськогосподарського призначення. Водночас, зауважимо, що окрім основних сільськогосподарських товаровиробників у сфері агробізнесу також вагоме значення відіграють суб'єкти з допоміжним функціональним призначенням.

Як слушно зазначає в цьому контексті Г.С. Корнієнко, сільськогосподарський товаровиробник – це основний суб'єкт правовідносин у сфері агробізнесу, однак є підстави вказувати на існування допоміжних суб'єктів: оператора ринку харчових продуктів, учасників оптового ринку сільськогосподарської продукції тощо. Кінцевим суб'єктом правовідносин у сфері агробізнесу завжди є споживач [63, с. 100].

В межах вказаного дослідження основний акцент сфокусований на сільськогосподарських виробниках як основоположних і первинних суб'єктах агробізнесу, для забезпечення ефективності діяльності яких виникає потреба у кредитуванні та інших видах фінансування. В свою чергу, суб'єкти які здійснюють фінансування, вимагають належних та надійних гарантій повернення коштів, що зумовлює гостру необхідність удосконалення правового регулювання довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання, оскільки вказаний спосіб направлений саме на забезпечення кредитних зобов'язань та зобов'язань за договором позики. Як слушно зазначає в цьому контексті В.І. Аранчій, головна передумова динамічного розвитку банківського кредитування агросфери – забезпечення повернення кредиту за умови дотримання прав кредиторів та позичальників. Неповорнення кредитів аграріями нині зумовлене різними причинами, основні з яких, як зазначалося, висока ризикованість ведення господарської діяльності в галузі [69, с.12]. Таким чином, ефективний механізм забезпечення виконання кредитного зобов'язання є важливим та необхідним інструментом підвищення рівня кредитування та інших видів фінансування сільськогосподарських підприємств. У зв'язку з цим, для суб'єктів агробізнесу забезпечувальна довірча власність виступає гарантією належного рівня кредитування у вказаній сфері.

Як слушно зазначає Н.О. Долгошея, всі суб'єкти агробізнесу рівноцінні, взаємопов'язані й підпорядковані одній загальній меті – отриманню і максимізації прибутку [70, с. 71]. Зауважимо, що належний рівень функціонування механізму кредитування суб'єктів агробізнесу сприяє ефективності здійснення ними господарської діяльності, що з однієї сторони, підвищує доходи власників бізнесу, а

з іншої сторони – гарантує реалізацію основних функцій таких суб'єктів та забезпечує населення сільськогосподарською продукцією. Стабільність механізму кредитування суб'єктів агробізнесу потребує впевненості у повноті та своєчасності повернення коштів, що в умовах здійснення сільськогосподарської діяльності пов'язане з низкою ризиків, які зумовлені специфікою виду діяльності. Погоджуємося з науковою позицією А.М. Земко, який зазначає, що специфіка сільськогосподарського виробництва, яка пов'язана з його сезонністю і залежністю від природно-кліматичних умов, а також коливання цін на сільськогосподарську продукцію, вимагають постійної державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, а також створення сприятливого інвестиційного клімату у цій галузі [71, с. 18]. Важливо розуміти, що в цьому контексті ґрунтовне науково-теоретичне дослідження інституту забезпечувальної довірчої власності саме через призму діяльності суб'єктів агробізнесу є новітнім кроком в контексті підвищення рівня кредитування сільськогосподарських підприємств шляхом гарантування надійного способу забезпечення виконання зобов'язання. В.Ю. Уркевич вказує, що сільськогосподарські підприємства приймають участь у різноманітних правовідносинах, у тому числі й щодо їх кредитування. Кредитні ресурси названі суб'єкти можуть отримувати як від банківських установ, приватних осіб (фізичних чи юридичних), так і від держави [72, с. 266].

Кредитування виступає одним із найважливіших фінансових елементів механізму функціонування суб'єктів агробізнесу шляхом підтримки безперервності їх діяльності через призму надання додаткових фінансових ресурсів. Стабільна система залучення додаткових фінансових ресурсів не може бути сформована без наявності надійних інструментів забезпечення виконання зобов'язання, що є ключовим важелем довіри кредиторів до суб'єктів агробізнесу.

Як слушно зазначає Б.С. Щербина, довірча власність як спосіб забезпечення зобов'язання хоч і є давньою правовою конструкцією, однак в такому вигляді є безперечно новелою для нашого права. Видається необхідним напрацювання хоча б

базової практики, співставлення довірчої власності з іпотекою в реальній практиці для розуміння життєздатності нової правової конструкції, її переваг та недоліків [73, с. 181].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що при правильному застосуванні інституту забезпечувальної довірчої власності, а також за умов переосмислення та удосконалення чинного правового регулювання, вказаний спосіб забезпечення виконання зобов'язання може стати вагомим інструментом покращення інвестиційного середовища у сфері агробізнесу.

Правовий статус юридичної особи являє собою комплексне правове явище, що визначає особливості функціонування такої особи в межах, визначених законом. Правовий статус суб'єкта агробізнесу як сторони в довірчому забезпечувальному правовідношенні обумовлюється особливістю його діяльності. Водночас, в контексті дослідження правового статусу юридичної особи виникає питання відмежування цієї категорії від правової категорії правосуб'єктності з метою чіткого визначення структури правового статусу. Як зазначає С.В. Петков, правосуб'єктність не може бути зведена лише до правового статусу без врахування її активної та вольової складової, що сприяє повноцінному розумінню цього правового феномену [74, с. 586].

Зауважимо, що правосуб'єктність та правовий статус перебувають у тісному юридичному взаємозв'язку. Однак, вказані правові категорії не є тотожними. Так, правосуб'єктність окреслює потенційну можливість конкретного суб'єкта виступати у правовідносинах носієм суб'єктивних прав та обов'язків. В свою чергу, правовий статус відображає закріплені у законодавстві права та обов'язки особи, гарантії їх реалізації, відповідальність. Як слушно в цьому контексті зазначає В. І. Борисова, правосуб'єктність є можливість особи бути учасником конкретних правовідносин, тоді як правової статус є сукупність правий і обов'язків особи [75, с. 120].

У зв'язку з цим, можна зробити висновок про те, що правосуб'єктність не є тотожною правовому статусу. Крім того, правосуб'єктність також і не може бути

включеною до структури правового статусу. Таким чином, правосуб'єктність є правовою передумовою формування правового статусу особи.

Погоджуємося з позицією С.В. Петкова з приводу того, що за останні роки правовий статус юридичних осіб зазнав суттєвих змін через виклики цифровізації, глобалізації та зростаючу роль сталого управління. Ці процеси значно змінюють економічне та соціальне середовище, що вимагає нових підходів до правового регулювання діяльності юридичних осіб та їхньої адаптації до сучасних умов [76, с. 2].

У зв'язку з вищезазначеним, правовий статус суб'єкта агробізнесу як сторони договору про встановлення довірчої власності передбачає систему наступних елементів: 1) права та обов'язки суб'єкта агробізнесу; 2) відповідальність суб'єкта агробізнесу за порушення умов договору про встановлення довірчої власності.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що правовий статус суб'єкта агробізнесу як сторони договору про встановлення довірчої власності – це сукупність передбачених законодавством правомочностей, обов'язків та відповідальності, які забезпечують їх участь у довірчому забезпечувальному правовідношенні.

Суб'єкт агробізнесу у відносинах забезпечувальної довірчої власності виступає стороною договору про встановлення довірчої власності, а отже його правовий статус в цьому випадку регулюється положеннями ЦК України. Відповідно до частини першої статті 597-1 ЦК України за договором про встановлення довірчої власності одна сторона (довірчий засновник) передає майно другій стороні (довірчому власнику) на праві довірчої власності для забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором, договором позики.

Таким чином, сторонами договору про встановлення довірчої власності є довірчий засновник, який є боржником за первинним зобов'язанням, та довірчий власник, який, відповідно, є кредитором. У зв'язку з цим, в забезпечувальних відносинах довірчої власності суб'єкт агробізнесу в основному виступає в ролі довірчого засновника, оскільки в ході здійснення останнім господарської діяльності

виникає потреба у отриманні додаткових фінансових ресурсів. Одним із розповсюджених способів отримання таких коштів є укладення договору позики або кредитного договору, особливо в приватній сфері ведення агробізнесу. Враховуючи ризикованість сільськогосподарської діяльності, яка є ключовою та визначальною для суб'єктів агробізнесу, виникає потреба у наданні додаткових гарантій повернення коштів, отриманих на підставі таких договорів. Тому, суб'єкт агробізнесу як довірчий засновник передає на праві довірчої власності певне майно як гарантію захисту прав кредитора. Як зазначає О.О. Громова, досягнення сторонами договору очікуваного правового ефекту, бажаного результату можливе лише за умови належного та реального виконання ними своїх обов'язків, визначених домовленістю [77, с. 60].

В контексті реалізації довірчих забезпечувальних правовідносин важливе значення має дослідження порядку користування об'єктом довірчої власності, що визначає обсяг прав та обов'язків сторін договору про встановлення довірчої власності. Так, згідно з частиною першою статті 597-4 ЦК України об'єктом довірчої власності має право користуватися довірчий засновник (далі - користувач). Користувачем також може бути інша особа, визначена договором про встановлення довірчої власності.

З аналізу вищевказаного нормативного положення можна зробити висновок про те, що користувачем об'єкту довірчої власності за загальним правилом виступає довірчий засновник. Тобто, у випадку забезпечення кредитного зобов'язання або зобов'язання за договором позики шляхом встановлення довірчої власності користувачем відповідного об'єкту залишається суб'єкт агробізнесу. Однак, у правовій конструкції, передбаченій в ЦК України, також передбачена можливість визначати у договорі іншу особу, яка може виступати користувачем об'єкту довірчої власності.

Зауважимо, що нормативними положеннями не конкретизовано, хто може виступати такою особою. Варто акцентувати увагу на тому, що законодавець використовує саме поняття «інші особи», а не «треті особи». У зв'язку з цим виникає

питання, чи може у договорі про встановлення довірчої власності в якості користувача бути визначений довірчий власник. Фактично, жодними положеннями, які регулюють інститут довірчої забезпечувальної власності не передбачено такої заборони. Тому, враховуючи принцип «дозволено все, що не заборонено законом», можна зробити висновок про те, що за умови закріплення відповідного положення у договорі, користувачем об'єкту довірчої власності може виступати не тільки довірчий засновник, а й довірчий власник. Більше того, у частині третій статті 597-4 ЦК України зазначено, що користувач, який не є довірчим власником, втрачає право користування об'єктом довірчої власності з дня отримання ним повідомлення про прийняття довірчим власником рішення про звернення стягнення на такий об'єкт. Вказане положення підтверджує можливість поєднання в одній особі статусу як довірчого власника, так і користувача об'єктом довірчої власності.

Варто зазначити, що в контексті використання у сфері агробізнесу довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання поєднання статусу довірчого власника і користувача не є сприятливим для здійснення суб'єктом агробізнесу своєї господарської діяльності, виходячи з наступного. Так, у випадку, коли суб'єкт агробізнесу залишається користувачем об'єкту довірчої власності, це не перешкоджає останньому належним чином продовжувати здійснення господарської діяльності з метою отримання належного прибутку та, відповідно, своєчасного та повного виконання первинного зобов'язання. Так як часто об'єктом довірчої власності виступає майно, яке безпосередньо є стратегічно важливим об'єктом, що обумовлює конкретний вид господарської діяльності, то повне вибуття останнього з користування суб'єкта господарської діяльності призводить до зменшення його виробничих потужностей та, в свою чергу, до труднощів в ході виконання первинного кредитного зобов'язання. У зв'язку з цим, вважаємо, що в правовій конструкції використання суб'єктами агробізнесу забезпечувальної довірчої власності, безпосередньо сам суб'єкт агробізнесу повинен виступати і користувачем об'єкту довірчої власності. Саме така конструкція забезпечить ефективність виконання

первинного зобов'язання та водночас надасть гарантії для кредитора шляхом встановлення довірчої власності.

Важливим елементом правового статусу суб'єкта агробізнесу як сторони договору про встановлення довірчої власності є його права та обов'язки в контексті проведення перевірок довірчим власником порядку користування об'єктом довірчої власності.

Відповідно до частини четвертої статті 597-4 ЦК України довірчий власник має право у будь-який час протягом строку дії довірчої власності та за умови попереднього повідомлення користувача перевіряти наявність, стан, умови збереження та використання об'єкта довірчої власності. Договором може бути передбачено періодичність таких перевірок, їх тривалість, обов'язковість попередження користувача про перевірку, а також інші умови здійснення перевірки об'єкта довірчої власності.

Враховуючи вищезазначене положення, проведення перевірок стану об'єкта довірчої власності є правом, а не обов'язком довірчого власника. В свою чергу, можна зробити висновок про те, що у випадку неповідомлення належним чином довірчого засновника про проведення перевірки, довірчий засновник може відмовитися від її проведення. Однак, це положення суперечить природі забезпечувальної довірчої власності, яка полягає у передачі довірчому власнику речового права на об'єкт довірчої власності. У зв'язку з цим, викликає сумнів наявність у довірчого засновника правових підстав у обмеженні доступу довірчого власника до об'єкта довірчої власності, який перебуває у останнього на праві власності, відповідно до умов договору про встановлення довірчої власності.

Зауважимо, що ЦК України не передбачає окремих статей, які б закріплювали систему прав і обов'язків довірчого засновника та довірчого власника, що є вагомим недоліком у правовому регулюванні правового статусу сторін договору про встановлення довірчої власності. Однак, у статті 597-5 ЦК України передбачені обов'язки користувача. Так, у першій частині вказаної статті зазначено, що

користувач зобов'язаний утримуватися від дій, які виходять за межі нормального зносу об'єкта довірчої власності та можуть істотно знизити його вартість або завдати іншої шкоди. Згідно з частиною другою вказаної статті користувач несе витрати на утримання об'єкта довірчої власності, якщо інше не встановлено договором.

Однак, на основі системного положень цивільного законодавства України про довірчу забезпечувальну власність можна сформулювати систему прав та обов'язків суб'єкта агробізнесу як довірчого засновника за договором про встановлення довірчої власності:

1. Речові права. За загальним правилом за довірчим засновником залишається право користування та володіння об'єктом довірчої власності.

Так, не будучи юридичним власником об'єкта довірчої власності, довірчий засновник зберігає у себе певні правомочності, що мають правову природу прав на чужі речі. Як слушно зазначає О.В. Ільків, право володіння в цивільному праві розглядається як суб'єктивне право власника та як окреме речове право володіння чужим майном [78, с. 20]. Тобто, фактично в правовій конструкції довірчої забезпечувальної власності існують елементи речових прав на чуже майно, саме в контексті здійснення користування та володіння довірчим засновником об'єктом довірчої власності.

Окрім класичних прав користування та володіння, довірчий засновник наділяється також і специфічним правом, що полягає у наявності правової можливості передавати об'єкт довірчої власності у тимчасове користування третім особам за умови закріплення такого права у договорі про встановлення довірчої власності. Таке право закріплюється у частині другій статті 597-4 ЦК України. Зауважимо, що таке право виходить за межі володіння чи користування і характеризується певними ознаками розпорядження, що, однак, не свідчить про наявність повноцінної правомочності розпорядження у довірчого засновника.

2. Зобов'язальні права. Довірчий засновник має право вимагати дотримання умов договору про встановлення довірчої власності. Так, наприклад, згідно з

частиною другою статті 597-1 ЦК України кредитор, який отримав майно у довірчу власність (довірчий власник), не має права самостійно відчужувати таке майно, крім як для звернення стягнення на нього, а також викупу його для суспільних потреб у порядку, встановленому законом.

Також, довірчий засновник має право на обрання іншого способу забезпечення виконання зобов'язання. Так, згідно з частиною четвертою зазначеної статті до надання кредиту або позики, що забезпечується переданням нерухомого майна, об'єкта незавершеного будівництва та майбутнього об'єкта нерухомості у довірчу власність, кредитор зобов'язаний запропонувати боржнику надання такого кредиту, позики, можливість забезпечити виконання цих зобов'язань в інший спосіб. Умови кредитного договору, договору позики, що забезпечується переданням майна у довірчу власність, можуть відрізнятися від умов кредитного договору, договору позики, що забезпечується в інший спосіб.

Ще одним важливим правом довірчого засновник, що випливає з договору про встановлення довірчої власності, є право на отримання плодів, продукції та доходів, отриманих в результаті використання об'єкту довірчої власності. Згідно з частиною третьою статті 597-2 ЦК України режим довірчої власності не поширюється на плоди, продукцію та доходи, одержані від використання об'єкта довірчої власності, якщо інше не зазначено у договорі про встановлення довірчої власності.

3. Права в процедурі звернення стягнення на об'єкт довірчої власності. Довірчий засновник, боржник, користувач (якщо це не одна і та ж особа) має право бути повідомленим про свій намір укласти цей договір та мінімальну ціну продажу. У разі невиконання зазначеної вимоги довірчий засновник, боржник, користувач мають право на відшкодування завданих збитків (частина перша статті 597-8 ЦК України).

Також суб'єкт агробізнесу як довірчий засновник за договором про встановлення довірчої власності має право отримувати звіт від довірчого власника про розподіл

коштів від продажу об'єкта довірчої власності, про що чітко зазначено у частині п'ятій статті 597-8 ЦК України.

4. Права, що випливають з фідучіарної природи довірчої забезпечувальної власності. Довірчий засновник має право протягом п'яти робочих днів з дня припинення основного зобов'язання отримати об'єкт довірчої власності на підставі нотаріально посвідченого акту приймання-передачі (частина перша статті 597-11 ЦК України).

5. Права на захист порушених прав та інтересів. У разі невиконання довірчим власником свого фідучіарного обов'язку щодо передачі майна після повного виконання довірчим засновником основного зобов'язання, останній має право на захист своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та інтересів в судовому порядку або шляхом вчинення виконавчого напису про витребування об'єкту довірчої власності у довірчого власника.

Варто зауважити, що згідно з частиною третьою статті 597-11 ЦК України в цьому контексті довірчий засновник має право на визнання свого права власності на об'єкт довірчої власності. Водночас, як було зазначено вище, довірчий засновник також може використати і позасудовий спосіб захисту порушених прав та інтересів, а саме вчинення виконавчого напису про витребування об'єкту довірчої власності у довірчого власника.

Зазначимо, що в цьому випадку прослідковується певна законодавча непослідовність формування системи способів захисту порушених прав та інтересів довірчого засновника, оскільки з однієї сторони судовим способом захисту прав довірчого засновника передбачається визнання права власності, а з іншої сторони позасудовим способом захисту зазначається вчинення виконавчого напису про витребування об'єкту довірчої власності. Зауважимо, що згідно з частиною першою статті 392 ЦК України власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

На думку І. О. Дзери позов про визнання права власності є речово-правовим способом захисту права власності, який застосовуються у разі відсутності між позивачем та відповідачем зобов'язально-правових відносин та має стосуватися індивідуально визначеної речі. Причому, на відміну від інших речово-правових способів захисту, вимога про визнання права власності може як застосовуватися самостійно, так і поєднуватися з іншими способами захисту права власності, наприклад, віндикаційним, негативним позовами або з позовом про виключення майна з опису та/або звільнення з-під арешту [79, с. 20].

Водночас, згідно з частиною першою статті 387 ЦК України, власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним.

З цього приводу обґрунтованою є наукова позиція О.І. Заєць, яка зазначає, що, враховуючи, що формою віндикаційного захисту є віндикаційний позов, в юриспруденції поширено висловлювання «віндикаційний позов – це позов неволодіючого власника до володіючого невластника» [80, с. 181].

Аналіз зазначених способів захисту порушених прав довірчого засновника дозволяє висловити наукову позицію про те, що існують всі підстави визначити належним способом захисту прав в такому випадку віндикаційний позов, а не позов про визнання права власності з наступних підстав:

1. Довірча забезпечувальна власність має тимчасовий похідний характер та встановлюється для забезпечення виконання основного зобов'язання. У зв'язку з цим, у разі припинення основного зобов'язання, зокрема шляхом повного його виконання, у довірчого власника повністю відпадає правова підстава володіння об'єктом довірчої власності. Таким чином, в зазначеному випадку таке володіння об'єктом довірчої власності є незаконним, що формує підстави довірчому засновнику для витребування майна з чужого незаконного володіння. Більше того, не виникає сумнівів у правомірності переходу права власності від довірчого власника до довірчого засновника, оскільки це чітко передбачено законом.

2. Природа довірчої забезпечувальної власності передбачає наявність фідучіарного обов'язку у довірчого власника, що полягає у поверненні об'єкту довірчої власності довірчому засновнику у разі припинення основного зобов'язання. У зв'язку з цим, виникає потреба не у визнанні права власності довірчого засновника, а у витребуванні майна з чужого незаконного володіння, яке здійснюється довірчим власником без належної правової підстави.

3. Позов про визнання права власності не відображає суті спору між довірчим засновником та довірчим власником у випадку невиконання довірчим власником фідучіарного обов'язку повернення об'єкту довірчої власності, оскільки у вказаному випадку спір стосується не об'єктивного існування права власності, а наявності реальної можливості його реалізації.

4. Після припинення основного зобов'язання, володіння довірчого власника стає безпідставним та безтитульним, що формує належні правові підстави для застосування віндикаційного способу захисту.

У зв'язку з цим, пропонуємо викласти частину третю статті 597-11 ЦК України у наступні редакції: «якщо незважаючи на повне виконання боржником свого зобов'язання, довірчий власник ухиляється від укладення та нотаріального посвідчення акта приймання-передачі, боржник або інша особа, яка має право на отримання права власності на об'єкт довірчої власності, має право звернутися до суду з позовом про витребування об'єкту довірчої власності із чужого незаконного володіння або до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису про витребування об'єкта довірчої власності у довірчого власника».

Таким чином, суть спірних правовідносин відповідатиме змісту способу захисту порушеного права. Крім того, вказані зміни забезпечать також і внутрішню взаємоузгодженість судового та позасудового способів захисту в механізмі захисту порушених прав та інтересів довірчого власника.

Наступним елементом правового статусу суб'єкта агробізнесу як довірчого засновника за договором про встановлення довірчої власності є його обов'язки.

Аналіз нормативних положень цивільного законодавства про довірчу власність дає можливість сформулювати наступну систему обов'язків:

1. Передати майно довірчому власнику на праві довірчої власності для забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором, договором позики (частина перша статті 597-1 ЦК України).

2. Добросовісно та в повному обсязі виконувати умови договору про встановлення довірчої власності відповідно до загальних вимог зобов'язального права.

3. За умов належного попередження допускати довірчого власника до проведення перевірок порядку користування об'єктом довірчої власності (частина четверта статті 597-4 ЦК України).

4. Утримуватися від дій, які виходять за межі нормального зносу об'єкта довірчої власності та можуть істотно знизити його вартість або завдати іншої шкоди (частина перша статті 597-5 ЦК України).

5. Користувач несе витрати на утримання об'єкта довірчої власності, якщо інше не встановлено договором (частина друга статті 597-5 ЦК України).

В контексті здійснення суб'єктами агробізнесу їх господарської діяльності варто акцентувати особливу увагу на обов'язку довірчого засновника, що пов'язаний з забезпеченням використання землі за цільовим призначенням. Так, відповідно до пункту а) частини першої статті 96 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) забезпечувати використання землі за цільовим призначенням та за свій рахунок приводити її у попередній стан у разі незаконної зміни її рельєфу, за винятком випадків незаконної зміни рельєфу не власником такої земельної ділянки [81].

Як слушно зазначає О. І. Заєць, цільове призначення земельної ділянки відіграє важливу роль у реалізації права власності на землю, адже воно визначає допустимі способи її використання. Раціональне застосування земель відповідно до їхнього цільового призначення сприяє збереженню та ефективному управлінню земельним фондом України. Формування класифікації за цільовими призначеннями земель

розпочалося вже на початку становлення незалежної держави, коли приймалося базове законодавство у сфері землекористування та земельних відносин [82].

Таким чином, дотримання суб'єктом агробізнесу обов'язку використання земельних ділянок за цільовим призначенням є одним із ключових елементів його правового статусу як довірчого засновника в межах довірчої забезпечувальної власності, враховуючи специфіку його діяльності.

На думку О.В. Бахура, раціональне та цільове використання земель за їх цільовим призначенням є ключовим фактором сталого розвитку, забезпечення екологічної безпеки, особливо в умовах воєнного стану. Попри наявність історично сформованої та сучасної законодавчої бази, яка чітко регулює категорії земель і їх правовий статус, масові системні порушення залишаються значною проблемою. Серед них найбільш розповсюдженими є використання земель не за цільовим призначенням [83].

Зауважимо, що обов'язок цільового використання земель та принцип раціонального використання перебувають в тісному взаємозв'язку за обумовлюють один одного. Принцип раціонального використання має широкий характер, що передбачає екологічно безпечне, економічно доцільне, соціально обгрунтоване, зокрема і цільове, використання земельної ділянки.

Погоджуємося з науковою позицією О.В. Лебеденка, раціональне використання земель потрібно розглядати через призму дотримання відповідних принципів (правил) її використання. Існуючі в науковій літературі принципи раціонального використання земельних ресурсів залежно від аспектів землекористування, які вони відображають, можна розділити на чотири групи: 1) принципи організаційного характеру; 2) принципи економічного характеру; 3) принципи соціального характеру; 4) принципи екологічного характеру [84, с. 13].

Так, зауважимо, що обов'язок раціонального використання земельної ділянки залишається імперативним, незалежно від застосованої моделі власності. Таким чином, установлення довірчої власності не звільняє довірчого засновника як безпосереднього користувача земельної ділянки від виконання зазначеного

обов'язку, а також виконання вимог земельного законодавства щодо охорони земель та використання їх виключно за цільовим призначенням. Водночас, на довірчого власника як формального юридичного власника такого об'єкту покладається можливість здійснення порядку використання об'єкту довірчої власності.

Важливо розуміти, що правовий статус сторін договору про встановлення довірчої власності обумовлений безпосередньо правовою природою забезпечувальної довірчої власності. Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 5 червня 2019 року у справі № 755/12638/15 зазначено, що довірча власність полягає у наданні довірчому власнику речового права, обмеженого цільовим характером його здійснення в інтересах визначених осіб. Довірчий власник здійснює право власності на об'єкт довірчої власності лише для досягнення визначеної мети, яка обтяжує право довірчої власності [85].

Таким чином, в межах забезпечувальних відносин довірчої власності, довірчий власник має статус безпосереднього власника, однак його речове право значно обмежене цільовим характером інституту довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання. Натомість, довірчий засновник за загальним правилом виступає безпосереднім користувачем об'єкту довірчої власності. В розрізі здійснення сільськогосподарської діяльності та ведення аграрного бізнесу можливість суб'єкта агробізнесу здійснювати користування об'єктом, обтяженим довірчою власністю має важливе значення для належного та добросовісного виконання кредитного зобов'язання, а, відповідно, підвищує сприятливе середовище для інвестиційної діяльності у вказаній сфері. Важливо підкреслити, що станом на сьогодні, практика застосування відповідного способу забезпечення виконання зобов'язання є надзвичайно низькою, що спричинено недосконалим правовим регулюванням такого інституту. Відповідно, і статус сторін договору про встановлення довірчої власності, є нечітким та потребує подальшого удосконалення та детальнішої правової регламентації.

2.2. Договір про встановлення довірчої власності у механізмі забезпечення виконання зобов'язань суб'єктів агробізнесу

Забезпечувальна довірча власність реалізується безпосередньо шляхом укладення договору про встановлення довірчої власності. Вказаний договір є особливою правовою конструкцією, на підставі якої встановлюються довірчі правовідносини, направлені на забезпечення виконання основного кредитного зобов'язання або зобов'язання за договором позики. Особливості укладення та припинення вказаного договору передбачені у цивільному законодавстві. Саме договір про встановлення довірчої власності є невід'ємною складовою системи довірчих забезпечувальних правовідносин, що поєднують у собі основне зобов'язання та безпосередньо забезпечувальне зобов'язання. Договір про встановлення довірчої власності є важливим інструментом захисту прав кредитора та боржника, а також формування надійних та реальних гарантій належного і своєчасного виконання зобов'язання. Зауважимо, що станом на сьогодні, правова регламентація вказаної договірної конструкції потребує ґрунтовного переосмислення та удосконалення, оскільки через відсутність послідовності у викладенні нормативних положень інститут забезпечувальної довірчої власності має досить низький рівень правозастосування.

Договір про встановлення довірчої власності є ключовим елементом реалізації довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання. Як зазначає Л.С. Михайлова, зобов'язання з моменту його виникнення має основною метою виконання. Без досягнення цієї мети не було б сенсу встановлювати таке зобов'язання, або хоча б називати такі відносини саме зобов'язаннями. При цьому під виконанням слід розуміти досягнення такого корисного результату, що його сторони хотіли досягнути, вступаючи у нього [86, с. 295].

Так, в умовах сьогодення дослідження нових способів забезпечення виконання зобов'язання відіграє важливу роль для належного та своєчасного виконання

зобов'язань, що є основою ефективного цивільного обороту. Договір довірчої власності є відносною новелою цивільного законодавства, оскільки незважаючи на його закріплення у ЦК України, активна практика його застосування відсутня. Погоджуємося із науковою позицією І.В. Нестеренко з приводу того, що інститут довірчої власності покликаний максимально зберегти баланс між інтересами кредитора та боржника, щоб довірчий власник отримав надійні гарантії належного виконання зобов'язання, а довірчий засновник не потрапив в обтяжливе становище [87, с. 354]. У зв'язку з цим, договір про встановлення довірчої власності як новела в системі цивільно-правових договорів потребує ґрунтовного дослідження з метою упорядкування та змістовного удосконалення нормативних положень для збільшення ефективності використання інституту забезпечувальної довірчої власності в цілому та особливо у сфері агробізнесу.

На думку М.С. Біленко, система цивільно-правових договорів постійно розвивається, створюючи можливість на доктринальному рівні здійснити спеціалізацію правового регулювання договірних відносин та систематизувати цивільне законодавство. Поняття договір безумовно, має широке смислове навантаження та багатоаспектний вимір свого тлумачення. Воно являє собою найбільш універсальний юридичний інструмент, який забезпечує можливість встановлювати, змінювати та припиняти відповідні цивільні права та обов'язки на основі вільного волевиявлення [88, с. 349].

Зауважимо, що договір про встановлення довірчої власності посів своє місце в системі забезпечувальних договорів, на підставі яких встановлюється той чи інший спосіб забезпечення виконання зобов'язання. Варто акцентувати увагу на тому, що такий договір може укладатися виключно за наявності первинного кредитного договору або договору позики, чим відображається вузька спеціалізація такого способу забезпечення виконання зобов'язання в цілому. Зазначимо, що для кожної сфери господарської діяльності притаманна своя система типових договорів, що впливають з природи такої діяльності.

В сфері здійснення аграрного підприємництва існує низка договорів, які є типовими для вказаної сфери. До таких договорів, зокрема, можна відносити і ті, якими безпосередньо встановлюються забезпечувальні правовідносини, незалежно від конкретного виду способу забезпечення виконання зобов'язання.

Як зазначає Х.М. Марич, договір в системі агропромислового комплексу – це домовленість двох або більше сторін, спрямованих на набуття, зміну чи припинення їхніх прав і обов'язків щодо забезпечення розвитку і обслуговування аграрного виробництва з метою підвищення його ефективності і реалізації взаємних інтересів сторін. Для аграрно-правових договорів характерні такі основні ознаки: волевиявлення та спільна дія двох чи кількох осіб, спрямовані на набуття, зміну або припинення прав та обов'язків; ці права і обов'язки сторін у договорі визначаються специфікою сільськогосподарського виробництва [89, с. 330].

За критерієм цільового спрямування договори в агропромисловому комплексі поділяються на: 1) договори, метою яких є створення в процесі виробничого співробітництва певного сільськогосподарського продукту, будь-яких товарів, істотна зміна об'єкта аграрного виробництва; 2) договори, метою яких є реалізація виробленої продукції (товарів) і придбання матеріальнотехнічних засобів для забезпечення функціонування основного аграрного виробництва; 3) договори, метою яких є надання різних послуг, що сприяють нормальному здійсненню аграрного виробництва [89, с. 329].

Зазначимо, що важливим видом договорів у сфері аграрного бізнесу є договори, якими встановлюється конкретний спосіб забезпечення виконання зобов'язання. Забезпечувальні договори відіграють важливу роль в ході здійснення господарської діяльності суб'єктами агробізнесу, оскільки таким чином відбувається сприяння виконанню первинного зобов'язання. Так як у випадку договору про встановлення довірчої власності первинним зобов'язанням, яке забезпечується, виступає кредитний договір або договір позики, наявність надійного забезпечення підвищує рівень довіри

кредиторів, а отже формує належне середовище для отримання суб'єктами агробізнесу додаткових коштів для їх ефективного функціонування.

Погоджуємося з позицією Д.В. Кушерець, яка зазначає, що кожен вид забезпечувального засобу має своє закріплення в окремому письмовому правочині. Саме письмова форма закріплення засобів забезпечення договірних зобов'язань дає точне уявлення того, який саме засіб забезпечення обрано в тих чи інших зобов'язаннях, при яких умовах такий правочин здійснює забезпечення договірних зобов'язань, які з тих чи інших причин було не виконано, або виконано неналежним чином [90, с. 76]. Таким чином, кожен спосіб забезпечення виконання зобов'язання об'єктивізується шляхом правочину в конкретній письмовій формі у вигляді договору. Саме договір є основною підставою для виникнення забезпечувальних правовідносин, а тому від чіткості його правової регламентації залежить безпосередньо і подальша практика застосування конкретного способу забезпечення виконання зобов'язання.

Як слушно зазначає В. Кудрявцев, сьогодні в практиці кредитування основний акцент способів забезпечення зміщений від спонукання позичальника до виконання зобов'язання в натурі в бік створення додаткових гарантій (крім способів захисту цивільних прав) для кредитодавця в отриманні відшкодування в разі порушення умов кредитного договору [91, с. 31]. Потреба у реальному забезпеченні виконання кредитних зобов'язань зростає у зв'язку з ризикованістю здійснення підприємницької діяльності, особливо у сфері агробізнесу. У зв'язку з цим, договір про встановлення довірчої власності станом на сьогодні є сучасним інструментом забезпечення кредитних зобов'язань. Крім того, довірча забезпечувальна власність є речовим способом забезпечення виконання зобов'язання та формує реальну можливість для кредитора задовольнити його майнові інтереси шляхом звернення стягнення на об'єкт довірчої власності.

Договір про встановлення довірчої власності є фідучіарним правочинном, що зумовлює ряд, пов'язаних з цим, особливостей. Як слушно зазначає в цьому контексті

Г.В. Буяджи, забезпечувальна довірча власність - це неакцесорний та непосесорний речовий спосіб забезпечення зобов'язання, що передбачає передачу боржником за основним зобов'язанням належного йому майна у власність або у довірчу власність кредитору за основним зобов'язанням з метою одночасного стимулювання виконання зобов'язання та захисту майнових інтересів кредитора [92, с. 26]. Одним із основних аспектів договору про встановлення довірчої власності є фідучіарний обов'язок повернення майна у випадку припинення основного зобов'язання, зокрема шляхом повного його виконання. Тобто, договір про встановлення довірчої власності з однієї сторони дає гарантії кредитору в контексті захисту його майнових інтересів та водночас виступає гарантією для боржника з приводу повернення об'єкту довірчої власності у випадку виконання останнім первинного зобов'язання.

Відповідно до статті 597-1 ЦК України за договором про встановлення довірчої власності одна сторона (довірчий засновник) передає майно другій стороні (довірчому власнику) на праві довірчої власності для забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором, договором позики.

Договір про встановлення довірчої власності є правочином зобов'язального характеру, яким забезпечується основний кредитний договір або договір позики. У зв'язку з цим, такий договір може виникати виключно на підставі первинного зобов'язання як похідний забезпечувальний договір. За відсутності кредитного договору або договору позики договір про встановлення довірчої власності не може функціонувати, оскільки відсутні правові підстави для його укладення.

На нашу думку, договір про встановлення довірчої власності – це фідучіарний правочин, яким встановлюється особливий правовий титул, а саме довірча власність, з метою забезпечення виконання кредитного зобов'язання або зобов'язання за договором позики.

Змістом договору про встановлення довірчої власності є забезпечення первинного зобов'язання шляхом встановлення довірчої власності як окремого правового титулу. Так, згідно з частиною другою статті 597-1 ЦК України право

довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язань (далі - довірча власність) є різновидом права власності на майно, за яким кредитор, який отримав майно у довірчу власність (довірчий власник), не має права самостійно відчужувати таке майно, крім як для звернення стягнення на нього, а також викупу його для суспільних потреб у порядку, встановленому законом.

Погоджуємося з науковою позицією Б.С. Щербини про те, що сама природа довірчої власності як способу забезпечення зобов'язання є доволі цікавою, оскільки спосіб забезпечення зобов'язання визначається як різновид права власності на майно, а не як певне обтяження майна боржника. На наш погляд, таке визначення довірчої власності, надання їй статусу права власності породжує певні правові невизначеності у частині оподаткування, способах захисту та реалізації прав власника [73, с. 180].

Таким чином, за договором про встановлення довірчої власності конкретне майно набуває статусу об'єкту довірчої власності, у зв'язку з чим виникає специфічний за своєю природою правовий титул, який в сучасному цивільному законодавстві визнається особливим видом права власності. Як зазначає в цьому контексті А.А. Гончарук, довірча власність – це така форма власності, особливість якої полягає в тому, що одна особа є власником майна, відчужуваного йому другою особою для певних цілей, вказаних відчужувачем, або, як його ще називають, засновником [93, с. 98].

Як зазначалося вище, забезпечувальна довірча власність є досить оптимальним способом забезпечення виконання зобов'язання в рамках кредитних правовідносин, що є важливим аспектом для суб'єктів агробізнесу в ході здійснення ними господарської діяльності. Погоджуємося з науковою позицією Д.О. Карамшука, який вказує, що право довірчої власності використовується як спосіб забезпечення виконання зобов'язання за кредитним договором. У рамках кредитного договору одна сторона (довірчий засновник) передає майно другій стороні (довірчому власнику) на праві довірчої власності для забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором або договором позики [94, с. 115].

Варто зазначити, що між науковцями та практиками точаться активні дискусії щодо доцільності введення в систему забезпечувальних договорів договору про встановлення довірчої власності. Так, на думку З. В. Ромовської, після укладення договору про заснування довірчої власності утворюється до певної міри правовий вакуум: боржник уже втратив право власності як право речове, але банк його ще не набув, оскільки набув «привид власності», адже не має права володіння, ні права користування майном, ні права його продати. Останнє право він отримує лише у разі прострочення часових меж боржником [95, с. 133–134].

Однак, вважаємо за необхідне підкреслити, що забезпечувальна довірча власність є речово-правовим способом забезпечення виконання зобов'язання, а тому для такого способу характерним є те, що кредитор може захистити свої майнові права шляхом звернення стягнення на відповідний об'єкт. Довірча власність як правовий титул, що виникає на підставі укладення договору, який є предметом дослідження, є видом обмеженого права власності цільового призначення, обтяженого обов'язками фідучіарної правової природи. В цьому контексті слушною є позиція Г.В. Буяджи з приводу того, що передача майна у власність або у довірчу власність виконує забезпечувальну функцію. При цьому, як правило, довірчий власник не має права володіти, користуватися та розпоряджатися переданим майном аж до моменту порушення боржником своїх зобов'язань, що є підставою для звернення стягнення на передане майно [92, с. 24].

Таким чином, довірчий власник не має права самостійно відчужувати об'єкт довірчої власності, окрім реалізації правомочності щодо звернення стягнення на нього, а також викупу його для суспільних потреб у порядку, встановленому законом. Але незважаючи на це, забезпечувальна довірча власність є доцільним способом забезпечення кредитних зобов'язань, оскільки безпосередньо в момент укладення кредитного договору кредитор не зацікавлений у наявності всіх елементів тріади власності на об'єкт довірчої власності. В свою чергу, у випадку порушення виконання зобов'язання боржником (довірчим засновником), кредитор (довірчий власник) має

можливість ефективної компенсації понесених у зв'язку з цим збитків шляхом звернення стягнення на об'єкт договору про встановлення довірчої власності. Саме тому, відсутність повноцінного права власності на період строку дії договору про встановлення довірчої власності не є принциповим для кредитора, оскільки не є ціллю встановлення такого правового титулу. А тому, на нашу думку, не є недоліком такого виду забезпечення виконання зобов'язання.

Важливе значення в ході дослідження договору про встановлення довірчої власності є визначення його істотних умов. Відповідно до частини першої статті 638 ЦК України договір є укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Як слушно зазначає з цього приводу А.С. Штефан, договір як домовленість сторін, що спрямована на встановлення, зміну або припинення їх прав та обов'язків, може виконувати функцію регулятора відносин між сторонами лише тоді, коли він містить спільно вироблені ними рішення по суті кожної умови, яка важлива для цих відносин, виражає домовленість щодо кожної умови у конкретній формі. Цивільне законодавство містить численні норми імперативного характеру, від яких сторони договору не можуть відступити, а тому повинні враховувати відповідні вимоги і формувати умови договору з огляду на них. Однак значна кількість положень цивільного законодавства має диспозитивний характер і надає сторонам договору можливість вибору власної поведінки, тому у змісті договору повинен відобразитися цей вибір, інакше він не буде очевидним та ясним [96, с. 332].

Зауважимо, що в чинному цивільному законодавстві відсутня чітка регламентація істотних умов договору про встановлення довірчої власності, у зв'язку з чим систему таких умов формується на основі аналізу вказаних нормативних положень.

В.О. Савченко зауважує, що істотні умови договору є втіленням вимог цивільного законодавства, які направлені на уніфікацію правовідносин [97, с. 46]. В свою чергу О. Мороз вказує, що істотні умови прописані в цивільному законодавстві і можуть відрізнятися в залежності від договору. В широкому розумінні, істотними є умови необхідні для укладання договорів даного виду, а при відсутності хоча б однієї з таких умов договір не є укладеним [98, с. 46].

Вважаємо, що сутність істотних умов полягає у їх дуалістичному характері. Так, такі умови дійсно формують систему основоположних типових умов, які характерні для конкретних договірних правовідносин. Однак, водночас, інститут істотних умов дає можливість сторонам регулювання їх зобов'язання в динаміці та включати в зміст договору умови, які в межах конкретного зобов'язання є істотними. Однак, такі умови не можуть мати хаотичних характер, вони повинні стосуватися змісту та природи конкретних правовідносин.

Погоджуємося з науковою позицією А.С. Штефан з приводу того, що істотними є умови договору, які визначають зміст домовленостей між сторонами, що виражений у предметі договору і конкретизований у правах та обов'язках сторін, порядку, умовах і межах їх реалізації або виконання. Ті умови, що не характеризують предмет договору і можуть включатися чи не включатися до нього на розсуд сторін, до істотних не належать [96, с. 334].

Таким чином, для визначення системи істотних умов договору про встановлення довірчої власності необхідно враховувати правову природу забезпечувальних довірчих правовідносин. Як зазначає Д.О. Карамшук, власне забезпечувальна довірча власність є формою передання майна в довірчу власність кредитора для належного виконання зобов'язання боржником. При цьому володілець предмету забезпечувальної довірчої власності обмежується в правомочності розпоряджатися об'єктом забезпечення до визначеного договором моменту звернення стягнення [94, с. 115].

Враховуючи вищевказане вважаємо, що до істотних умов договору про встановлення довірчої власності слід відносити наступні:

1. Предмет договору про встановлення довірчої власності;
2. Права та обов'язки сторін договору про встановлення довірчої власності;
3. Порядок користування об'єктом довірчої власності;
4. Порядок та строки задоволення майнових прав довірчого власника;
5. Припинення довірчої власності.

Основоположною умовою кожного договору, без якої він не може вважатися укладеним, є його предмет. Погоджуємося із науковою позицією С.І. Шимон з приводу того, що предметом договору є основна дія (сукупність дій), яку необхідно вчинити задля досягнення мети договору [99, с. 63]. В цьому контексті варто зазначити, що предмет договору про встановлення довірчої власності полягає безпосередньо у передачі боржником (довірчий засновник) кредитору (довірчому власнику) конкретного майна на праві довірчої власності з метою забезпечення виконання кредитного зобов'язання або зобов'язання, що випливає з договору позики. Таким чином, змістовне наповнення такого договору формує сама суть передачі майна та встановлення таким чином забезпечувальної довірчої власності як особливого правового титулу.

Зауважимо, що станом на сьогодні в цивілістичній доктрині відсутній єдиний уніфікований підхід до визначення змістовного наповнення правової категорії предмету договору в цілому.

Натомість, від правильного тлумачення предмету договору безпосередньо залежить, який зміст вкладається у вказану істотну умову в контексті договору про встановлення довірчої власності. В ході дослідження предмету договору про встановлення довірчої власності, який є підставою виникнення вторинного забезпечувального зобов'язання, виникає питання про те, що в конкретному випадку необхідно включати до змісту такої істотної умови. Безпосередня суть такого забезпечувального договору полягає у передачі конкретного майна на праві довірчої

власності з метою забезпечення виконання кредитного договору або договору позики. У зв'язку з цим, з комплексного аналізу нормативних положень чинного цивільного законодавства неможливо зробити чіткий висновок про те, що є предметом такого договору: самі дії з приводу передачі майна на праві довірчої власності чи безпосередньо саме майно, яке є об'єктом довірчої власності.

Як слушно зазначає М.М. Гудима, поєднання дій та майна, об'єктів навколишнього світу як складових предмета договору дозволить однозначно виокремити договірні типи та види в теорії цивільного права та визначити вид кожного практично укладеного цивільно-правового договору. Тому тільки наявність цих двох елементів у визначенні предмета договору може дати вичерпну, ідентифікаційну інформацію про будь-який договір [100, с. 185].

Погоджуємося з вказаною науковою позицією та вважаємо, що відображення в договорі про встановлення довірчої власності в якості його предмета виключно майна, яке передається на праві довірчої власності не дасть чіткого та вичерпного розуміння про сутність договору та взаємні зобов'язання сторін, які виникли на його підставі. У зв'язку з цим, предметом договору про встановлення довірчої власності є дії, направлені на передачу майна від боржника до кредитора на праві довірчої власності з метою забезпечення первинного зобов'язання, а також майно, передбачене статтею 597-2 ЦК України.

Таким чином, варто зауважити про дуалістичний характер предмету договору про встановлення довірчої власності, який включає у себе два компоненти: 1) безпосередні дії по передачі майна на правовому титулі довірчої власності; 2) саме майно, яке передається довірчому власнику на праві довірчої власності з метою забезпечення виконання зобов'язання.

Варто звернути увагу, що у ЦК України передбачена стаття 597-2 під назвою «Об'єкт довірчої власності», що, на нашу думку, призводить до виникнення труднощів та суперечностей в ході визначення предмету договору про встановлення довірчої власності. Доцільніше говорити про об'єкт забезпечувальних правовідносин,

об'єкт довірчої власності, однак предмет договору про встановлення довірчої власності. У зв'язку з тим, що забезпечувальна довірча власність може бути встановлена виключно на підставі договору вважаємо доцільним викласти назву вказаної статті в новій редакції, а саме «Предмет договору про встановлення довірчої власності». Таким чином нове формулювання дасть можливість чітко розуміти, яке майно може бути предметом вказаного договору, а з приводу якого існують обмеження.

В контексті дослідження істотних умов договору про встановлення довірчої власності виникає потреба у ґрунтовному аналізі нормативних положень про об'єкт довірчої власності, який відображається у договорі про встановлення довірчої власності в якості його предмету. Так, важливим аспектом дослідження змісту договору про встановлення довірчої власності є безпосередньо те майно, яке може виступати його предметом. Відповідно до частини першої статті 597-2 ЦК України об'єктом довірчої власності може бути майно, яке може бути відчужено і на яке може бути звернено стягнення. Водночас, у частині другій вказаної статті закріплені певні обмеження, а саме, якщо законом не встановлено інше, об'єктом довірчої власності не можуть бути корпоративні права. Об'єктом довірчої власності не можуть бути подільні об'єкти незавершеного будівництва.

У зв'язку з цим, погоджуємося з науковою позицією В.В. Дектярьова, який зазначає, що об'єктом забезпечувальних довірчих правовідносин може бути будь-яке майно за умови, якщо: 1) воно може бути відчужене; 2) на нього може бути звернуто стягнення. Винятками у цьому контексті станом на сьогодні є корпоративні права та подільні об'єкти незавершеного будівництва [101, с. 170].

Однак, для чіткого розуміння, яке майно може бути об'єктом забезпечувальних довірчих правовідносин варто проаналізувати також й інші загальні положення ЦК України, що стосуються майна. Так, згідно з частиною першою статті 177 ЦК України об'єктами цивільних прав є речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а

також інші матеріальні та нематеріальні блага. В свою чергу у частині першій статті 190 ЦК України зазначено, що майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.

Таким чином, об'єктом забезпечувальних довірчих правовідносин можуть бути не всі об'єкти цивільних прав, передбачені цивільним законодавством, а виключно майно, за винятком корпоративних прав та подільних об'єктів незавершеного будівництва. У зв'язку з цим, предметом договору про встановлення довірчої власності можуть бути окремі речі, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. В свою чергу, не можуть виступати предметом договору про встановлення довірчої власності гроші, цінні папери, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага.

В ході комплексного аналізу вказаних нормативних положень виникає питання щодо доцільності та обґрунтованості виключення цінних паперів з об'єктів забезпечувальних довірчих правовідносин. Вважаємо, що таке положення значною мірою обмежує потенціал застосування досліджуваного способу забезпечення виконання зобов'язання. Погоджуємося в цьому контексті з науковою позицією В.В. Дектярьова, який зазначає, що як майнові права, так і цінні папери наділені майновою цінністю та міноюю вартістю, які обумовлюють їх оборотоздатність та можливість переходу права власності на них від довірчого засновника до довірчого власника [101, с. 170].

Аналогічної позиції дотримується В.В. Посполітак, який зазначає, що за правовою природою цінні папери прийнято зараховувати до речей. Хоча це – свідома фікція, оскільки в цінному папері цінним є не папір, а посвідчене ним право. Цінні папери – це двоєдине утворення «документ-право» [102, с. 68]. Співзвучною є позиція науковців з приводу того, що у відносинах щодо цінних паперів проявляється дуалізм речових (права, що складають зміст права власності на цінні папери – володіння, користування та розпорядження) та зобов'язальних (права вимоги до особи, що

розмістила або видала цінний папір) прав про виконання зобов'язань, які виходять з умов розміщення (видачі) цінних паперів. Поєднання речових і зобов'язальних прав гармонізовано в законодавчому визначенні цінного паперу [103, с. 314].

На нашу думку, цінні папери мають дуалістичну правову природу, однак за своєю сутністю вони схожі до майнових прав, об'єктивізованих на матеріальному носії. Як слушно зазначає Ю.В. Гавриляк, цінний папір відрізняється від інших документів тим, що він завжди є документом майнового характеру. Але на відміну від інших документів, що фіксують певні майнові права (боргових розписок, страхових полісів, заповітів тощо), цінний папір може бути реалізований лише шляхом його пред'явлення в більшості випадків. Це необхідно для здійснення засвідченого ним майнового права [104, с. 63].

Вважаємо, що для віднесення того чи іншого об'єкту цивільних прав до переліку об'єктів, які можуть передаватися на праві довірчої власності необхідно встановити в першу чергу можливість ефективного задоволення потреб кредитора шляхом звернення стягнення на такий об'єкт. Тобто, важливе значення має можливість в результаті реалізації такого об'єкту отримати благо майнового характеру. На нашу думку, цінні папери можуть забезпечити функцію об'єкта забезпечувальних довірчих правовідносин, оскільки в подальшому, звернувши на такий об'єкт стягнення, кредитор за первинним зобов'язанням зможе здійснити задоволення своїх майнових потреб. Враховуючи вищевказане, вважаємо, що цінні папери варто включити до переліку об'єктів довірчих забезпечувальних правовідносин, так як це сприятиме розширенню практики застосування вказаного способу забезпечення виконання зобов'язання.

Крім того, можливість забезпечувати виконання зобов'язання цінними паперами є дуже сприятливою умовою для суб'єктів агробізнесу, оскільки дозволяє не залучати ключові виробничі ресурси в довірчі забезпечувальні правовідносини та не передавати засоби виробництва у довірчу власність.

У зв'язку з цим, підтримуємо позицію В.В. Дектярьова, який зазначає, що на підставі вищенаведеного, з урахуванням положень вітчизняного цивільного законодавства, можемо виокремити наступні особливості правового режиму об'єктів забезпечувальних довірчих правовідносин: 1) ним може бути майно, зокрема, рухомі та нерухомі речі, цінні папери, а також майнові права, реалізація яких матиме своїм наслідком перетворення їх на матеріалізовані блага; 2) його вартісна оцінка повинна бути еквівалентною або вищою за суму невиконаних позичальником грошових зобов'язань за кредитним договором; 3) майно, що складає об'єкт забезпечувальної довірчої власності, складає автономну майнову масу та є відокремленим від особистої власності довірчого засновника і довірчого власника; 4) майно, що передається в довірчу власність, повинно належати довірчому засновнику на праві власності; 5) основними характеристиками об'єкта довірчої власності є висока ліквідність, неспоживність та індивідуальна визначеність [101, с. 175-176].

Таким чином, об'єкт довірчої власності виступає ключовим елементом в механізмі забезпечення виконання зобов'язання шляхом встановлення довірчої власності, а також є важливим матеріальним ресурсом, що функціонує з метою задоволення майнових інтересів довірчого власника у випадку невиконання довірчим засновником основного кредитного зобов'язання або зобов'язання за договором позики.

Також важливим аспектом в ході аналізу особливостей правового регулювання договору про встановлення довірчої власності є безпосередньо виникнення та припинення довірчої власності. Відповідно до частини першої статті 597-3 ЦК України довірча власність виникає на підставі договору, укладеного у письмовій формі. На думку В.В. Ковтуна, підставою виникнення права довірчої власності є укладення відповідного договору у письмовій формі, однак згадка про виникнення права довірчої власності за законом немає, хоча наявна у ч. 2 ст. 316 ЦК України [34, с. 126]. Фактично, в межах забезпечувальних довірчих правовідносин конкретне майно передається особі на праві довірчої власності, що відсилає до частини другої

статті 316 ЦК України, яка розглядає довірчу власність як особливий вид власності. Така ситуація спричинена дуалістичною природою права довірчої власності, яка в чинному цивільному законодавстві реалізується шляхом укладення двох видів договорів: договору управління майном та договору про встановлення довірчої власності. Варто акцентувати увагу на тому, що забезпечувальна довірча власність відповідно до нормативних положень, які регулюють такий спосіб забезпечення виконання зобов'язання, виникає виключно на підставі договору. У зв'язку з цим, у вказаному випадку варто застосовувати пріоритет спеціальної норми над загальною.

У частині четвертій вказаної статті зазначено, що договір про встановлення довірчої власності на нерухоме майно, неподільний об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

Вказане нормативне положення безпосередньо також впливає і на визначення моменту виникнення права довірчої власності. Так, у частині п'ятій статті 597-3 ЦК України зазначається, що довірча власність на нерухоме майно, неподільний об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості виникає з моменту її реєстрації у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. В свою чергу, відповідно до частини шостої вказаної вище статті ЦК України довірча власність на рухоме майно виникає з моменту укладення договору про встановлення довірчої власності, якщо таким договором не встановлено інше.

Зауважимо, що у вищезазначених нормативних положеннях не вказано момент виникнення права довірчої власності на майнові права. Так, як було зазначено вище, до обсягу поняття «майно» входять, зокрема майнові права. Однак, відсутність деталізованих нормативних положень в контексті виникнення права довірчої власності на майнові права призводить до наявності суперечностей. Так, з однієї сторони, виникає питання щодо можливості в цілому забезпечувати первинне зобов'язання шляхом встановлення довірчої власності на майнові права. З іншої сторони, з аналізу нормативних положень, які регулюють інститут забезпечувальної

довірчої власності, можна зробити висновок, що законодавець однозначно не виключає майнові права з переліку об'єктів, щодо яких може бути встановлена довірча власність.

Вважаємо, що майнові права є повноцінними об'єктами забезпечувальних довірчих правовідносин, а тому перед законодавцем постає важливе завдання, що полягає у детальній та послідовній регламентації інституту довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання для забезпечення реальної можливості повноцінного застосування такого способу на практиці. На нашу думку, основним критерієм можливості віднесення майнових прав до об'єктів довірчої власності слід вважати наступні: 1) відчужуваність; 2) цивільна оборотоздатність; 3) економічне значення.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що майнові права можуть виступати об'єктом довірчої власності, однак у обмеженому вигляді виключно за умови їх відчужуваності, чіткої економічної визначеності та можливості звернення стягнення.

Регламентовані цивільним законодавством особливості укладення договору про встановлення довірчої власності обумовлені правовою природою довірчого забезпечувального правовідношення, що полягають в комплексному поєднанні речових та зобов'язальних елементів. На відміну від класичних речових способів забезпечення виконання зобов'язання, договір про встановлення довірчої власності закріплює перехід права власності від довірчого засновника до довірчого власника. Водночас, таке право власності не є класичним та повноцінним в розумінні загальних положень про право власності. Довірча власність є правовим титулом, що характеризується обмеженим цільовим характером та має виключно функціональне призначення спрямоване на забезпечення виконання зобов'язання. Також, в ході дослідження особливостей укладення договору про встановлення довірчої власності варто звернути увагу на положення частини другої статті 597-3 ЦК України, згідно з яким довірчим засновником може бути боржник за основним зобов'язанням та/або

інша особа, яка передає своє майно у довірчу власність з метою забезпечення виконання зобов'язань боржника.

Аналіз вищезазначеного положення дає можливість зробити висновок про те, що законодавчо закріплена можливість виступати в якості довірчого засновника не тільки для боржника, а й для третьої особи свідчить про якісне розширення суб'єктного складу договору про встановлення довірчої власності та включення в таке забезпечувальне правовідношення елементів інституту майнового поручительства. Таким чином, вказана правова конструкція створює правове поле для забезпечення виконання зобов'язання шляхом залучення майна особи, яка фактично та юридично не є суб'єктом первинного правовідношення, що є позитивним моментом в контексті забезпечення динамічного та гнучкого характеру довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання. В свою чергу, така конструкція за участю третьої особи в межах довірчої забезпечувальної власності потребує особливої уваги в ході формування положень договору про встановлення довірчої забезпечувальної власності. Так, вважаємо, що у вказаній ситуації виникає обґрунтована необхідність у чіткому визначення підстави передачі майна третьою особою у власність довірчому власнику, обсягу відповідальності такої особи у випадку невиконання боржником первинного зобов'язання.

Варто відмітити, що інститут майнового поручительства широко застосовується в заставних правовідносинах. Як зазначає з цього приводу В. В. Красуцький, обсяг зобов'язань майнового поручителя зумовлений акцесорним характером вказаного правовідношення щодо основного зобов'язання боржника перед кредитором та чітким віднесенням цих відносин до такого способу забезпечення виконання зобов'язань, як застава [105, с. 39].

Зауважимо, що враховуючи досліджувані нормативні положення інститут майнового поручительства може функціонально за аналогією застосовуватися в межах довірчої забезпечувальної власності, але з певними застереженнями, обумовленими особливостями довірчої забезпечувальної власності. Так, у випадку

забезпечення виконання первинного зобов'язання за рахунок майна особи, яка не є стороною первинного кредитного правовідношення або правовідношення за договором позики, правовий статус такої особи набуває подібних рис з правовим статусом майнового поручителя.

Водночас, варто зауважити, що майнове поручительство в класичному його прояві в межах заставних правовідносин не передбачає переходу права власності, що безпосередньо відбувається в межах довірчої забезпечувальної власності. У зв'язку з цим, можливе виключно часткове застосування загальних норм про майнове поручительство, без врахування правового режиму майна такого поручителя, що передбачається спеціальними нормами про довірчу забезпечувальну власність.

Таким чином, концепція майнового поручительства є подібною до правової концепції, згідно з якою в довірчу власність передається майно третьої особи, однак не є абсолютно тотожним, враховуючи особливу правову природу довірчої власності.

За результатами укладення договору про встановлення довірчої власності за участі такого складу важливе значення має чітке визначення відповідальності в межах такої договірної конструкції. На думку Л.В. Міхневич, внаслідок цього боржник за основним зобов'язанням, виконання якого було забезпечене порукою (майновою порукою), стає зобов'язаним щодо поручителя (майнового поручителя) в обсязі виконаного останнім обов'язку [106, с. 401]. Цивільне законодавство не визначає розподілу відповідальності між боржником, кредитором та третьою особою в межах довірчої забезпечувальної власності. Однак, вважаємо, що вказане питання може бути вирішеним шляхом застосування за аналогією загальних норм цивільного права. Так, у випадку функціонального перейняття обов'язків боржника в межах довірчої забезпечувальної власності третьою особою формуються дворівневі правовідносини між третьою особою та довірчим власником, а також між боржником за первинним зобов'язанням та третьою особою. Таким чином, застосовною до довірчих забезпечувальних правовідносин є наукова позиція С.М. Ходак з приводу того, що заставодержатель (іпотекодержатель) має право задовольнити всі свої забезпечені

заставою вимоги до боржника за рахунок майнового поручителя у розмірі вартості фактичної реалізації предмета майнової поруки, що здійснюється в порядку, передбаченому законодавством (якщо інше не передбачено договором або законом) [107, с. 199]. Співзвучною є позиція І.В. Спасібо-Фатєєвої, яка вказує, що майновий поручитель самостійно відповідає перед заставодержателем, оскільки є стороною договору, та відповідає майном, яке ним заставлене [108, с. 10-13].

Вважаємо, що правовий та функціональний потенціал застосування майнового поручительства в межах довірчих забезпечувальних правовідносин суб'єктів агробізнесу є недослідженим та потребує особливої уваги в силу свого перспективного характеру з боку науковців та практиків з огляду на наступне:

1. Сфера агробізнесу пов'язана з підвищеним ризиком виробничого характеру, що значно ускладнює процес кредитування таких підприємств. Саме тому, можливість забезпечення виконання зобов'язання за рахунок майна поза аграрними правовідносинами, підвищує кредитоспроможність суб'єктів агробізнесу та формує сприятливе середовище для надійного забезпечення виконання зобов'язання, а також залучення додаткових фінансових ресурсів у сферу агробізнесу.

2. Така конструкція забезпечує цілісний та неподільний характер виробництва у сфері агробізнесу, коли майно суб'єкта агробізнесу виконує виключно виробничі функції та не залучається до забезпечення виконання зобов'язання.

3. Залучення третьої особи до укладення договору про встановлення довірчої власності в межах агробізнесу дозволяє забезпечити баланс в контексті розподілу ризиків в межах довірчого забезпечувального правовідношення, що формує високий рівень гнучкості та динамічності такого способу забезпечення виконання зобов'язання. Однак, важливо акцентувати увагу на тому, що ефективно правозастосування зазначеної конструкції в межах агробізнесу можливе виключно за умови детального врахування всіх істотних умов, прав та обов'язків суб'єктів такого правовідношення, особливостей розподілу відповідальності, правового статусу майнового поручителя в договорі про встановлення довірчої власності.

Окремої уваги заслуговує правова конструкція, передбачена у статті 597-13 ЦК України. Відповідно до частини першої зазначеної статті довірча власність може виникнути на підставі договору, відповідно до якого одна сторона за власний рахунок, але в інтересах та за рекомендацією іншої сторони придбаває у третьої особи майно у довірчу власність. При цьому сторона, яка придбала майно у довірчу власність, отримує право вимоги до особи, за рекомендацією якої відбулося придбання, щодо сплати компенсації вартості такого майна та/або процентів за користування чужими грошовими коштами.

Вказані положення не в повній мірі відповідають класичній моделі довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання. Запропонований законодавцем правовий механізм передбачає надання довірчому власнику правомочностей власника, які, однак, обумовлені особливим цільовим призначенням, пов'язаним із інтересами іншої сторони. В свою чергу, у довірчого власника виникає право вимоги в контексті компенсації вартості придбаного майна та/або процентів за користування чужими коштами. Така конструкція характеризується дуалістичною правовою природою, що проявляється у поєднанні зобов'язальних та речових аспектів в межах єдиного інституту довірчої власності.

В зазначеному випадку шляхом передачі майна у довірчу власність формується повноцінний спосіб забезпечення виконання зобов'язання. Незважаючи на набуття довірчим власником придбаного майна у власність, порядок користування таким майном обумовлюються інтересами довірчого засновника. Крім того, з аналізу вказаного нормативного положення, можна зробити висновок, що такий об'єкт придбавається в інтересах довірчого засновника та для забезпечення потреб довірчого засновника.

Водночас, вважаємо, що конструкція, передбачена статтею 597-13 ЦК України, є дуже позитивним рішенням в контексті діяльності суб'єктів агробізнесу, оскільки вона дозволяє забезпечувати зобов'язання не тільки з точки зору інвестування підприємства шляхом надання останньому кредитних коштів, а й шляхом придбання

необхідних для здійснення господарської діяльності виробничих ресурсів, зокрема і земельної ділянки.

Також в контексті дослідження особливостей укладення договору про встановлення довірчої власності цікавими є положення статті 55 Закону України «Про нотаріат», в якій зазначено, що договори про встановлення довірчої власності, об'єктом якої є нерухоме майно, яке належить третім особам і стане власністю довірчого засновника після укладення такого договору, посвідчуються до моменту оформлення встановленого законодавством документа про право власності довірчого засновника на нерухомість. Після оформлення встановленого законодавством документа про право власності довірчого засновника на нерухомість, що є об'єктом довірчої власності, довірчий власник реєструє в установленому законом порядку довірчу власність [109].

Зміст зазначеного нормативного положення стосується особливого випадку, коли в якості об'єкту довірчої власності виступає майно нерухомен майно, яке в момент укладення договору про встановлення довірчої власності належить формально та фактично третій особі, однак за результатами вчинення вказаного правочину повинно перейти до довірчого засновника. За таких умов можна говорити про особливу правову конструкцію, яка передбачає відкладальний речово-правовий аспект. Так, нотаріальне посвідчення договору про встановлення довірчої власності відбувається темпорально до державної реєстрації права власності довірчого засновника на таке нерухоме майно. Водночас, в межах досліджуваної правової конструкції факт укладення договору про встановлення довірчої власності не передбачає автоматичного виникнення довірчої власності. Факт виникнення довірчої власності як окремого речового титулу пов'язується з моментом державної реєстрації права власності довірчого засновника на нерухоме майно.

Як слушно зазначає В.В. Ковтун, відповідний договір обов'язково має бути укладеним в письмовій формі, інакше такий договір буде недійсним. Також встановлюється, що окрім додержання письмової форми договору, необхідне

нотаріальне посвідчення, якщо об'єктом договору довірчої власності є нерухоме майно, неподільний об'єкт незавершеного будівництва або майбутній об'єкт нерухомості. Виникає ж довірча власність з моменту укладення відповідного договору, однак якщо об'єктом договору довірчої власності є нерухоме майно, неподільний об'єкт незавершеного будівництва або майбутній об'єкт нерухомості, то у такому випадку право довірчої власності виникає з моменту реєстрації у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно [34, с. 126].

Важливим аспектом дослідження договору про встановлення довірчої власності є безпосередньо припинення довірчої власності. Враховуючи правову природу забезпечувальної довірчої власності, її припинення пов'язується законодавцем із припиненням або повним виконанням первинного зобов'язання. Варто акцентувати увагу на тому, припинення довірчої власності відбувається фактично на підставі реалізації цільового призначення такого інституту. Таким чином, втрата необхідності забезпечення виконання зобов'язання в будь-якому її прояві є підставою для припинення довірчої власності. Основоположною підставою припинення довірчої власності є повне та належне виконання первинного зобов'язання, з метою забезпечення якого такий правовий титул встановлювався. У зв'язку з цим, втрачається необхідність захищати майнові права кредитора та, водночас, надавати можливість боржнику доступу до додаткових фінансових ресурсів. Погоджуємося з науковою позицією А. В. Коструби, який вказує, що припинення договірних зобов'язання шляхом виконання полягає в здійсненні його сторонами суб'єктивних цивільних прав і виконанні зустрічних юридичних обов'язків, які виражають предмет зобов'язання. У такий спосіб досягається встановлена в договорі мета правового регулювання – задоволення спільних інтересів учасників цивільних правовідносин. Тобто належне виконання – це юридичний склад із диференційованим накопиченням його елементів, формування яких незмінно призводить до припинення договірних зобов'язання [110, с. 110-111].

Так, відповідно до частини першої статті 597-11 ЦК України протягом п'яти робочих днів з дня припинення (у тому числі у зв'язку з його повним виконанням) основного зобов'язання довірчий власник зобов'язаний передати право власності на об'єкт довірчої власності довірчому засновнику, якщо інше не визначено договором про встановлення довірчої власності.

Аналіз зазначеного нормативного положення дає можливість зробити висновок про те, що законодавець розкриває правову категорію припинення довірчої власності через призму припинення основного зобов'язання. Як слушно зазначає в цьому контексті П.Д. Гуйван, припиненню дії зобов'язання в часі сприяють певні зовнішні для цих взаємин явища. Одні з таких правоприпиняючих факторів виникають з волі учасників зобов'язання, як правило, задовольняючи майновий інтерес кредитора. Юридичною мірою свободи договору, котра реалізується не тільки при укладенні чи зміні зобов'язань, а й при їхньому припиненні, є права і обов'язки, встановлені у договорі чи законі. До юридичних фактів, котрі тягнуть припинення зобов'язання, відносяться належне виконання, зарахування, угода сторін, прощення боргу тощо. Інші обставини ліквідують зобов'язання незалежно від волі учасників і стадії його виконання: смерть громадянина, що є учасником зобов'язання особистого характеру, ліквідація юридичної особи – учасника зобов'язання, неможливість виконання. Під припиненням цивільно-правових зобов'язань слід розуміти розірвання правового зв'язку між вірителем та боржником з втратою сторонами кореспондуючих прав та обов'язків. Інакше кажучи, після припинення зобов'язання кредитор більше не вправі вимагати від боржника виконання обов'язку, а останній не зобов'язаний його виконувати [111, с. 165]. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне передбачити більш детальний опис підстав припинення довірчої власності з метою підвищення ефективності правозастосування вказаного способу забезпечення виконання зобов'язання. Так, до підстав припинення довірчої власності слід відносити наступні:

1. Повне та належне виконання основного зобов'язання.

2. Задоволення майнових інтересів довірчого власника шляхом звернення стягнення на об'єкт довірчої власності.

3. Припинення основного зобов'язання з інших підстав, передбачених цивільним законодавством.

4. Примусове відчуження об'єкту довірчої власності з мотивів суспільної необхідності.

5. Нікчемність договору про встановлення довірчої власності або визнання його недійсним.

6. Знищення об'єкту довірчої власності за умов форс-мажорних обставин.

Зауважимо, що в конструкції частини першої статті 597-11 ЦК України проявляється фідучіарний характер забезпечувальної довірчої власності, який полягає у тому, що у довірчого власника є обов'язок повернути довірчому засновнику об'єкт довірчої власності.

Викликають зауваження положення частини другої вказаної статті з приводу того, що акт приймання-передачі нерухомого об'єкта довірчої власності підлягає нотаріальному посвідченню. Так, незрозумілим видається відсутність вимоги щодо нотаріально посвідченого акту прийому-передачі щодо інших об'єктів, для яких визначена нотаріальна форма договору про встановлення довірчої власності, а саме неподільний об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості. У зв'язку з вищевказаним, вважаємо за необхідне доповнити частину другу статті 597-11 ЦК України вимогою щодо нотаріальної форми акту відносно такого майна.

На підставі проведеного глибинного науково-теоретичного аналізу договору про встановлення довірчої власності можна зробити висновок про те, що вказана договірна конструкція потребує ґрунтовного переосмислення та удосконалення на законодавчому рівні з метою підвищення рівня правозастосування такого способу забезпечення виконання зобов'язання як довірча власність. Чинне правове регулювання договору про встановлення довірчої власності містить серйозні прогалини, пов'язані з визначенням його істотних умов, закріплення деталізованого

переліку підстав припинення довірчої власності, регламентації майнового поручительства в межах довірчої забезпечувальної власності.

2.3. Правова конструкція задоволення майнових прав довірчого власника у випадку неналежного виконання зобов'язання довірчим засновником

Основною ціллю встановлення забезпечувальної довірчої власності є можливість у випадку невиконання або порушення виконання основного зобов'язання захистити права кредитора шляхом звернення стягнення на майно, яке виступає предметом такого договору. Порядок звернення стягнення на об'єкт довірчої власності передбачений нормами чинного цивільного законодавства, однак, як і всі нормативні положення інституту забезпечувальної довірчої власності потребує детального аналізу та переосмислення.

Як зазначає Д.В. Кушерець, забезпечення договірних зобов'язань є самостійною, хоча і кореспондуючою категорією до основних договорів, відіграючи в першу чергу охоронну роль майнових прав кредитора, оскільки всі види забезпечувальних заходів відіграють виключно стимулюючу роль, як охоронну. І лише при невиконанні чи неналежному виконанні договірних зобов'язань всі способи забезпечення договірних зобов'язань починають відігравати роль захисту майнових прав, оскільки на цьому етапі відбувається саме реалізація способів забезпечення виконання договірних зобов'язань [90, с. 79].

Погоджуємося із вказаною позицією щодо того, що правова конструкція забезпечувальної довірчої власності поєднує в собі елементи як охоронного, так і захисного характеру. В цьому контексті важливо розуміти співвідношення між вказаними категоріями. На думку М.О. Легенченко, різниця між поняттям охорони та захисту права яскраво простежується в тому, що охорона права насамперед направлена на гарантування підстав набуття цивільних та господарських прав (оберігає законний інтерес), у той час як під захистом права розуміють конкретні дії,

спрямовані на поновлення порушеного чи оскарженого права [112]. Варто акцентувати увагу на тому, що одним із основних критеріїв розмежування вказаних правових категорій є саме темпоральний аспект, оскільки відмінність між охороною та захистом полягає у часових рамках їх застосування. Так, правова категорія охорони характеризується перманентним впливом на цивільні правовідносини та превентивною функцією. В свою чергу, правова категорія захисту стає актуальною з моменту безпосереднього порушення суб'єктивного цивільного права та інтересу. З цього приводу І.О. Дзера слушно підкреслює, що реалізація права власності неможлива без встановлення механізму його захисту [113]. Однак, і охорона суб'єктивних прав та інтересів є важливим елементом належного та добросовісного функціонування цивільних правовідносин, оскільки направлена на недопущення їх порушення.

Підтримуємо наукову позицію С.Є. Булавіної про те, що «охорона» і «захист» не є термінами одного синонімічного ряду. Дані правові категорії різняться за функціональним призначенням. Охороною прав здійснюється запобігання порушення прав і обов'язків, а захист, спрямований на поновлення порушених прав і обов'язків чи компенсацію втраченого права, як наслідок порушеного права, а разом вони складають процес забезпечення та гарантування прав [114, с. 30]. Співзвучною є позиція Д.С. Спесівцева з приводу того, що принциповою відмінністю між індивідуальною охороною і захистом є те, що охорона переважно орієнтується на превенцію певних форм порушень, як правило, порушень певних видів суб'єктивних цивільних прав, незалежно від суб'єкта їх вчинення, що, водночас, безпосередньо відображається на характері охоронного інструментарію, до якого відносяться безпосередня фактична охорона здійснювана фізичною особою, встановлення запірних пристроїв, засобів блокування, сигналізаційних чи фіксаційних пристроїв тощо. Як правило, вона має менш інтенсивний характер, аніж захист. У той час як захист спрямовується проти конкретної особи у зв'язку з реальною загрозою вчинення порушення або вчиненням порушення конкретного суб'єктивного

цивільного права, що передбачає застосування до порушника з метою недопущення порушення, припинення порушення чи ліквідації його негативних юридичних наслідків більш інтенсивних способів протидії, зокрема фізичної сили чи юридичного впливу [115, с. 30].

Враховуючи вищевказане, можна зробити висновок про те, що охорона має більш абстрактний характер та поєднує у собі інструменти превентивного характеру, направлені на запобігання порушення суб'єктивних цивільних прав та інтересів в цілому. В свою чергу, захист має конкретний цілеспрямований характер, що направлений проти реального порушення та має на меті відновлення порушеного суб'єктивного цивільного права та інтересу. Таким чином, в контексті тематики вказаного дослідження варто зробити висновок про те, що в цілому правова конструкція забезпечувальної довірчої власності має комплексний характер, оскільки поєднує в собі охоронні та захисні елементи. Так, основоположною функцією в такому механізмі є охоронна, оскільки першочергово забезпечувальна довірча власність формується з метою забезпечення виконання зобов'язання. В такому випадку майнові права кредитора охороняються шляхом передачі конкретного майна на праві довірчої власності, оскільки у випадку неналежного виконання первинного зобов'язання останній має правові підстави для захисту свого порушеного суб'єктивного права шляхом звернення стягнення на об'єкт довірчої власності. Зауважимо, що неналежне виконання боржником кредитного зобов'язання є досить поширеним негативним явищем цивільно-правового характеру, що призводить до необхідності забезпечення ефективного механізму звернення стягнення на майно, яким безпосередньо забезпечується виконання первинного зобов'язання.

Особливість інституту забезпечувальної довірчої власності полягає також і у правовій регламентації порядку звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, який є спрощеним, порівняно з інститутом іпотеки. Як слушно зазначає І.В. Нестеренко, у разі порушення боржником своїх обов'язків кредитор ініціює процедуру звернення стягнення на майно значно простіше, аніж звернення стягнення

на заставлене майно. У свою чергу, майно боржника переходить не у власність кредитора, а у довірчу власність, остання передбачає виникнення речового права у довірчого власника, але все одно таке право є обмеженим та має припинитися у момент повного виконання довірчим засновником своїх обов'язків за договором позики або кредитним договором [87, с. 354].

Варто зазначити, що станом на сьогодні чинний порядок звернення стягнення на об'єкт довірчої власності потребує ґрунтовного удосконалення з метою підвищення ефективності такого способу забезпечення виконання зобов'язання як довірча власність в цілому. Одним із важливих завдань, яке постає перед науковцями та практиками в цьому контексті, є забезпечення дотримання балансу між сторонами договору про встановлення довірчої власності. Таким чином, механізм звернення стягнення на об'єкт довірчої власності повинен враховувати як інтереси довірчого власника, який виступає кредитором в первинному зобов'язанні, так й інтереси довірчого засновника, який є боржником та передав майно на праві довірчої власності з метою забезпечення виконання первинного зобов'язання.

Погоджуємося з науковою позицією О. В. Ільківа щодо того, що забезпечувальні речові права виникають до порушення зобов'язання і узалежнені від належного виконання договірною зобов'язання. Речове забезпечення надає кредиторіві право отримати майнове задоволення з предмету забезпечення в разі невиконання зобов'язання з вини боржника [116, с. 101-102]. Довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язання є безпосередньо речовим забезпеченням, оскільки дає можливість кредитору захистити своє порушене цивільне право у зв'язку з неналежним виконанням боржником первинного зобов'язання за рахунок майна, переданого йому на праві довірчої власності. Слушною також є і позиція І.Й. Пучковської, яка зазначає, що захист порушених прав кредитора при застосуванні особистих видів забезпечення виконання зобов'язання відбувається завдяки зверненню кредитора до третіх осіб з вимогою виконати грошове зобов'язання, порушене боржником; виконання третіми особами порушеного

боржником грошового зобов'язання; відшкодування сплачених кредитором третіми особами грошових сум за рахунок боржника. Речові види забезпечення виконання зобов'язань передбачають захист майнових інтересів кредитора за рахунок певного майна(речі). Це речове право кредитора звернути стягнення на чужу річ, реалізація якого пов'язана виключно з порушенням боржником забезпеченого зобов'язання [117, с. 145].

Саме речове забезпечення виконання зобов'язання в контексті права довірчої власності перебуває в статичному охоронному стані до моменту безпосереднього порушення виконання зобов'язання. Таким чином, таке речове забезпечення у випадку належного виконання зобов'язання відіграє роль гарантії дотримання прав кредитора, а у випадку неналежного виконання – їх активного захисту та відновлення порушеного стану. Момент порушення виконання зобов'язання трансформує статичний стан забезпечення виконання зобов'язання у вигляді довірчої власності у динамічні правовідносини, направлені на захист порушеного права кредитора. У зв'язку з цим, погоджуємося з науковою позицією І.Й. Пучковської з приводу того, що захист прав кредитора у договірних зобов'язаннях завдяки речовим видам забезпечення виконання зобов'язання відбувається завдяки самостійним діям кредитора по зверненню стягнення на заставлене майно (боржника або майнового поручителя) або притримувану річ боржника, що на момент порушення боржником зобов'язання, знаходилася у володінні кредитора на законній підставі [117, с. 147].

В такому випадку, варто виділити наступні функції забезпечувальної довірчої власності, а саме: охоронна, стимулююча, захисна, компенсаційно-відновлююча. Охоронна функція формує превентивні основи, які створюють сприятливе середовище для дотримання прав кредитора шляхом усвідомлення можливих негативних наслідків у вигляді звернення стягнення у випадку неналежного виконання зобов'язання. Стимулююча функція спонукає боржника до належної поведінки, оскільки в протилежному випадку він може зазнати майнових втрат. Захисна функція передбачає комплекс інструментів, що направлені на активне

відновлення порушеного права та усунення негативних наслідків неналежного виконання зобов'язання. Компенсаційно-відновлювальна функція полягає у безпосередньому задоволенні майнових прав кредитора, що призводить до реального відновлення порушеного права. Враховуючи речовий характер такого способу забезпечення виконання зобов'язання як довірча власність, компенсаційні механізми у вказаній правовій конструкції мають також речових характер, що полягає у зверненні кредитором стягнення саме на те майно, яке є предметом договору про встановлення довірчої власності. Така можливість отримати реальну матеріальну компенсацію для кредитора формує систему гарантій, які сприяють підвищенню рівня кредитування суб'єктів господарювання в цілому, що є важливим компонентом ефективного функціонування суб'єктів агробізнесу зокрема.

У зв'язку з цим, обґрунтованим є висновок О. В. Ільківа з приводу того, що речові забезпечувальні засоби дають можливість задовольнити майнові втрати, завдані невиконанням або неналежним виконанням обов'язків учасником правовідносин. Власне спрямованість речових забезпечувальних засобів передбачає можливість отримати задоволення з майна боржника або третьої особи у випадках, передбачених договором або законом [116, с. 104].

Зауважимо, що процедура звернення стягнення на об'єкт довірчої власності тісно пов'язана з правовою категорією неналежного виконання зобов'язання, оскільки таке звернення можливе виключно у випадку порушення з боку кредитора умов первинного зобов'язання, а також умов забезпечувального договірною зобов'язання. Належність виконання зобов'язання передбачене первинним договірним зобов'язанням та міститься, відповідно, у кредитному договорі або у договорі позики. Належність або неналежність виконання первинного зобов'язання встановлюється договірними положеннями, а також вимогами чинного цивільного законодавства.

На думку Н.А. Федосенко, основною метою регулювання зобов'язальних відносин є створення всіх необхідних правових і організаційних механізмів для

належного виконання зобов'язань. Належне виконання зобов'язання є ідеальною підставою для його припинення, в результаті чого досягається основна мета зобов'язання [118, с. 51]. В свою чергу, неналежне виконання зобов'язання є підставою для запуску правових механізмів, направлених на захист прав кредитора. Таким чином, в контексті забезпечувальної довірчої власності, точкою відліку для початку процедури звернення стягнення на об'єкт довірчої власності є неналежне виконання первинного зобов'язання у вигляді його прострочення.

Основоположні засади належного виконання зобов'язання висвітлені у чинному цивільному законодавстві та відображені у судовій практиці. Так, у Постанові Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 537/4905/15-ц (провадження № 61-11408св18) зазначено, що як свідчить тлумачення статті 526 ЦК України цивільне законодавство містить загальні умови виконання зобов'язання, що полягають у його виконанні належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог - відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Це правило є універсальним і підлягає застосуванню як до виконання договірних, так і недоговірних зобов'язань. Недотримання умов виконання призводить до порушення зобов'язання [119].

Так, відповідно до частини першої статті 597-6 ЦК України у разі прострочення виконання боржником основного зобов'язання довірчий власник має право звернути стягнення на об'єкт довірчої власності за умови, що строк прострочення перевищує 20 календарних днів. У разі прострочення боржником виконання частини основного зобов'язання довірчий власник має право звернути стягнення на об'єкт довірчої власності, якщо прострочення виконання боржником основного зобов'язання триває більше 30 календарних днів.

Таким чином, в контексті визначення підстав для звернення стягнення на об'єкт довірчої власності варто звернути увагу саме на прострочення виконання зобов'язання як елемент неналежного виконання зобов'язання. Згідно з частиною

першою статті 612 ЦК України боржник вважається таким, що прострочив, якщо він не приступив до виконання зобов'язання або не виконав його у строк, встановлений договором або законом. Погоджуємося з науковою позицією П.Д. Гуйвана, який зазначає, що на відміну від інших зобов'язальних відносин, у яких, власне, може існувати багато способів порушення, невиконання грошового зобов'язання практично завжди проявляється у недотриманні боржником часового складника його змісту, тобто простроченні. У такому разі настають несприятливі для боржника правові наслідки, встановлені договором або актом законодавства [120, с. 27].

Таким чином, можна підсумувати, що первинним елементом механізму звернення стягнення на об'єкт довірчої власності є саме прострочення виконання зобов'язання.

Відповідно до частини першої статті 597-8 ЦК України, якщо інше не визначено договором про встановлення довірчої власності, звернення стягнення на об'єкт довірчої власності відбувається шляхом його продажу довірчим власником будь-якій особі-покупцеві. Довірчий власник зобов'язаний не пізніше ніж за 30 днів до укладення договору купівлі-продажу письмово повідомити боржника, користувача та довірчого засновника про свій намір укласти цей договір та мінімальну ціну продажу. У разі невиконання зазначеної вимоги довірчий власник зобов'язаний відшкодувати таким особам завдані збитки.

Погоджуємося з науковою позицією А. В. Ходирєвої про те, що формулювання «звернути стягнення на об'єкт довірчої власності», є не зовсім юридично коректним, адже саме довірчий власник, який водночас є кредитором за основним зобов'язанням, є власником заставленого майна. Унаслідок цього виникає питання: чи може власник звернути стягнення на власне майно? На нашу думку, більш доречним видається формулювання «довірчий власник має право відчужити об'єкт довірчої власності відповідно до процедури, передбаченої законом або договором про встановлення довірчої власності» [121, с. 21].

Зазначена проблематика є складним доктринальним питанням, що стосується в цілому концепції та понятійно-категоріального апарату довірчої забезпечувальної власності. Так, формально власником об'єкту довірчої власності є сам довірчий власник, що фактично призводить до недоцільності застосування терміну «звернення стягнення» до процесу задоволення майнових інтересів такого учасника довірчих забезпечувальних правовідносин у випадку неналежного виконання зобов'язання довірчим засновником.

Так, звернення стягнення у його класичному розумінні можливе, коли кредитор не є власником майна, яке виступає в якості інструменту забезпечення виконання зобов'язання. Натомість в конструкції довірчої забезпечувальної власності довірчий власник є формальним власником майна, а у довірчого засновника залишається право фідучіарної правової природи, що полягає у очікуванні повернення такого майна у зв'язку з припиненням довірчої власності. Таким чином, термін «звернення стягнення» є некоректним з доктринальної точки зору. У зв'язку з цим, в контексті визначення сутності процесу задоволення майнових прав довірчого власника необхідно розглядати таке правове явище не з точки зору звернення стягнення, а з точки зору реалізації права власності довірчим власником у межах зобов'язального обмеженого та цільового характеру набутого ним правового титулу довірчої власності. Враховуючи вищезазначене, вважаємо за необхідне визначити процедуру звернення стягнення в іншому сутнісному наповненні, а саме в якості механізму задоволення майнових прав довірчого власника шляхом реалізації об'єкта довірчої власності.

Таким чином, в межах концепції довірчої забезпечувальної власності задоволення майнових вимог довірчого власника недоцільно розглядати в якості звернення стягнення, оскільки довірчий власник вже є формальним власником об'єкта довірчої власності, хоч і у обмеженому розумінні. У зв'язку з цим, у випадку прострочення довірчим засновником виконання первинного зобов'язання у довірчого

власника з'являються правові підстави здійснювати розпорядження майном в межах правомочностей особливого титулу довірчої власності.

В контексті дослідження механізму задоволення майнових прав довірчого власника варто звернути увагу на положення про те, що довірчий власник письмово повідомляє боржника, користувача та довірчого засновника не пізніше ніж за 30 днів до укладення договору купівлі-продажу про намір продати майно та мінімальну ціну продажу (частина перша статті 597-8 ЦК України). Однак, з аналізу вказаної частини статті можна зробити висновок про те, що зазначене нормативне положення є імперативним по своїй правовій природі та не характеризується диспозитивними елементами, відповідно до яких сторони договору про встановлення довірчої власності можуть на власний розсуд встановлювати строк в ході безпосереднього укладення такого договору. З іншої сторони, імперативний характер такого положення є позитивним для боржника, оскільки в такому випадку мінімізує ризики в ході зменшення строку, встановленого для попередження про продаж майна довірчим власником. Вказане положення вважаємо за необхідне визначати як істотну умову договору про встановлення довірчої власності.

Як слушно зазначає О. В. Ільків, юридичний факт порушення зобов'язання боржником має наслідком застосування звернення стягнення на об'єкт забезпечувальних відносин. Тому можна вести мову про юридичний склад як підставу виникнення права на задоволення кредитором майнових вимог із предмету речового забезпечення [116, с. 104].

Варто звернути увагу на той факт, що звернення стягнення на об'єкт довірчої власності відбувається шляхом його продажу довірчим власником будь-якій особі-покупцеві. Однак, у досліджуваній статті не йде мова про те, що захист прав кредитора може відбуватися не тільки шляхом компенсації за рахунок вартості конкретного майна, яке є об'єктом довірчої власності, а за рахунок повного переходу всіх правомочностей власника на конкретне майно до довірчого власника. Водночас, у частині шостій статті 597-8 ЦК України зазначається, що договором про

встановлення довірчої власності може бути передбачено інший порядок звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, мінімальна ціна продажу такого об'єкта довірчим власником або ж право довірчого власника отримати об'єкт довірчої власності у свою власність (без обмежень на користування та розпорядження) у рахунок виконання зобов'язань боржника. Таким чином, можна зробити висновок про те, що основоположним способом задоволення майнових прав довірчого власника законодавець вважає саме відчуження об'єкту довірчої власності. В свою чергу, законодавець також не виключає і можливість набуття довірчим власником об'єкту довірчої власності у абсолютну необмежену власність, однак позиціонує таких спосіб як другорядний субсидіарний, що може бути встановлений за домовленістю сторін договору про встановлення довірчої власності.

Згідно з частиною другою статті 597-8 ЦК України протягом п'ятиденного строку з дня отримання повідомлення, зазначеного у частині першій цієї статті, боржник (користувач, довірчий засновник) має право письмово повідомити довірчого власника про свій намір придбати об'єкт довірчої власності та внести грошову суму в розмірі мінімальної ціни продажу об'єкта довірчої власності, повідомленої довірчим власником, на депозит нотаріуса. З дня отримання довірчим власником зазначеного повідомлення та внесення відповідної грошової суми на депозит нотаріуса боржник (користувач, довірчий засновник) набуває переважне право на придбання об'єкта довірчої власності у довірчого власника.

Зазначимо, що закріплення положення щодо можливості боржника придбати об'єкт довірчої власності є позитивним аспектом правового регулювання статусу довірчого засновника в забезпечувальній довірчій власності. Однак, вказана правомочність потребує переосмислення та удосконалення. Так, видається необґрунтованим встановлення п'ятиденного строку для зазначеного в статті обсягу дій з метою придбання боржником об'єкту довірчої власності. Такий строк є критично малим та таким, який не може бути достатнім на практиці для реалізації порядку викупу боржником об'єкту довірчої власності.

Варто акцентувати увагу на тому, що нормативними положеннями, які регулюють інститут забезпечувальної довірчої власності, передбачено, що довірчий власник має право звернути стягнення на об'єкт довірчої власності не тільки за умови повного прострочення, а у випадку прострочення виконання частини зобов'язання. Відповідно до частини першої статті 597-6 ЦК України у разі прострочення виконання боржником основного зобов'язання довірчий власник має право звернути стягнення на об'єкт довірчої власності за умови, що строк прострочення перевищує 20 календарних днів. У разі прострочення боржником виконання частини основного зобов'язання довірчий власник має право звернути стягнення на об'єкт довірчої власності, якщо прострочення виконання боржником основного зобов'язання триває більше 30 календарних днів.

В ході аналізу вказаного нормативного положення можна зробити висновок про те, що позиція законодавця щодо визначення строків прострочення як підстави для звернення стягнення на об'єкт довірчої власності є суперечливою та потребує критичного осмислення. Вважаємо, що закріплені у цивільному законодавстві строки є абсолютно недостатніми в контексті виконання боржником своїх зобов'язань за первинним кредитним договором або договором позики та порушують баланс інтересів сторін в межах забезпечувальних довірчих правовідносин.

В цьому контексті слушною є наукова позиція І.В. Нестеренко з приводу того, що у випадку порушення довірчим засновником строків виконання лише частини свого зобов'язання, кредитор все одно може звернути стягнення на майно, що передано йому у довірчу власність. Приміром, якщо боржник протягом кількох років своєчасно повертав кредитору отримані за договором позики або кредитним договором кошти, але прострочив виконання зобов'язання по черговому платежу, то відповідно до положень ЦК України, як тільки строк прострочення перевищить 30 днів, на майно такого боржника може бути звернене стягнення [87, с. 352].

Вважаємо, що зазначені положення є такими, що апріорі ставлять довірчого засновника в не вигідне положення порівняно з довірчим власником. Таким чином,

акцент у правовому забезпеченні прав та інтересів за такої правової конструкції спрямований саме на кредитора за первинним зобов'язанням, що є не виправданою мірою порушення балансу інтересів сторін в межах забезпечувального довірчого зобов'язання.

Як зазначає Д.О. Карамшук, майно (рiч), у цьому випадку, на час перебування в кредитора набуває правового режиму довірчої власності і водночас ознак предмету забезпечення. Кредитор (довірчий власник) наділяється правом отримати задоволення своїх вимог з вартості довірчого майна [94, с. 113].

У зв'язку з цим, незрозумілим та суперечливим видається нормативне положення, відповідно до якого у випадку прострочення частини зобов'язання довірчий власник має право звернути стягнення на весь об'єкт довірчої власності. Тобто, прострочення платежу боржником всього на один місяць дає правові підстави для кредитора звертати стягнення на усе майно, яке є предметом договору про встановлення довірчої власності. На нашу думку, такі нормативні положення є прямим порушенням принципу пропорційності.

Як зазначає Д.Р. Байталюк, законодавство надає сторонам можливість погодити у договорі також інші підстави, з настанням яких у довірчого власника виникне право звернути стягнення на об'єкт довірчої власності [122, с. 468]. Так, відповідно до частини другої статті 597-6 ЦК України договором, яким встановлена довірка власність або на підставі якого виникло основне зобов'язання, можуть бути встановлені інші підстави, з настанням яких у довірчого власника виникає право звернути стягнення на об'єкт довірчої власності.

Зауважимо, що вказане диспозитивне положення значною мірою може призводити до зловживань з боку кредитора в ході встановлення додаткових підстав звернення стягнення на об'єкт довірчої власності. Вважаємо, що єдиною обґрунтованою підставою звернення стягнення може бути виключно неналежне виконання первинного зобов'язання у вигляді його прострочення. В свою чергу, якщо законодавець визначає можливість застосовувати за згодою сторін інші підстави, то з

метою захисту прав боржника та попередження зловживань з боку кредитора, у статті повинен бути закріплений вичерпний перелік підстав. В цьому випадку широкі межі диспозитивного рулювання питання визначення підстав для звернення стягнення можуть стати полем для зловживань та невиправданого порушення прав довірчого засновника.

В цьому контексті варто погодитися з науковою позицією А. В. Ходиревої з приводу того, що метою забезпечення будь-якого зобов'язання є стимулювання боржника до його належного виконання, тоді як метою звернення стягнення на об'єкт довірчої власності є саме відшкодування майнової шкоди, завданої довірчому власнику як кредитору внаслідок невиконання боржником свого основного зобов'язання, а не збагачення кредитора шляхом набуття майна у власність чи отримання додаткового прибутку внаслідок звернення стягнення на нього [121, с. 22]. Співзвучною є позиція О.В. Манжосової, яка зазначає, що довірчий власник здійснює право власності на об'єкт довірчої власності лише для належного виконання забезпеченого нею вимоги (у вигляді непогашеного зобов'язання) або досягнення іншої визначеної мети, яка обтяжує право довірчої власності [123, с. 151].

Таким чином, на основі аналізу нормативних положень цивільного законодавства, присвячених інституту довірчої власності, можна зробити висновок про порушення балансу інтересів суб'єктів довірчого забезпечувального правовідношення шляхом створення можливостей для зловживання з боку кредитора.

Обґрунтованою є позиція К. С. Спиридонової з приводу того, що головним завданням, яке має на меті довірча власність є мінімізація ризику кредиторів, пов'язаного з поверненням проблемної заборгованості, оскільки наявний механізм відшкодування шкоди гарантує, що збитки завдані порушенням боржником зобов'язання або його неналежним виконанням будуть покриті майном, що перебуває у довірчій власності кредитора. Отже, механізм звернення стягнення на майно, що є об'єктом довірчої власності, є чітко врегульованим на рівні законодавства, а також набагато простішим у порівнянні з більш складною процедурою стягнення грошових

коштів за допомогою застави (іпотеки) та реалізується у більш короткі строки, так як дозволяє кредитору більше не витратити зайвий час на пошук майна, відкриття виконавчого провадження тощо [124]. Водночас, формування моделі довірчої власності, спрямованої виключно на врахування інтересів кредитора, є необґрунтованим, оскільки вказана конструкція повинна передбачати оптимальне поєднання інтересів суб'єктів довірчого забезпечувального правовідношення.

Таким чином, механізм звернення стягнення на об'єкт довірчої власності повинен враховувати інтереси як довірчого власника, так і довірчого засновника. Станом на сьогодні, чинний механізм сформований таким чином, що довірчий засновник перебуває у не вигідному становищі, порівняно з довірчим власником шляхом закріплення малих строків для належного виконання зобов'язання, у випадку його прострочення, а також визначення законодавцем у якості правової підстави для звернення стягнення на все майно, яке обтяжене довірчою власністю, прострочення виконання частини зобов'язання. У зв'язку з цим, виникає обґрунтована необхідність у збільшенні строку прострочення виконання боржником частини первинного зобов'язання як підстави для звернення стягнення на об'єкт довірчої власності.

Висновки до Розділу II

1. Визначальним для правового статусу суб'єкта агробізнесу є не конкретна організаційно-правова форма, а безпосередньо вид господарської діяльності. У зв'язку з цим, суб'єктом агробізнесу може бути будь-який суб'єкт господарської діяльності, якщо основним видом його діяльності є сільськогосподарська.

2. В забезпечувальних відносинах довірчої власності суб'єкт агробізнесу в основному виступає в ролі довірчого засновника, оскільки в ході здійснення останнім господарської діяльності виникає потреба у отриманні додаткових коштів. Суб'єкт агробізнесу як довірчий засновник передає на праві довірчої власності певне майно як гарантію захисту прав кредитора.

3. У сфері агробізнесу поєднання статусу довірчого власника і користувача не є сприятливим для здійснення суб'єктом агробізнесу своєї господарської діяльності. Так як часто об'єктом довірчої власності виступає майно, яке безпосередньо є стратегічно важливим об'єктом, що обумовлює конкретний вид господарської діяльності, то повне вибуття останнього з користування суб'єкта господарської діяльності призводить до зменшення його виробничих потужностей та, в свою чергу, до труднощів в ході виконання первинного кредитного зобов'язання. В правовій конструкції використання суб'єктами агробізнесу забезпечувальної довірчої власності, безпосередньо сам суб'єкт агробізнесу повинен виступати і користувачем об'єкту довірчої власності. Саме така конструкція забезпечить ефективність виконання первинного зобов'язання та водночас надасть гарантії для кредитора шляхом встановлення довірчої власності.

4. Проведення перевірок стану об'єкта довірчої власності є правом, а не обов'язком довірчого власника. У випадку неповідомлення належним чином довірчого засновника про проведення перевірки, довірчий засновник може відмовитися від її проведення. Водночас, це положення суперечить природі забезпечувальної довірчої власності, яка полягає у передачі довірчому власнику речового права на об'єкт довірчої власності. У зв'язку з цим, викликає сумнів наявність у довірчого засновника правових підстав у обмеженні доступу довірчого власника до об'єкта довірчої власності, який перебуває у останнього на праві власності, відповідно до умов договору про встановлення довірчої власності.

5. Система прав суб'єкта агробізнесу як довірчого засновника за договором про встановлення довірчої власності складається з наступних елементів: 1) речові права; 2) зобов'язальні права; 3) права в процедурі звернення стягнення на об'єкт довірчої власності; 4) права, що впливають з фідучіарної природи довірчої забезпечувальної власності; 5) права на захист порушених прав та інтересів.

6. Окрім класичних прав користування та володіння, довірчий засновник наділяється також і специфічним правом, що полягає у наявності правової

можливості передавати об'єкт довірчої власності у тимчасове користування третім особам за умови закріплення такого права у договорі про встановлення довірчої власності. Таке право виходить за межі володіння чи користування і характеризується певними ознаками розпорядження, що, однак, не свідчить про наявність повноцінної правомочності розпорядження у довірчого засновника.

7. Належним та ефективним способом захисту порушених прав довірчого засновника у випадку невиконання довірчим власником фідучіарного обов'язку повернення майна є витребування з чужого незаконного володіння, а не визнання права власності з наступних підстав: 1) у разі припинення основного зобов'язання, зокрема шляхом повного його виконання, у довірчого власника повністю відпадає правова підстава володіння об'єктом довірчої власності, а тому таке володіння об'єктом довірчої власності стає безтиткульним та незаконним, що формує підстави довірчому засновнику для витребування майна з чужого незаконного володіння; 2) після належного виконання довірчим засновником первинного зобов'язання не виникає сумнівів у правомірності переходу права власності від довірчого власника до довірчого засновника, оскільки це чітко передбачено законом; 3) правова природа довірчої забезпечувальної власності передбачає наявність фідучіарного обов'язку у довірчого власника, що полягає у поверненні об'єкту довірчої власності довірчому засновнику у разі припинення основного зобов'язання, у зв'язку з цим, виникає потреба не у визнанні права власності довірчого засновника, а у витребуванні майна з чужого незаконного володіння, яке здійснюється довірчим власником без належної правової підстави; 4) позов про визнання права власності не відображає суті спору між довірчим засновником та довірчим власником у випадку невиконання довірчим власником свого фідучіарного обов'язку, оскільки у вказаному випадку спір стосується не об'єктивного існування права власності, а наявності реальної можливості його реалізації.

8. Система обов'язків суб'єкта агробізнесу як довірчого засновника за договором про встановлення довірчої власності складається з наступних елементів:

1) передати майно довірчому власнику на праві довірчої власності для забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором, договором позики (частина перша статті 597-1 ЦК України); 2) добросовісно та в повному обсязі виконувати умови договору про встановлення довірчої власності відповідно до загальних вимог зобов'язального права; 3) за умов належного попередження допускати довірчого власника до проведення перевірок порядку користування об'єктом довірчої власності (частина четверта статті 597-4 ЦК України); 4) утримуватися від дій, які виходять за межі нормального зносу об'єкта довірчої власності та можуть істотно знизити його вартість або завдати іншої шкоди (частина перша статті 597-5 ЦК України); 5) користувач несе витрати на утримання об'єкта довірчої власності, якщо інше не встановлено договором (частина друга статті 597-5 ЦК України).

9. Встановлення довірчої власності не звільняє довірчого засновника як безпосереднього користувача земельної ділянки від виконання обов'язку її використання за цільовим призначенням, а також виконання вимог земельного законодавства щодо охорони земель. На довірчого власника як формального юридичного власника такого об'єкту покладається можливість здійснення перевірки порядку використання об'єкту довірчої власності.

10. Договір про встановлення довірчої власності – це фидуціарний правочин, яким встановлюється особливий правовий титул, а саме довірча власність, з метою забезпечення виконання кредитного зобов'язання або зобов'язання за договором позики.

11. До істотних умов договору про встановлення довірчої власності слід відносити наступні: 1) предмет договору про встановлення довірчої власності; 2) об'єкт договору про встановлення довірчої власності; 3) права та обов'язки сторін договору про встановлення довірчої власності; 4) порядок користування об'єктом довірчої власності; 5) порядок та строки задоволення майнових прав довірчого власника; 6) припинення довірчої власності.

12. Предмет договору про встановлення довірчої власності має дуалістичний характер та включає у себе два компоненти: 1) безпосередні дії по передачі майна на правовому титулі довірчої власності; 2) саме майно, яке передається довірчому власнику на праві довірчої власності з метою забезпечення виконання зобов'язання.

13. У ЦК України передбачена стаття 597-2 під назвою «Об'єкт довірчої власності», що призводить до виникнення труднощів та суперечностей в ході визначення предмету договору про встановлення довірчої власності. Доцільніше говорити про об'єкт забезпечувальних правовідносин, об'єкт довірчої власності, однак предмет договору про встановлення довірчої власності. У зв'язку з тим, що забезпечувальна довірча власність може бути встановлена виключно на підставі договору доцільно викласти назву вказаної статті в новій редакції, а саме «Предмет договору про встановлення довірчої власності».

14. Об'єктом забезпечувальних довірчих правовідносин можуть бути не всі об'єкти цивільних прав, передбачені цивільним законодавством, а виключно майно, за винятком корпоративних прав та подільних об'єктів незавершеного будівництва. Предметом договору про встановлення довірчої власності можуть бути окремі речі, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Не можуть виступати предметом договору про встановлення довірчої власності гроші, цінні папери, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага.

15. Для віднесення того чи іншого об'єкту цивільних прав до переліку об'єктів, які можуть передаватися на праві довірчої власності необхідно встановити в першу чергу можливість ефективного задоволення потреб кредитора шляхом звернення стягнення на такий об'єкт. Важливе значення має можливість в результаті реалізації такого об'єкту отримати благо майнового характеру.

16. Цінні папери можуть забезпечити функцію об'єкта довірчої власності, оскільки в подальшому, звернувши на такий об'єкт стягнення, кредитор за первинним зобов'язанням зможе здійснити задоволення своїх майнових прав та інтересів. Цінні

папери варто включити до переліку об'єктів довірчої власності, так як це сприятиме розширенню практики застосування вказаного способу забезпечення виконання зобов'язання. Закріплення правової можливості забезпечувати виконання зобов'язання цінними паперами є дуже сприятливою умовою для суб'єктів агробізнесу, оскільки дозволяє не залучати ключові виробничі ресурси в довірчі забезпечувальні правовідносини та не передавати засоби виробництва у довірчу власність.

17. Основним критерієм можливості віднесення майнових прав до об'єктів довірчої власності слід вважати наступні: 1) відчужуваність; 2) цивільна оборотоздатність; 3) економічне значення. Майнові права можуть виступати об'єктом довірчої власності, однак у обмеженому вигляді виключно за умови їх відчужуваності, чіткої економічної визначеності та можливості звернення стягнення.

18. Інститут майнового поручительства може функціонально за аналогією застосовуватися в межах довірчої забезпечувальної власності, але з певними застереженнями, обумовленими особливостями довірчої забезпечувальної власності. У випадку забезпечення виконання первинного зобов'язання за рахунок майна третьої особи, яка не є стороною первинного кредитного правовідношення або правовідношення за договором позики, правовий статус такої особи набуває подібних рис з правовим статусом майнового поручителя. Майнове поручительство в класичному його прояві в межах заставних правовідносин не передбачає переходу права власності, що безпосередньо відбувається в межах довірчої забезпечувальної власності, у зв'язку з чим, можливе виключно часткове застосування загальних норм про майнове поручительство, без врахування правового режиму майна такого поручителя, що передбачається спеціальними нормами про довірчу забезпечувальну власність.

19. Правовий та функціональний потенціал застосування майнового поручительства в межах довірчих забезпечувальних правовідносин має перспективний характер для суб'єктів агробізнесу з огляду на наступне:

1) можливість забезпечення виконання зобов'язання за рахунок майна поза аграрними правовідносинами, підвищує кредитоспроможність суб'єктів агробізнесу та формує сприятливе середовище для надійного забезпечення виконання зобов'язання, а також залучення додаткових фінансових ресурсів у сферу агробізнесу; 2) така конструкція забезпечує цілісний та неподільний характер виробництва у сфері агробізнесу, коли майно суб'єкта агробізнесу виконує виключно виробничі функції та не залучається до забезпечення виконання зобов'язання; 3) залучення третьої особи до укладення договору про встановлення довірчої власності в межах агробізнесу дозволяє забезпечити баланс в контексті розподілу ризиків в межах довірчого забезпечувального правовідношення, що формує високий рівень гнучкості та динамічності такого способу забезпечення виконання зобов'язання.

20. До підстав припинення довірчої власності слід відносити наступні: 1) повне та належне виконання основного зобов'язання; 2) задоволення майнових інтересів довірчого власника шляхом звернення стягнення на об'єкт довірчої власності; 3) припинення основного зобов'язання з інших підстав, передбачених цивільним законодавством; 4) примусове відчуження об'єкту довірчої власності з мотивів суспільної необхідності; 5) нікчемність договору про встановлення довірчої власності або визнання його недійсним; 6) знищення об'єкту довірчої власності за умов форс-мажорних обставин.

21. Процедура звернення стягнення на об'єкт довірчої власності тісно пов'язана з правовою категорією неналежного виконання зобов'язання. Первинним елементом механізму звернення стягнення на об'єкт довірчої власності є прострочення виконання зобов'язання.

22. В межах концепції довірчої забезпечувальної власності задоволення майнових вимог довірчого власника недоцільно розглядати в якості звернення стягнення, оскільки довірчий власник вже є формальним власником об'єкта довірчої власності, хоч і у обмеженому розумінні. У випадку прострочення довірчим засновником виконання первинного зобов'язання у довірчого власника з'являються

правові підстави здійснювати розпорядження майном в межах правомочностей особливого титулу довірчої власності. В контексті визначення сутності процесу задоволення майнових прав довірчого власника необхідно розглядати таке правове явище не з точки зору звернення стягнення, а з точки зору реалізації права власності довірчим власником у межах зобов'язального обмеженого та цільового характеру набутого ним правового титулу довірчої власності.

23. Основоположним способом задоволення майнових прав довірчого власника законодавець вважає саме відчуження об'єкту довірчої власності. В свою чергу, законодавець також не виключає і можливість набуття довірчим власником об'єкту довірчої власності у абсолютну необмежену власність, однак позиціонує таких спосіб як другорядний субсидіарний, що може бути встановлений за домовленістю сторін договору про встановлення довірчої власності.

24. Закріплення положення щодо можливості боржника придбати об'єкт довірчої власності є позитивним аспектом правового регулювання статусу довірчого засновника в забезпечувальній довірчій власності. Вказана правомочність потребує переосмислення та удосконалення, оскільки видається необґрунтованим встановлення п'ятиденного строку для зазначеного в статті обсягу дій з метою придбання боржником об'єкту довірчої власності. Такий строк є критично малим та таким, який не може бути достатнім на практиці для реалізації порядку викупу боржником об'єкту довірчої власності.

25. Позиція законодавця щодо визначення строків прострочення як підстави для звернення стягнення на об'єкт довірчої власності є суперечливою та потребує критичного осмислення. Закріплені у цивільному законодавстві строки є абсолютно недостатніми в контексті виконання боржником своїх зобов'язань за первинним кредитним договором або договором позики та порушують баланс інтересів сторін в межах забезпечувальних довірчих правовідносин.

26. Єдиною обґрунтованою підставою звернення стягнення може бути виключно неналежне виконання первинного зобов'язання у вигляді його прострочення. Якщо

законодавець визначає можливість застосовувати за згодою сторін інші підстави, то з метою захисту прав боржника та попередження зловживань з боку кредитора, у статті повинен бути закріплений вичерпний перелік підстав. В цьому випадку широкі межі диспозитивного рулювання питання визначення підстав для звернення стягнення можуть стати полем для зловживань та невиправданого порушення прав довірчого засновника.

27. Незрозумілим видається відсутність вимоги щодо нотаріально посвідченого акту прийому-передачі щодо інших об'єктів, для яких визначена нотаріальна форма договору про встановлення довірчої власності, а саме неподільний об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості. У зв'язку з вищевказаним, доцільно доповнити частину другу статті 597-11 ЦК України вимогою щодо нотаріальної форми акту відносно такого майна.

РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТИТУТУ ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

3.1. Земельна ділянка як особливий об'єкт довірчої власності у сфері агробізнесу

Специфіка діяльності суб'єктів агробізнесу зумовлює ряд особливостей в ході застосування інституту довірчої забезпечувальної власності. Так, враховуючи, що ключовим ресурсом у вказаній сфері є земля, досить часто саме земельна ділянка виступає об'єктом довірчої власності в контексті забезпечення виконання зобов'язання. Процес здійснення виробництва у сфері агробізнесу не може існувати без земельних ресурсів, які в аграрному секторі економіки виступають основоположним засобом виробництва. Однак, незважаючи на високий рівень капіталомісткості аграрного бізнесу, водночас вказана сфера діяльності має сезонний характер та перебуває у прямому причинно-наслідковому зв'язку від природно-кліматичних умов, що обумовлює високий рівень ризикованості для кредиторів. В свою чергу, установи, які здійснюють кредитування суб'єктів агробізнесу, визначають земельну ділянку як надійний об'єкт, що забезпечує належний рівень забезпечення виконання зобов'язання. Важливо зауважити, що довірча забезпечувальна власність на землю у сфері агробізнесу виступає ефективним інструментом забезпечення виконання зобов'язання та задоволення майнових інтересів кредиторів у випадку прострочення виконання боржником основного зобов'язання. Крім того, такий об'єкт довірчої власності дає можливість боржнику в процесі забезпечення виконання зобов'язання залишати за собою право фактичного користування, а також за умови повного та належного виконання зобов'язання, повернути право власності на такий засіб виробництва. У зв'язку з цим, в контексті

діяльності суб'єктів агробізнесу особливої актуальності набуває науково-теоретичне дослідження особливостей встановлення довірчої забезпечувальної власності на земельну ділянку.

Обґрунтованою є наукова позиція В. В. Носіка, який зазначає, що головна увага представників української правничої думки зосереджена на дослідженні правових питань власності на землю, що є цілком виправданим з огляду на виключне функціональне призначення права власності на землю у забезпеченні територіального верховенства держави, цілісності і недоторканності державної території, а також на особливе місце цього права в системі конституційних прав і свобод громадянина [125, с. 58].

В умовах сучасного розвитку сфери аграрного бізнесу принципово важливим питанням є ефективне та повноцінне функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення. Погоджуємося з науковою позицією Р.Ф. Бруханського з приводу того, що приватна власність на землю в будь-якій країні стимулює її економічне зростання завдяки ефективному використанню наявних земельних ресурсів. Переваги приватної власності стають очевидними, коли існує діючий ринок землі, а це стабільність прав власності, можливість передачі їх від однієї особи до іншої, це відповідність цін на землю її реальній вартості. Адже запровадження повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення означає обіг земельних ділянок для забезпечення вільного руху капіталу [126, с. 142].

Однак, в умовах сучасного розвитку сфери агробізнесу виникає гостра необхідність у пошуку надійних та ефективних механізмів забезпечення виконання зобов'язання, зокрема і шляхом використання земельної ділянки в якості об'єкта забезпечення, з метою формування належного кредитного середовища. Таким чином, довірчу забезпечувальну власність на земельну ділянку варто розглядати як специфічну правову конструкцію, яка формує надійний рівень забезпечення виконання зобов'язання та дає можливість кредитуру отримати відповідне

задоволення його майнових прав у випадку неналежного виконання або невиконання зобов'язання боржником.

Водночас, довірчу власність на земельну ділянку як спосіб забезпечення виконання зобов'язання можна позиціонувати як ефективний інструмент підвищення рівня кредитування суб'єктів агробізнесу виключно у випадку досягнення балансу між майновими потребами кредитора приватного характеру та публічними засадами охорони земельних ресурсів. Зауважимо, що раціональне використання та охорона земель виступають надважливим принципом сталого розвитку, що поєднує в собі соціально-економічні, правові та екологічні аспекти. Погоджуємося з науковою позицією О.І. Бочко з приводу того, що раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їхнє ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання з одиниці площі максимальної кількості продукції за найменших затрат праці та коштів [127, с. 142].

Важливо розуміти, що в межах конструкції довірчої забезпечувальної власності на земельну ділянку перехід права власності від довірчого засновника до довірчого власника не відміняє необхідності дотримання публічно-правових обов'язків в контексті охорони земель, їх раціонального використання та використання згідно з цільовим призначенням. Таким чином, в цьому випадку раціональне використання земельних ресурсів виступає не тільки елементом належної реалізації речових прав з боку користувача об'єкту довірчої власності, а й важливим аспектом дотримання балансу між приватними майновими інтересами суб'єктів довірчого забезпечувального правовідношення та публічно-правовими інтересами суспільства. Обґрунтованою також є позиція В.А. Кашкіної з приводу того, що раціональне землекористування дозволяє збалансувати потреби екології та економіки, забезпечуючи стійкий розвиток та збереження земельних та інших природних ресурсів для майбутніх поколінь [128, с. 220]. На думку О.Ю. Багаєвої, для

забезпечення заходів раціонального використання земель, землевласники і землекористувачі зобов'язані ефективно використовувати землю відповідно до цільового призначення згідно з проектами, підвищувати родючість ґрунтів, застосовувати природоохоронні технології виробництва, не допускати погіршення екологічного стану на території в результаті своєї господарської діяльності [129, с. 18].

Погоджуємося з позицією В.В. Нежевело та О.Ю. Піддубного з приводу того, що вплив природних та антропогенних факторів на землю, що призводить до погіршення якісних характеристик земель і ґрунтів, являє собою проблему світового масштабу. Запобігання деградації земель та покращення якісного стану земель і ґрунтів – першочергові завдання, які стоять як перед міжнародною спільнотою в цілому, так і перед Україною зокрема. Безумовно, що актуальним залишається питання ефективного використання земельних ресурсів за цільовим призначенням з метою отримання економічного результату, задоволення інтересів землевласників та землекористувачів, а в кінцевому рахунку – забезпечення продовольчої та економічної безпеки держави. З метою вирішення означених завдань та збалансування інтересів землекористувачів з вимогами щодо покращення якісного стану земель необхідною є наявність ефективної системи публічного адміністрування у сфері використання та охорони земельних ресурсів [130, с. 164-165].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що правова конструкція довірчої власності на землю характеризується поєднанням приватних та публічних інтересів, оскільки з однієї сторони зазначений спосіб забезпечення виконання зобов'язання направлений на задоволення приватних майнових інтересів кредитора, однак водночас не скасовує законодавчих вимог, пов'язаних з особливим статусом земельної ділянки як об'єкту довірчої власності.

Зауважимо, що в контексті проведення ґрунтового аналізу нормативних положень щодо особливостей земельної ділянки як об'єкта довірчої власності варто

акцентувати увагу на тому, що сучасна доктрина довірчої забезпечувальної власності характеризується фрагментарністю положень.

Перелік об'єктів довірчої власності передбачений у 597-2 ЦК України. Так, згідно з частиною першою вказаної статті об'єктом довірчої власності може бути майно, яке може бути відчужено і на яке може бути звернено стягнення. Так, земельна ділянка як об'єкт цивільного права в цілому відповідає критеріям віднесення до об'єктів довірчої власності.

В контексті цього дослідження важливим аспектом є здійснення ґрунтового аналізу правової природи довірчої забезпечувальної власності щодо земельної ділянки та співвідношення вказаної правової конструкції з іншими правами на землю, а також іншими способами забезпечення виконання зобов'язання, в яких об'єктом забезпечення виступає земельна ділянка.

Варто зауважити, що запровадження в національне земельне законодавство інституту довірчої власності спричинило появу активних наукових дискусій щодо правової природи та доцільності цього права в цілому в системі речових прав на землю. Так, на основі проведеного в попередніх розділах аналізу можна зробити висновок про достатню непослідовність правового регулювання інституту довірчої власності в цілому як в межах цивільного, так і в межах земельного законодавства.

Як слушно за цього приводу зазначає Р.І. Марусенко, як ймовірні варіанти місця права довірчої власності в системі інших прав на землю варто розглянути наступні: право довірчої власності є виключно засобом забезпечення виконання зобов'язання (фідучіарним закладом); воно є одним з різновидів права власності в його загальному значенні і надає ідентичні правові можливості; право довірчої власності є різновидом права користування, похідним від права власності із невдалою назвою [131, с. 87]. У зв'язку з цим, закріплена у земельному законодавстві концепція довірчої власності може розглядатися і як окремий титул речового права, і як спосіб забезпечення виконання зобов'язання.

У частині другій статті 597-1 ЦК України вказано, що право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язань (далі - довірча власність) є різновидом права власності на майно, за яким кредитор, який отримав майно у довірчу власність (довірчий власник), не має права самостійно відчужувати таке майно, крім як для звернення стягнення на нього, а також викупу його для суспільних потреб у порядку, встановленому законом. Натомість, у частині першій статті 89-1 ЗК України зазначено, що у разі якщо відповідно до закону право власності особи, яка передала своє майно у довірчу власність, припиняється, довірчий власник має права та виконує обов'язки власника земельної ділянки з урахуванням особливостей, передбачених цим ЗК України та Цивільним кодексом України. Крім того, у частині другій статті 89-1 ЗК України вказано, що з дня набуття особою права довірчої власності на земельну ділянку (якщо відповідно до закону право власності особи, яка передала своє майно у довірчу власність, припиняється) до довірчого власника переходять усі права та обов'язки власника земельної ділянки за чинними договорами оренди, емфітевзису, суперфіцію, договорами про встановлення земельного сервітуту.

В першу чергу, варто звернути увагу на наступне формулювання ЗК України, а саме «у разі якщо відповідно до закону право власності особи, яка передала своє майно у довірчу власність, припиняється». Тобто, логічно припустити, що законодавець передбачає випадки встановлення довірчої власності на земельну ділянку без припинення права власності та його переходу до довірчого власника. Аналіз загальних положень цивільного законодавства дає можливість припустити, що мова йде про правову конструкцію договору управління майном, згідно з якою право власності установника управління не припиняється. Як зазначає Т. М. Гнатюк, передача майна в управління не означає переходу права власності на нього до управителя (п. 5 ст. 1033 ЦКУ). Водночас управитель (якщо це визначено договором) є довірчим власником майна, яким він володіє, користується і розпоряджається відповідно до закону та договору управління майном [132, с. 12].

Водночас, варто акцентувати увагу на змісті нормативного положення, передбаченого частиною третьою статті 131 ЗК України, згідно з яким земельні ділянки сільськогосподарського призначення приватної власності можуть бути відчужені лише за договорами купівлі-продажу, дарування, довічного утримання (догляду), спадкового договору, міни, шляхом внесення до статутного (складеного) капіталу чи шляхом їх передачі у довірчу власність (у разі якщо відповідно до закону право власності особи, яка передала своє майно у довірчу власність, припиняється), чи шляхом звернення стягнення на них.

Аналіз вищезазначеного положення дає можливість зробити висновок про те, що до переліку форм відчуження земельної ділянки законодавець включає передачу на праві довірчої власності. Більше того, у зазначеній статті акцентовано саме на факті припинення права власності у особи, яка передає земельну ділянку у довірчу власність. Тобто, мова йде безпосередньо про довірчу забезпечувальну власність, правова конструкція якої передбачає перехід права власності від довірчого засновника до довірчого власника. Таким чином, ЗК України не відображає чітку позицію законодавця щодо правової природи довірчої власності на землю, оскільки з формулювання не вбачається відмежування двох окремих конструкцій в межах єдиного інституту довірчої власності, а саме довірчої забезпечувальної власності та довірчої власності в контексті управління майном. Однак, аналіз нормативних положень земельного законодавства свідчить про акцент на зобов'язальну правову природу довірчої власності на земельні ділянки. На думку І.В. Дрозд, право довірчої власності на землю є способом забезпечення виконання зобов'язань за кредитними договорами, які передбачають припинення права власності на земельну ділянку боржника або іншої особи та переходу цього права в обмеженому обсязі до кредитора, що має служити засобом забезпечення прав кредитора на виконання боржником його кредитних (позикових) зобов'язань [133, с. 182].

Крім того, на основі вказаних нормативних положень ЦК України та ЗК України можна зробити висновок про те, що нормативні положення щодо довірчої власності,

закріплені в ЗК України не в повній мірі узгоджуються з положеннями ЦК України. Так, з однієї сторони цивільне законодавство закладає концепцію обмежених прав довірчого власника, а з іншої сторони, земельне законодавство, передбачає значно ширший підхід до формування системи прав та обов'язків довірчого власника земельної ділянки. З зазначеного вбачається наявність колізії між концепцією обмежених правомочностей довірчого власника, закріплених у цивільному законодавстві, та моделлю довірчої власності на земельну ділянку. А проте, варто акцентувати увагу на тому, що довірчий власник в розрізі земельного законодавства наділений значними повноваженнями щодо використання такого об'єкта як земельна ділянка та передачі її в користування третім особам. Відповідно до положення статті 89-1 ЗК України окремі повноваження він уповноважений реалізовувати на власний розсуд, а інші – виключно за погодженням власника, який у відносинах довірчої власності виступає довірчим засновником.

У абзаці 2 частини другої статті 89-1 ЗК України зазначено, що довірчий власник земельної ділянки, якщо це передбачено договором, за яким встановлюється довірча власність, та якщо відповідно до закону право власності особи, яка передала своє майно у довірчу власність, припиняється, може передавати земельну ділянку у користування третім особам лише на праві оренди з такими особливостями: строк оренди землі припиняється з моменту звернення стягнення на земельну ділянку; орендар не може здійснювати на земельній ділянці будівництво, видобування корисних копалин або здійснювати поліпшення, які неможливо відокремити від земельної ділянки без завдання шкоди.

В свою чергу, у частині першій статті 597-4 ЦК України вказано, що об'єктом довірчої власності має право користуватися довірчий засновник (далі - користувач). Користувачем також може бути інша особа, визначена договором про встановлення довірчої власності. Якщо об'єктом довірчої власності є земельна ділянка, передача її в користування іншим особам здійснюється в порядку, визначеному Земельним кодексом України.

Таким чином, в контексті порядку користування земельною ділянкою, яка є об'єктом довірчої власності, законодавець узгодив положення цивільного та земельного законодавства виключно шляхом посилання на порядок, передбачений ЗК України. В цілому, неузгодженості між ЦК України та ЗК України в контексті правового регулювання довірчої власності на земельну ділянку призводять до труднощів в ході правозастосування, що в свою чергу знижує ефективність інституту довірчої власності та низький рівень його використання на практиці.

Речовий характер довірчої власності на земельну ділянку підтверджується положенням статті 89-1 ЗК України, згідно з якою власність особи, яка передала майно у довірчу власність, припиняється. Довірчий власник обмежений фидуціарним обов'язком передачі земельної ділянки первинному власнику у випадку повного та належного виконання зобов'язання згідно з загальними положеннями цивільного законодавства.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що законодавець позиціонує право довірчої власності на земельну ділянку не тільки як спосіб забезпечення виконання зобов'язання, але й як окремий речовий титул. Підтвердженням цієї позиції слугує фактичне структурне розташування положень про довірчу власність на земельну ділянку в межах ЗК України. Так, вказані положення розміщуються у Главі 14 «Право власності на землю» ЗК України, що свідчить про віднесення права довірчої власності на землю до різновиду права власності. Водночас, така дуалістична позиція законодавця призводить до наявності труднощів у тлумаченні вказаних норм, оскільки способи забезпечення виконання зобов'язання стосуються фактичних обтяжень майна, зокрема земельної ділянки. В свою чергу, у Главі 18 ЗК України та безпосередньо у статтях 110-111 ЗК України, присвячених обмеженням та обтяженням, не згадується жодним чином про право довірчої власності.

В цьому контексті варто зауважити, що перехід права власності на земельну ділянку від довірчого власника до довірчого засновника здійснюється на підставі договору про встановлення довірчої власності, у зв'язку з чим недоцільно виключати

зобов'язальний елемент з правової конструкції довірчої власності на земельну ділянку. Погоджуємося з науковою позицією Г. Г. Харченка з приводу того, що перехід осіб від одного майнового стану до іншого, як правило, неможливий без їх вступу в зобов'язальні правовідносини, без виникнення у них відповідного права вимоги. Зобов'язальні права, таким чином, виконують допоміжну функцію в реалізації речових прав у відносних правовідносинах. Притаманна речовим правам властивість проникнення у зобов'язальні (відносні) правовідносини зумовлює необхідність розмежування так званих речових і зобов'язальних елементів у відносних правовідносинах, оскільки реалізація речових і зобов'язальних прав здійснюється в цивільному праві на різних цивільно-правових засадах [134, с. 45].

В ході дослідження правової конструкції довірчої власності на землю також варто звернути увагу на те, що у пункті а) частини першої статті 90 ЗК України зазначено, що власники земельних ділянок мають право продавати або іншим шляхом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину, довірчу власність. Натомість, з зазначеного вище положення, закріпленого у частині третій статті 131 ЗК України, в контексті земель сільськогосподарського призначення визначено один із способів відчуження шляхом їх передачі у довірчу власність (у разі якщо відповідно до закону право власності особи, яка передала своє майно у довірчу власність, припиняється). З аналізу вказаних нормативних положень можна зробити висновок про наявність внутрішньої суперечності в межах положень ЗК України в контексті віднесення довірчої власності до способів відчуження земельної ділянки. Так, аналіз змісту частини першої статті 90 ЗК України дає можливість зробити висновок про те, що в розумінні законодавця довірча власність не є способом відчуження земельної ділянки. Водночас частина третя статті 131 ЗК України прямо визначає одним із способів відчуження земельної ділянки сільськогосподарського призначення передачу останньої у довірчу власність.

Вважаємо, що питання віднесення довірчої власності до способів відчуження земельної ділянки є дискусійним. Так, передача земельної ділянки в довірчу власність

супроводжується припиненням права власності. Водночас, набутий довірчим власником речовий титул права власності є обмежений чітким цільовим призначенням, що полягає в забезпеченні виконання зобов'язання. Таким чином, першочергово такий перехід права власності на земельну ділянку є функціональним і не передбачає цілі остаточної зміни власника, а спрямований виключно на забезпечення виконання зобов'язання з перспективою подальшого повернення земельної ділянки до первинного власника після належного виконання основного зобов'язання та належного виконання довірчим власником свого фідучіарного обов'язку. У зв'язку з цим, з наукової точки зору передача земельної ділянки у довірчу власність не може вважатися повноцінним відчуженням у класичному його розумінні до моменту задоволення майнових інтересів довірчого власника за рахунок такої земельної ділянки.

Однак, варто зауважити, що довірча власність не включена до підстав припинення права власності на земельну ділянку, передбачених у статті 140 ЗК України. Так, законодавцем до таких підстав віднесено наступні: а) добровільна відмова власника від права на земельну ділянку; б) смерть власника земельної ділянки за відсутності спадкоємця; в) відчуження земельної ділянки за рішенням власника; г) звернення стягнення на земельну ділянку на вимогу кредитора; ґ) відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб; д) конфіскація за рішенням суду; е) невідчуження земельної ділянки іноземними особами та особами без громадянства у встановлений строк у випадках, визначених цим Кодексом; є) примусове вилучення земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності.

Враховуючи той факт, що передачу земельну ділянку не можна вважати повноцінним способом відчуження, у зв'язку з цільовим та функціональним переходом власності в такі правовій конструкції, вбачається за необхідне доповнити статтю 140 ЗК України таким способом припинення права власності на земельну ділянку як передача її в довірчу власність. Погоджуємося з цього приводу з позицією

Є.О. Платонової, яка зазначає, що правовідносини припинення права власності на землю завжди становили особливий інтерес з погляду забезпечення законності у земельних відносинах, реалізації та гарантування права власності на земельні ділянки. Сучасний перелік юридичних підстав припинення права власності на земельні ділянки, визначений в Земельному кодексі України (далі – ЗК України) дозволяє окреслити потенційні можливості для здійснення права власності на землю шляхом його припинення та визначає способи такого припинення. Під впливом динамічного розвитку і вдосконалення земельного законодавства більшість колишніх засад припинення права власності на землю неухильно змінюється та доповнюється за рахунок нових підстав та умов. Їх розгляд у контексті сучасного законодавчого закріплення є вкрай необхідним для пізнання порядку реалізації земельних прав і обов'язків [135, с. 228].

Продовжуючи досліджувати правову конструкції довірчої власності на земельну ділянку варто звернути увагу на те, що зі змісту частини другої статті 89-1 ЗК України вбачається, що довірчий власник має право передавати земельну ділянку в оренду. Водночас, у статті четвертій Закону України «Про оренду землі» вказано, що орендодавцями земельних ділянок є громадяни та юридичні особи, у власності яких перебувають земельні ділянки, або уповноважені ними особи. Таким чином, з однієї сторони, законодавцем відбувається фактичне ототожнення права власності та права довірчої власності. А з іншої сторони, можна говорити про наявність прогалин у законодавстві, оскільки в цілому право довірчої власності є окремим речовим титулом, різновидом права власності, а не тотожною правовою конструкцією. Крім того, обтяження земельної ділянки сервітутом довірчий власник може здійснювати виключно за погодженням з довірчим засновником. Таким чином, законодавець є досить непослідовним в ході формування нормативних положень, що стосуються права довірчої власності на земельну ділянку, оскільки права довірчого власника фактично ототожнюються з правами власника та, водночас, обмежуються фідуціарною цільовою забезпечувальною природою довірчої власності. Так,

наприклад, з метою усунення труднощів у правозастосуванні вважаємо за необхідне у статті 4 Закону України «Про оренду землі» до числа осіб, уповноважених надавати земельну ділянку в оренду віднести також і довірчого власника для забезпечення повноцінного єдиного логічно побудованого правового регулювання довірчої власності на землю.

В контексті дослідження правової природи довірчої власності на землю та її місця в системі прав на землю варто акцентувати увагу на правовій категорії «обтяження». Зауважимо, що в цілому інститут обмежень та обтяжень земельної ділянки потребує ґрунтовного удосконалення з метою забезпечення захисту прав власників земельних ділянок від безпідставних порушень. Так, слід відзначити фактичну відсутність чіткого розмежування законодавцем правових категорій «обмеження» та «обтяження» земельної ділянки, які, однак, не є тотожними. І.Я. Головня вказує, що обтяження встановлюються в інтересах приватних осіб та припиняються після спливу строку, на який вони були встановлені завдяки принципу еластичності права власності [136, с. 107].

Погоджуємося з цього приводу з науковою позицією В. В. Носіка, який зазначає, що хоча обмеження права власності на землю за змістом є близькою до обтяження, однак ці юридичні категорії не можна розглядати як тотожні. Так, з позиції теорії земельного права обмеження права власності на земельні ділянки доцільно розглядати як самостійний вид земельних правовідносин, що виникають на підставі юридичних фактів, визначених у законі чи у договорі у випадках, передбачених законом. Обтяження ж мають іншу юридичну природу і можуть зобов'язати власника утримуватися від виконання тих чи інших дій щодо земельної ділянки і обмежують права власника правами третіх осіб (договором іпотеки, ренти, умовами заповіту тощо), чи сервітутами на земельну ділянку [125, с. 245-246].

Таким чином, науковець пов'язує правову категорію обтяження безпосередньо із способами забезпечення виконання зобов'язання, наприклад, іпотекою. Тобто, правова природа обтяження на земельну ділянку пов'язана із забезпечувальними

заходами, які до повного та належного виконання зобов'язання, формують певні умови щодо можливості розпорядження об'єктом забезпечення. Співзвучною є позиція І.В. Мироненко, згідно з якою до групи обтяжень слід відносити сервітути, емфітевзис, суперфіцій, іпотеку, ренту, оренду, довічне утримання тощо [137]. На думку Т.Є. Харитонові, сутність обтяжень має визначатися самим терміном «обтяження» як додатковим тягарем для власника, з яким він мусить рахуватися. Відтак, ними є такі ускладнення для нього, які залежні від його права і являють собою додаткові права інших осіб на його річ. Наприклад, додатковим тягарем будуть сервітут, права наймача (орендаря), управителя його майном, комісіонера тощо [138, с. 180].

Однак, незважаючи на яскраву забезпечувальну природу довірчої власності на землю, законодавець повністю та беззаперечно розмістив вказані нормативні положення у главі, присвяченій праву власності на землю.

Так, на підставі аналізу вказаних нормативних положень можна зробити висновок про те, що довірча власність на землю не є обтяженням на землю в розумінні статей 110-111 ЗК України та в контексті класичного тлумачення змістовного наповнення цієї правової категорії. В першу чергу, важливо відзначити той факт, що при встановленні довірчої власності на земельну ділянку право власності попереднього власника припиняється. Саме тому, право довірчої власності не обтяжує право первинного власника, а припиняє його. З іншої сторони, право власності довірчого власника не є повноцінним правом власності. Це право обмежене рядом фідучіарних обов'язків довірчого власника порівняно з довірчого засновника. Тобто, фактично можна говорити про те, що в такому випадку обтяженим є не право власності первинного власника (довірчого засновника) земельної ділянки, оскільки воно перестає існувати після встановлення правового режиму довірчої власності, а право власності довірчого власника. Так, довірчий власник не може повноцінно розпоряджатися земельною ділянкою на власний розсуд до моменту встановлення факту неналежного виконання боржником первинного зобов'язання та звернення

стягнення на такий об'єкт довірчої власності у передбаченому законом порядку. Тому, можна говорити про те, що право власності довірчого засновника обтяжене зобов'язаннями забезпечувального характеру.

Таким чином, з точки зору речового права, право довірчої власності на землю є речовим титулом. Однак, з точки зору її функціонального призначення – це забезпечувальний інструмент, який формує певні обтяження для власника такої земельної ділянки в контексті розпорядження цим об'єктом.

Отже, довірча власність на земельну ділянку є гібридною правовою конструкцією, яка функціонує на межі різних самостійних інститутів як цивільного, так і земельного права. Довірча власність на земельну ділянку є фактично одночасно окремим речовим титулом та способом забезпечення виконання зобов'язання, а також має елементи обтяжувального характеру відносно правомочностей довірчого власника, що полягають у наявності фідучіарного обов'язку повернення майна у зв'язку з припиненням довірчої власності.

За результатами встановлення ряду неузгодженостей в ході правового регулювання довірчої власності на землю погоджуємося із науковою позицією Р.І. Марусенка, який вказує, що підсумовуючи аналіз чинного законодавства, констатуємо ряд суперечностей, закладених в правовому регулюванні права довірчої власності на землю, які не дозволяють достовірно з'ясувати намір законодавця щодо правової природи цього права та визначити його місце в системі інших прав. Взнявши за основу гіпотезу щодо того, що право довірчої власності є фідучіарним закладом і покликано виконувати виключно функцію засобу забезпечення виконання зобов'язання, отримуємо ряд суперечностей, які роблять даний висновок неоднозначним [131, с. 89].

При реалізації права довірчої власності на земельну ділянку важливу роль відіграє дотримання довірчим власником приписів та вимог земельного законодавства в контексті збереження, охорони, а також ефективного та раціонального використання земельних ресурсів. Так, довірчий власник має широкий

спектр повноважень щодо володіння та користування земельною ділянкою, однак повинен їх реалізувати у межах, встановлених земельним законодавством для власників земельних ділянок, з урахуванням особливого характеру такого об'єкту довірчої власності, а також інтересів довірчого засновника.

В першу чергу, довірчий власник повинен забезпечувати раціональне використання земельної ділянки виключно за її цільовим призначенням. Так, цільове використання землі є одним з фундаментальних принципів земельного права. Як слушно зазначає М.М. Пархоменко, доцільне, цільове та розумне використання земель в Україні слід визнати найважливішим завданням усіх суб'єктів відносин у сфері землекористування [139, с. 58]. Згідно з пунктом а) частини першої статті 91 ЗК України власники земельних ділянок зобов'язані забезпечувати використання їх за цільовим призначенням. Враховуючи той факт, що із встановленням довірчої власності право власності боржника припиняється, однак, довірчий власник отримує права та обов'язки власника, логічно припустити, що вказані нормативні положення розповсюджуються і на довірчих власників. Крім того, існує відповідальність за використання земельної ділянки не за цільовим призначенням. Так, відповідно до статті 53 Кодексу України про адміністративні правопорушення використання земель не за цільовим призначенням, невиконання природоохоронного режиму використання земель, розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, які негативно впливають на стан земель, неправильна експлуатація, знищення або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від п'яти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [140].

Також, важливу роль в межах правової конструкції довірчої забезпечувальної власності відіграє рівень дотримання обов'язку забезпечення раціонального використання земель. В цьому контексті, на довірчого власника поширюються положення Закону України «Про охорону земель». Зауважимо, що ефективно

використання земельних ресурсів є важливою рушійною силою розвитку аграрного бізнесу, для якого земельна ділянка є ключовим засобом виробництва. Забезпечення високого рівня ефективності використання земельних ресурсів дозволяє підвищити високу рентабельність діяльності суб'єктів агробізнесу, а також конкурентоспроможність їх продукції на ринку товарів.

Крім того, довірчий власник не повинен допускати шкоди для навколишнього природного середовища, забезпечувати використання земельної ділянки із дотриманням екологічних стандартів. Як слушно зазначає О.В. Шевченко, внаслідок неефективного використання одного з найцінніших природних ресурсів – землі, відбувається погіршення їх якісних властивостей, розвиток деградаційних процесів, що в підсумку може призвести до вилучення із сільськогосподарського обігу. Тому враховуючи наростаючі екологічні проблеми та посилення екологічної відповідальності перед нинішніми та майбутніми поколіннями, необхідно переорієнтувати структуру сільськогосподарського виробництва таким чином, щоб вона відповідала глобальним вимогам – стійкості до кліматичних змін та екологічній безпеці [141].

Таким чином, довірчий власник виконує права та обов'язки власника не тільки в контексті реалізації правомочностей, а й щодо забезпечення охорони та раціонального використання вказаної земельної ділянки. Рівень ефективності функціонування механізму охорони та захисту земель безпосередньо впливає на стан довкілля, що є однією з основоположних потреб розвитку аграрного бізнесу. Саме тому, важливе значення для успішного функціонування агробізнесу має наявність чітких нормативних положень щодо відповідальності довірчих власників за недотримання вимог земельного законодавства. Так, наприклад, Л. Браун, підкреслює необхідність запровадження екологічного менеджменту в ході здійснення довірчими власниками своїх фідучіарних обов'язків, які спрямовані як на захист об'єкту довірчої власності, так і на захист довкілля [142]. Співзвучною є наукова позиція Д. Постлетвейта, який вказує, що довірчі власники зобов'язані збалансувати

екологічні, соціальні та управлінські аспекти зі своїми фідучіарними обов'язками [143]. С. Рой відмітила, що сучасна доктрина трасту повинна сформувати таку модель управління, згідно з якою можна буде забезпечити державі сталий та цілісний підхід до здійснення природокористування [144].

Зауважимо, що згідно з вищевказаними положеннями цивільного законодавства об'єктом довірчої власності має право користуватися довірчий засновник (далі – користувач). Користувачем також може бути інша особа, визначена договором про встановлення довірчої власності. Водночас, як було зазначено вище, порядок користування земельною ділянкою як об'єктом довірчої власності є особливим.

Тобто, в загальній правовій конструкції довірчої забезпечувальної власності довірчий власник не виступає у ролі користувача конкретного об'єкта, що свідчить про непосесорний характер такого способу забезпечення виконання зобов'язання. Водночас, до довірчого власника переходять права і обов'язки власника, в результаті чого саме він є особою відповідальною за дотримання вимог щодо володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою у розумінні цивільного та земельного законодавства. Зазначений факт має важливе значення для визначення правової природи відповідальності довірчого власника земельної ділянки не тільки з точки зору договірних відносин, а з точки зору реалізації прав та обов'язків власника земельної ділянки. Водночас, враховуючи той факт, що передбачена чинним цивільним та земельним законодавством правова конструкція довірчої власності на земельну ділянку не виключає можливість користування земельною ділянкою іншими особами, можна дійти висновку про те, що в такому випадку безпосередні користувачі нести будуть відповідальність за загальними правилами відповідальності замлекористувачів. В свою чергу, довірчий власник несе відповідальність за загальними правилами, передбаченими для власників земельних ділянок.

З цього приводу необхідно акцентувати увагу на змісті нормативного положення, передбаченого частиною четвертою статті 597-4 ЦК України, згідно з якою довірчий власник має право у будь-який час протягом строку дії довірчої

власності та за умови попереднього повідомлення користувача перевіряти наявність, стан, умови збереження та використання об'єкта довірчої власності. Крім того, законодавцем чітко закріплено можливість визначення у договорі питань з приводу періодичності таких перевірок, тривалості, обов'язкового характеру попередження користувача про рішення довірчого власника здійснити таку перевірку, а також інші умови, що стосуються безпосереднього проведення перевірки об'єкта довірчої власності.

В свою чергу, в результаті проведеного аналізу можна сформулювати ряд питань, що стосуються переліку конкретних дій довірчого власника у випадку, якщо останній встановить в діяльності землекористувача ознаки порушення вимог земельного законодавства щодо охорони і раціонального використання земельної ділянки. В такому разі, за відсутності реагування довірчого власника на правопорушення з боку землекористувача, можна говорити про так звану концепцію співучасті довірчого засновника у вчиненні правопорушення щодо користування та експлуатації земельною ділянкою як об'єктом довірчої власності.

В першу чергу, враховуючи важливе соціальне та економічне значення землі, вважаємо за необхідне визначити проведення перевірок порядку використання такого об'єкту довірчої власності довірчим власником не як право, а як обов'язок. Так, в процесі використання та експлуатації земельної ділянки землекористувачем можуть бути вчинені дії, які містять ознаки правопорушень та формують несприятливе середовище для підтримання належного стану земельної ділянки. Саме тому, закріплення такого обов'язку стане ефективним інструментом забезпечення збереження земельної ділянки як виробничого ресурсу, особливо у випадку, якщо її користувачем виступає не довірчий засновник, а третя особа.

Погоджуємося із науковою позицією О. І. Якимець, яка зазначає, що підставою притягнення особи до юридичної відповідальності є скоєння правопорушення, а оскільки мова йде про відповідальність у сфері екологічних правовідносин, то підставою буде виступати вчинення екологічного правопорушення, під яким слід

розуміти протиправне діяння (дія або бездіяльність), що порушує встановлений екологічний правопорядок, і за вчинення якого законом передбачена юридична відповідальність [145, с. 80-81].

Таким чином, концепція відповідальності довірчого власника варіюється відносно конкретної моделі довірчої власності. Так, у правовій конструкції фідуціарних забезпечувальних правовідносин, довірчий власник за загальним правилом не виступає безпосереднім користувачем, однак уповноважений здійснювати контроль за використанням та експлуатацією об'єкту довірчої власності довірчим засновником або третіми особами.

Отже, на основі проведеного ґрунтовного науково-теоретичного аналізу можна зробити висновок про те, що відсутність комплексного систематизованого міжгалузевого підходу до правового регулювання довірчої власності на землю призводить до труднощів в ході здійснення правозастосування та відсутності єдиної практики використання такого інституту з метою забезпечення виконання зобов'язання. У зв'язку з тим, що земельна ділянка виступає стратегічно важливим об'єктом довірчої власності для суб'єктів агробізнесу, оскільки є ключовим засобом виробництва, проблематика відсутності послідовності та порушення правил законодавчої техніки в ході формування структури такого інституту в межах ЦК України та ЗК України призводить до неефективності вказаного правового механізму. Таким чином, невирішеними сьогодні залишаються питання співвідношення права довірчої власності на землю з іншими речовими правами, місця довірчої власності на землю в системі речових прав, а також місця нормативних положень щодо довірчої власності на землю в структурі ЦК України та ЗК України.

3.2. Значення довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання для забезпечення механізму функціонування суб'єктів агробізнесу

Станом на сьогодні інститут довірчої власності активно впроваджується в українські правові традиції, оскільки Україна переймає позитивний європейський досвід в контексті розширення переліку способів забезпечення виконання зобов'язання. В свою чергу, аграрний бізнес виступає надзвичайно важливим стратегічним елементом ринкової економіки держави, за результатами функціонування якого створюється продукція, що є інструментом забезпечення продовольчої безпеки та життєдіяльності суспільства в цілому. В умовах сучасного розвитку аграрного сектору економіки держави можна констатувати факт, що агробізнес є ефективним та прогресивним механізмом організації діяльності, направленої на виробництво сільськогосподарської продукції. Погоджуємося в цьому контексті з Е.Е. Савицьким, який зазначає, що аграрний бізнес є однією з найважливіших складових економіки України [146].

Станом на сьогодні, в умовах воєнного стану суб'єкти аграрного бізнесу стикаються з проблемами, пов'язаними з відсутністю додаткових ресурсів фінансування, що призводить до зменшення ефективності їх діяльності. Така проблема є відчутною для держави, оскільки сільськогосподарська продукція є стратегічно важливим товаром для реалізації експортної функції, а також ключовим інструментом забезпечення продовольчої безпеки. У зв'язку з цим, одним із центральних напрямків забезпечення механізму функціонування суб'єктів агробізнесу є підвищення рівня кредитування. Як слушно зазначає Л.О. Бойко, одним із пріоритетних напрямів розвитку аграрного бізнесу є наявність кредитних ліній та вільний доступ до фінансових потоків аграріїв, над вирішенням цих завдань на даний час активно співпрацюють українські та закордонні партнери [147. С. 59]. Співзвучною є наукова позиція О.В. Аксьонової, яка до завдань, направлених на

удосконалення функціонування суб'єктів агробізнесу, відносить також інвестування у розвиток біотехнологій агробізнесу та технічне переоснащення [148, с. 262].

Таким чином, важливо розуміти, що ефективність діяльності суб'єктів агробізнесу напряду залежить від рівня фінансування та можливості залучення додаткових коштів для здійснення виробництва.

Погоджуємося з науковою позицією О.В. Шевченко з приводу того, що введення приватної власності на землю дало фермерам та іншим сільськогосподарським підприємствам правовий стимул для вкладення інвестицій у розвиток сільськогосподарського виробництва. До того ж, перехід до земельно-правових відносин та віддалення держави від регулювання доступу до землі дозволили бізнесу мати більше прав у регулюванні своїх ділових інтересів. Це створило більше гнучкості для підприємств в управлінні своїми земельними активами [141].

Водночас, підвищення інвестиційного середовища для суб'єктів агробізнесу зумовило необхідність ґрунтовного переосмислення та удосконалення системи наявних способів забезпечення виконання зобов'язання, оскільки великі інвестиції потребують надійного та ефективного забезпечення. На думку І.О. Томашук, аграрний сектор особливо чутливий до коливань погодних умов, ринкових цін та інших зовнішніх факторів. Це ускладнює процедуру кредитування, оскільки банки змушені враховувати ці ризики. Ефективна організація кредитування та системи забезпечення, що відповідають специфіці аграрної діяльності, сприятиме зниженню ризиків для банків і покращенню доступу до фінансування для підприємств [149].

Саме тому, в контексті сучасних умов функціонування аграрного сектору економіки інститут довірчої власності має надзвичайно важливе значення як інструмент підвищення ефективності здійснення господарської діяльності в аграрній сфері.

Одним із найбільш поширених способів залучення додаткових коштів є кредитування аграрних підприємств. В цілому фінансові аграрні правовідносини є рушійною силою для забезпечення успішного функціонування суб'єктів агробізнесу.

Як обґрунтовано зазначає А.С. Нестеренко, їх функціонування забезпечує суб'єктів господарювання у фінансових ресурсах, у відповідній майновій базі, яка б дозволила їм здійснювати виробничу діяльність [150, с. 21-23].

Погоджуємося в цьому контексті також із науковою позицією Ю.І. Остапенко з приводу того, що забезпечення сталого та розширеного процесу відтворення у сільському господарстві вимагає формування та розвитку ефективної кредитної системи, основним елементом якої виступає банківське кредитування, та її ринок, що включає сукупність комерційних банків та широкої мережі небанківських кредитних та фінансових організацій, що забезпечують створення найсприятливіших умов для безперервного фінансування сільгоспвиробництва з урахуванням його особливостей , с. 146].

Однак, стабільний механізм кредитування не може існувати без наявності ефективної системи способів забезпечення виконання зобов'язання, які формують сприятливе інвестиційне середовище шляхом надання кредитору міцних правових гарантій задоволення майнових інтересів у випадку невиконання або неналежного виконання боржником первинного зобов'язання. Як вказує О.І. Томашук, успішне кредитування можливе лише за умови ефективного управління ризиками, підтримки з боку держави та використання сучасних інструментів для оцінки і забезпечення кредитів [149]. Також, слушною є наукова позиція М.С. Буцан, яка зазначає, що при цьому впевненість кредитора у виконанні боржником зобов'язань ґрунтується на тому, що на боржника покладено відповідальність за неналежне виконання зобов'язань або невиконання зобов'язань. Законодавцем розроблено низку заходів, спрямованих на захист майнових інтересів кредитора, які іменуються способами забезпечення виконання зобов'язань [152, с. 416].

За загальним правилом кредитні кошти надаються боржнику під заставу або іпотеку. О.М. Петрига вказує, що як заставу банки готові прийняти сільськогосподарську техніку та обладнання, легкові та вантажні автомобілі, нерухомість, власні активи позичальника, майбутні врожаї та майнові права за

договором. Застава має бути застрахована в одній зі схвалених страхових компаній. Як правило, розгляд повного пакета документів у рамках партнерської програми здійснюється відповідно до спрощеної процедури оцінки та експертизи кредитних заявок [153].

В свою чергу, довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язання, незважаючи на наявність схожих рис з заставою та іпотекою, має суттєві відмінності, що зумовлюють високий рівень придатності такого способу саме для суб'єктів агробізнесу.

На думку А.О. Рябчинської основна відмінна риса зазначених прав полягає в тому, що право довірчої забезпечувальної власності передбачає набуття довірчим власником права довірчої власності на забезпечувальне майно, водночас право застави зумовлює виникнення в заставодержателя обмеженого речового права на майно заставодавця [18, с. 110].

Довірча забезпечувальна власність має суттєву відмінність від всіх інших подібних способів забезпечення виконання зобов'язання речового характеру, що полягає в першу чергу у передачі прав власника до довірчого власника та обмеженні таких прав фідуціарним обов'язком. Таким чином, можна говорити про наявність титулу довірчої власності, обтяженого фідуціарним інтересом довірчого засновника.

Як слушно зазначає в цьому контексті А.О. Рябчинська, на відміну від заставодержателя, який набуває право фактичного володіння щодо заставленого рухомого майна та за загальним правилом наділяється правом користування ним із можливістю одержувати із предмета закладу дохід в інтересах заставодавця за умови прямої вказівки на це в договорі, довірчий власник об'єкта довірчої власності загалом не має права користуватися ним. У зв'язку із цим на плоди, продукцію, доходи, отримані від користування ним, не поширюється речово-правовий титул довірчого власника [18, с. 111].

В контексті здійснення господарської діяльності суб'єктами агробізнесу надзвичайно важливим є положення, передбачене частиною третьою статті 597-2

ЦК України, згідно з яким режим довірчої власності не поширюється на плоди, продукцію та доходи, одержані від використання об'єкта довірчої власності, якщо інше не зазначено у договорі про встановлення довірчої власності.

У випадку, коли у довірчу власність з метою забезпечення виконання зобов'язання передається земельна ділянка або інші засоби виробництва у сільськогосподарській діяльності, суб'єкт агробізнесу не втрачає свого доходу від реалізації функціонального призначення такого засобу. Таким чином, продукція, отримана від експлуатації земельної ділянки, яка перебуває в довірчій власності у банківської установи, яка видала кредит, залишається у власності суб'єкта агробізнесу, що дозволяє забезпечити стабільність та безперервність здійснення господарської діяльності. Тобто, водночас виступаючи інструментом забезпечення виконання зобов'язання, конкретне майно не втрачає своїх виробничих потужностей, що дозволяє суб'єктові агробізнесу ефективно здійснювати свою діяльність та, відповідно, належним чином виконувати первинне кредитне зобов'язання.

Погоджуємося з науковою позицією А.О. Рябчинської та Н.І. Майданик з приводу того, що на противагу заставі, право довірчої власності варто визначати як неакцесорний спосіб забезпечення виконання зобов'язання, оскільки припинення основного кредитного зобов'язання (зокрема, у зв'язку з його повним виконанням) не призводить до автоматичного припинення забезпечувальних правовідносин і вимагає вчинення фактичних дій, зокрема передачі забезпечувального майна боржнику, для припинення довірчої власності. Забезпечувальне право власності залишається дійсним незалежно від чинності основного боргового зобов'язання [154, с. 104].

У зв'язку з цим, довірча власність у сфері агробізнесу створює правовий баланс інтересів кредитора та боржника шляхом формування справедливого механізму забезпечення виконання зобов'язання, який враховує як інтереси кредитора, так й інтереси боржника. Так, припинення права власності боржника та перехід майна до кредитора на особливому титулі довірчої власності надає кредиторіві надійне речове забезпечення з реальною можливістю задоволення своїх майнових інтересів шляхом

звернення стягнення на об'єкт довірчої власності. Водночас такий речовий титул супроводжується фідуціарним обов'язком повернення майна первинному власнику після добросовісного виконання зобов'язання, забезпеченого довірчою власністю.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що і довірча власність, і застава та іпотека є речовими способами забезпечення виконання зобов'язання. Незважаючи на наявність ряду спільних рис, вказані способи забезпечення виконання зобов'язання є різними за своєю сутністю та правовою природою. В першу чергу, варто акцентувати увагу на тому, що довірча власність є окремим речовим титулом та різновидом права власності, а застава позиціонується як речове право на чуже майно. Також, суттєва відмінність полягає в тому, що довірчий власник реалізовує речовий титул довірчої власності в межах фідуціарного інтересу довірчого засновника. В свою чергу, заставадержатель в ході володіння та користування майном реалізовує такі титули у власному інтересі. Важливо розуміти також те, що в концепції довірчої власності обтяження власності стосується прав довірчого власника, оскільки право власності довірчого засновника припиняється у момент встановлення довірчої власності. Натомість, в правовій конструкції застави, обтяження права власності заставодавця, яке не припиняється у зв'язку із встановленням застави, обтяжується обмеженим речовим правом застави заставодержателя.

Враховуючи результати проведеного дослідження, вбачається за необхідне сформулювати систему функцій довірчої власності в контексті забезпечення механізму функціонування суб'єктів аграрного бізнесу.

Однією із надзвичайно важливих функцій є функція підвищення рівня доступності до кредитних та інвестиційних ресурсів. Так, факт передачі певного майна в довірчу власність формує надійну та ефективну модель речового титульного забезпечення кредитного договору та договору позики. Саме такий характер забезпечення є надзвичайно сприятливим для гарантування кредитором задоволення його майнових інтересів у випадку неналежного виконання первинного зобов'язання, що є стимулом для значного розширення рівня кредитування та надання позик

суб'єктам агробізнесу. Крім того, такий спосіб забезпечення виконання зобов'язання передбачає можливість у застосуванні правових конструкцій квазілізингового характеру, що полягають у безпосередньому придбанні майна у довірчу власність.

На думку В.В. Ковтун та Л.М. Баранової, така конструкція є дещо схожою на договір доручення, однак за договором доручення право довірчої власності не виникає [с. 127]. Водночас, не можемо погодитися з вказаною науковою позицією, оскільки, на нашу думку, така правова конструкція є так званим квазілізингом, оскільки має схожі риси з лізинговими відносинами, які також є достатньо поширеними в аграрній сфері.

Таким чином, з точки зору кредитора, довірча власність є стабільною правовою гарантією дотримання прав та інтересів останнього. Натомість, для суб'єкта агробізнесу довірча власність відкриває широкі можливості для варіювання в межах одного способу забезпечення виконання зобов'язання. Такий суб'єкт може передавати уже наявне у нього майно в довірчу власність або ж здійснювати придбання необхідних виробничих ресурсів з одночасною передачею таких ресурсів в довірчу власність із залишенням можливості користування.

Наступною функцією довірчої власності у сфері агробізнесу є забезпечення правового балансу між кредитором та боржником. Точка балансу полягає у передачі майна кредитору у довірчу власність з одночасним залишенням можливості здійснювати довірчим засновником безпосереднє користування відповідним майном. Так, в межах довірчої власності здійснюється формальне переміщення правового титулу і наділення довірчого власника правами та обов'язками власника, які, однак, мають обмежений характер. Досліджувана правова конструкція полягає в поєднанні речового права з його одночасним обмеженням фідуціарними обов'язками довірчого власника та формує унікальний правовий інструмент, що створює сприятливе середовище для одночасного задоволення інтересів кредитора та боржника. Така комбінація титулу та обмежених повноважень створює унікальний правовий

інструмент, що дозволяє одночасного враховувати майнові інтереси кредитора та підтримувати функціонування суб'єкта агробізнесу.

Третьою функцією є безпосередньо функція забезпечення виконання зобов'язання. Зауважимо, що особливості правової природи довірчої власності зумовлюють її ефективність для забезпечення виконання кредитних зобов'язань та зобов'язань за договором позики. Сприятливий характер такого способу забезпечення виконання зобов'язання саме для суб'єктів агробізнесу зумовлюється наступними чинниками:

межах законодавства про довірчу забезпечувальну власність існують спеціальні положення щодо довірчої власності на земельну ділянку, що є надзвичайно позитивним моментом для суб'єктів агробізнесу, оскільки саме цей об'єкт цивільних правовідносин є ключовим засобом виробництва в аграрній сфері, без якого не можливо уявити такий вид господарської діяльності.

Іншим гнучкий характер довірчої власності в порівнянні з класичною заставою для суб'єктів агробізнесу в контексті відсутності обмежень щодо особи довірчого власника у випадку передачі у довірчу власність землі сільськогосподарського призначення. Так, наприклад, відповідно до частини четвертої статті 133 ЗК України заставодержателем земельних ділянок сільськогосподарського призначення можуть бути лише банки. Водночас, щодо інституту довірчої власності на землю законодавець не передбачає подібних обмежень.

Овірча власність у сфері агробізнесу є інструментом зниження кредитних ризиків, оскільки перехід речового титулу до довірчого власника зумовлює стійкий та надійний характер забезпечення виконання зобов'язання, на відміну від іпотеки, в межах функціонування якої наявне широке поле для судового оскарження порядку звернення стягнення на предмет іпотеки.

Овірча власність у сфері агробізнесу забезпечує сталий характер здійснення господарської діяльності, оскільки закладена законодавцем концепція довірчої забезпечувальної власності передбачає наявність правової можливості передбачити у

договорі право користування довірчого засновника об'єктом довірчої власності, незважаючи на перехід самого речового титулу до довірчого власника. Таким чином, в межах довірчих забезпечувальних правовідносин забезпечується безперервність виробництва, оскільки ключові виробничі ресурси, виконуючи функцію об'єкта забезпечення виконання зобов'язання, водночас не вибувають з виробничих процесів суб'єкта агробізнесу.

3.3. Концептуальні напрями удосконалення законодавства у сфері правового регулювання інституту довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу

Сучасний етап розвитку аграрного бізнесу в Україні в умовах таких трансформуючих чинників як воєнний стан, функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення, зниження рівня інвестиційних процесів потребує модернізації та оптимізації системи способів забезпечення виконання зобов'язання. Довірча власність, незважаючи на її відносну новизну в цивільному та земельному законодавстві України, сьогодні є одним із ключових інструментів забезпечення виконання зобов'язання, який потребує активної інтеграції в механізм функціонування суб'єктів агробізнесу.

Зауважимо, що ЦК України, ЗК України, а також спеціальні закони формують достатньо фрагментарне уявлення про інститут довірчої забезпечувальної власності, що призводить до значного зниження ефективності його застосування на практиці. У зв'язку з цим, для забезпечення належного рівня функціонування вказаного інституту виникає обґрунтована науково-практична потреба в формуванні концептуальних напрямів удосконалення законодавства у вказаній сфері, які б стали фундаментом подальших змін, направлених на забезпечення цілісного та завершеного інституту довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання. В межах запропонованого процесу удосконалення необхідно виділити наступні вектори:

досконалення структурної логіки розміщення нормативних положень про довірчу власність в межах ЦК України та ЗК України, враховуючи сучасні підходи до рекодифікації речового права;

досконалення окремих аспектів правового регулювання довірчої забезпечувальної власності, таких як порядок звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, порядок оцінки майна довірчим власником;

досконалення правового режиму земель сільськогосподарського призначення в межах інституту довірчої власності на землю;

формування цілісної концепції щодо укладення договору про встановлення довірчої власності з іноземним елементом;

абезпечення послідовних гармонізаційних процесів національного законодавства про довірчу власність з положеннями європейського законодавства.

В першу чергу, варто говорити про необхідність фундаментального переосмислення логіки побудови та розміщення нормативних положень про довірчу власність в межах окремих нормативно-правових актів, оскільки без повноцінного та ґрунтовного узгодження закріплених законодавцем положень, вказаний інститут не може повноцінно функціонувати. Наприклад, в межах ЦК України, нормативні положення щодо правового регулювання довірчої власності, передбачені в різних главах кодексу, а саме у Главі 23, присвяченій праву власності, у Главі 49, присвяченій забезпеченню виконання зобов'язання, у Главі 70, присвяченій управлінню майном.

Вказана ситуація призводить до відсутності повноцінного, цілісного і завершеного розуміння правової природи та призначення інституту довірчої власності, що безпосередньо впливає на процес правозастосування. Вважаємо, що в такому випадку надзвичайно важливе значення має оптимізація нормативних положень шляхом їх систематизації в окрему структурну частину, яка передбачатиме регламентацію специфічного правового режиму довірчої власності.

Аналізуючи проблематику структурного розміщення положень про довірчу власність в межах ЦК України, варто також акцентувати увагу на процесі

рекодифікації речового права, що значною мірою впливає на визначення місця довірчої власності в системі речових прав. В цьому контексті Д.Ю. Донцов вказує на тенденції, які мають місце у перспективах правового регулювання права довірчої власності на теренах України: 1) взаємопроникнення та взаємопоглинання сутнісних рис довірчої власності серед інших інститутів приватного права в межах англосаксонської та континентальної правових систем; 2) закріплення одночасно довірчої власності як різновиду речового права, схожого за обсягом повноважень з правом власності, але обмеженого цільовим використанням такого майна, а також різновиду іншого речового права або оречевленого зобов'язального права; 3) розширення кола підстав виникнення права довірчої власності іншими договорами, заповітом, законом та рішенням суду для кожного з її вказаних різновидів [155, с. 109].

Станом на сьогодні, точаться активні дискусії з приводу порядку рекодифікації речового права. І вагоме місце у вказаній дискусії відводиться інституту довірчої власності. Так, враховуючи те, що законодавець фактично не надає чіткого розмежування довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання, довірчої власності за договором управління майном та окремого речового титулу, вказаний інститут є незрозумілим та складним для практичного застосування.

Згідно з частиною другою статті 1029 ЦК України, договір управління майном може засвідчувати виникнення в управителя права довірчої власності на отримане в управління майно. У частині п'ятій статті 1033 ЦК України вказано, що управитель, якщо це визначено договором про управління майном, є довірчим власником цього майна, яким він володіє, користується і розпоряджається відповідно до закону та договору управління майном. Договір про управління майном не тягне за собою переходу права власності до управителя на майно, передане в управління.

Водночас, положеннями частини третьої статті 597-1 ЦК України передбачено, що з моменту встановлення довірчої власності право власності особи, яка передала своє майно у довірчу власність, припиняється.

Таким чином, в межах ЦК України відсутній єдиний підхід до тлумачення змістовного наповнення правової категорії довірчої власності. У випадку встановлення довірчої власності за договором про встановлення довірчої власності, власність боржника на майно припиняється. В свою чергу, за договором управління майном також можливе встановлення довірчої власності, однак без припинення права власності установника управління. У зв'язку з цим, виникає обґрунтоване питання з приводу того, яким чином законодавець в цілому визначає правову природу довірчої власності і чи розмежовується довірча власність за договором про встановлення довірчої власності і за договором управління майном, враховуючи те, що згідно з частиною другою статті 316 ЦК України особливим видом права власності є право довірчої власності, яке виникає внаслідок закону або договору.

Крім того, ще більшу суперечливість в наявну ситуацію додає закріплення у Законі України «Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно» довірчої власності серед похідних від права власності речових прав на нерухоме майно (пункт частини першої статті 4 вказаного закону). Водночас, у пункті першому зазначеної частини статті право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання прирівнюється до права власності. Таким чином, можна припустити, що положення частини другої статті 316 ЦК України стосуються виключно довірчої власності, яка формується на підставі договору про встановлення довірчої власності.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що від чіткого визначення логіки побудови та розміщення нормативних положень щодо довірчої власності як єдиного комплексного інституту залежить в цілому наявність реальної можливості ефективного правозастосування.

Як слушно зазначає в цьому контексті К.Г. Некіт, набагато логічнішим було б закріплення окремої глави у ЦК України про довірчу власність (про що тривалий час велися дискусії) з наданням легального визначення цього поняття, розкриттям суті та випадків, коли довірча власність може використовуватись у практиці та задоволенню яких потреб спрямована слугувати [156, с. 177]. Погоджуємося з вказаною позицією,

адже об'єднання норм щодо довірчої власності в межах окремої структурної одиниці ЦК України дозволять вибудувати чітку, прозору та зрозумілу систему, в якій довірча власність буде представлена як окремий речовий титул, як спосіб забезпечення виконання зобов'язання, як договір управління майном.

В цьому контексті, одним із першочергових та важливих завдань виступає формування цілісного та повноцінного підходу до визначення логіки побудови інституту довірчої власності, зокрема шляхом врахування історичного розвитку вказаної правової конструкції та досвіду її застосування в зарубіжних країнах.

Погоджуємося з науковою позицією І.В. Зеленської та Н.М. Гресь з приводу того, що рекодифікація цивільного законодавства України є об'єктивною необхідністю для якісного розвитку системи приватного права України. Вона спрямована на усунення застарілих норм, гармонізацію законодавства з європейськими стандартами та адаптацію до сучасних викликів, таких як цифровізація та глобалізація. Цей процес дозволяє створити більш гнучку та ефективну правову базу, яка відповідає потребам сучасного суспільства та сприяє підвищенню правової визначеності і довіри до правової системи [157, с. 100].

Формуючи концепцію переосмислення структурного розміщення нормативних положень про довірчу власність в межах ЦК України, важливо звернути увагу в цілому на місце способів забезпечення виконання зобов'язання у вказаному нормативно-правовому акті. Так, станом на сьогодні, нормативні положення, присвячені способам забезпечення виконання зобов'язання, закріплені в окремій главі. Як слушно зазначає Н.С. Кузнєцова, загалом місце способів забезпечення зобов'язання в ЦК залежить від поділу забезпечень зобов'язання на речові та зобов'язальні. Зокрема, місце іпотеки, застави, притримання і забезпечувальної довірчої власності в ЦК залежить від вирішення питання про правову природу зазначених способів забезпечення зобов'язання [158, с. 98]. Таким чином, правову природу способів забезпечення виконання зобов'язання доцільно розглядати у двох проявах. В першу чергу, з точки зору забезпечувальної правової природи

зобов'язального характеру, а в другу – з точки зору конкретного речового титулу, який формується за результатами встановлення певного виду забезпечення виконання зобов'язання. Враховуючи вищевказане, виникає обґрунтована потреба визначити основним структурним місцем розміщення способів забезпечення виконання зобов'язання главу «Забезпечення виконання зобов'язання». Водночас, в розділі про речові права представити конкретні речові титули. Такий варіант оптимізації нормативних положень є можливим також і для довірчої власності, нарівні з раніше вказаним варіантом виокремлення таких нормативних положень в окремий розділ.

У зв'язку з цим обґрунтованою є наукова позиція Р.А. Майданика з приводу того, що вплив функціонального (сутнісного) розуміння речового права зумовлює тенденцію до розширення кола речових прав за рахунок так званих «прихованих» речових прав. Такого роду атипові речові права можуть бути виявлені такими двома способами: а) речові права, які визначаються з урахуванням змісту норм ЦК, інших законів України і законодавчо прямо не названі речовими правами – довірче управління майном, переважне право купівлі-продажу майна, оренда, застава, іпотека, утримання; б) речові права, передбачені спеціальними законами і знаходяться в ЦК України у системі зобов'язальних прав (оренда нерухомості, довірче управління майном тощо) [159, с. 65].

В контексті вказаної наукової позиції варто зазначити, що сьогодні досить активно розвивається концепція «прихованих» речових прав, до яких частково можна віднести і речовий титул довірчої власності. Такий процес супроводжується фактичним оречевленням зобов'язальних прав та взаємним проникненням інститутів речового та зобов'язального права.

Як слушно відзначає з цього приводу Р.А. Майданик, один із викликів для класичного розуміння речового права пов'язаний із впровадженням в українське право конструкцій довірчої власності, бенефіціарної власності, інших фідуціарних титулів, заснованих на ідеї «цільового майна» як одного із способів здійснення права власності. Правова природа цільового права власності полягає в самообмеженні

абсолютного права власності на певний час із можливістю відновлення в повному обсязі повноважень після досягнення мети або з інших підстав, визначених законом або договором [22, с. 37].

Саме такий цільовий характер зумовлює суттєву специфічність інституту довірчої власності в порівнянні з іншими способами забезпечення виконання зобов'язання. Таким чином, доцільно також говорити не про розмежування нормативних положень з приводу довірчої власності в межах ЦК України відносно їх зобов'язальної забезпечувальної чи речової природи, а їх виокремлення в окрему главу з метою чіткого відображення сутності та змістовного наповнення такого особливого інституту.

У зв'язку з цим обґрунтованою є позиція Н.С. Кузнецової з приводу того, що існує нагальна потреба введення в ЦК України єдиного правового інституту, який би комплексно регулював фідучіарні відносини, що передбачають перехід до довірчої особи (фідучіарія) правового титулу (права власності або права управління) на засадах особливої довіри [158, с. 291]. О. І. Сафончик пропонує закріпити наведену природу права довірчої власності зі створенням так званого забезпечувального речового права фідучіарного фонду. Останній пропонується сприймати двояко: як цільового майна (визначеного відповідною метою), яке переходить у довірчу власність управителя (фонд довірчої власності), або управління чужим майном, управитель такого не є власником (фонд управління чужим майном). При цьому серед підстав виникнення права довірчої власності пропонується розглядати поряд з договором управління майном інші договори (оплатні і безоплатні), заповіт, припис закону та рішення суду [160, с. 88].

В цьому контексті також варто звернути увагу і на логіку побудови положень про довірчу власність на землю в межах ЗК України. У зв'язку з тим, що норми про довірчу власність на землю розміщені у главі, що безпосередньо стосується права власності на землю, таке структурне розміщення обумовлює відсутність цілісного розуміння позиції законодавця щодо правової природи та функціонального спрямування

інституту довірчої власності на землю. Особливо гостро така невизначеність постає у світлі різноманітних форм довірчої власності в структурі ЦК України. Таким чином, положення в межах ЦК України та ЗК України повинні перебувати в логічній взаємоузгодженості з метою формування дієвого та зрозумілого правового регулювання такого способу забезпечення виконання зобов'язання.

У зв'язку з цим, пропонуємо в межах ЗК України закріпити окрему главу у Розділі III «Права на землю», в межах якої сформулювати ряд нормативних положень, які б чітко визначали правову природу довірчої власності у різних її проявах: від окремого речового титулу до способу забезпечення виконання зобов'язання. Так, необхідно розмежувати поняття довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання, довірчої власності як окремого правового титулу та довірчої власності за договором управління майном. Зауважимо, що такий централізований підхід до структурного розміщення нормативних положень про довірчу власність забезпечить підвищення ефективності функціонування такого інституту.

Саме тому, виникає обґрунтована потреба у здійсненні концептуального структурного переосмислення, оптимізації та узгодження положень ЗК України шляхом вилучення з розділу про право власності на землю нормативних положень з приводу довірчої власності та визначення особливостей встановлення та функціонування довірчої власності на земельну ділянку у окремій главі «Довірча власність на землю».

Наступним напрямком розвитку законодавства у сфері довірчої власності є удосконалення окремих аспектів правового регулювання довірчої забезпечувальної власності, таких як порядок звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, порядок оцінки майна довірчим власником.

В цілому, варто зазначити, що порядок звернення стягнення на об'єкт довірчої власності є недосконалим, оскільки окремі положення, закріплені у чинній правовій конструкції довірчої власності, можуть ставити боржника у скрутне становище. Так, наприклад, згідно з частиною першою статті 597-6 ЦК України у разі прострочення

виконання боржником основного зобов'язання довірчий власник має право звернути стягнення на об'єкт довірчої власності за умови, що строк прострочення перевищує 20 календарних днів. У разі прострочення боржником виконання частини основного зобов'язання довірчий власник має право звернути стягнення на об'єкт довірчої власності, якщо прострочення виконання боржником основного зобов'язання триває більше 30 календарних днів.

Варто зазначити, що такий строк прострочення видається занадто коротким для того, щоб виступати підставою початку здійснення процесу звернення стягнення на об'єкт довірчої власності. Зазначений строк порушує баланс інтересів боржника та кредитора, а також формує для боржника невинуватене дискримінаційне середовище.

У частині першій статті 597-8 ЦК України вказано, що якщо інше не визначено договором про встановлення довірчої власності, звернення стягнення на об'єкт довірчої власності відбувається шляхом його продажу довірчим власником будь-якій особі-покупцеві. Довірчий власник зобов'язаний не пізніше ніж за 30 днів до укладення договору купівлі-продажу письмово повідомити боржника, користувача та довірчого засновника про свій намір укласти цей договір та мінімальну ціну продажу. У разі невиконання зазначеної вимоги довірчий власник зобов'язаний відшкодувати таким особам завдані збитки.

Однак, в цьому контексті виникає питання щодо порядку визначення ціни об'єкту довірчої власності, який буде відчужуватися з метою погашення боргу за первинним зобов'язанням. Станом на сьогодні, аналіз норм цивільного законодавства дає можливість зробити висновок про те, що ціна продажу визначається виключно довірчим власником одноособово. Водночас, вказане нормативне положення може виступати полем для зловживань з боку довірчого власника, оскільки законодавець закріплює згадку щодо мінімальної ціни продажу. Тобто, в подальшому, ціна продажу об'єкту довірчої власності не може бути меншою за встановлену у повідомленні. В свою чергу, зі змісту досліджуваного нормативного положення не вбачається критеріїв оцінки вартості, що може спричинити встановлення ціни довірчим

власником на власний розсуд. Вважаємо, що відсутність правової визначеності в формулюванні відповідних положень призводить до нівелювання балансу інтересів та формування несприятливого середовища для захисту прав боржника, який є менш захищеною стороною в порівнянні з кредитором. Крім того, у статті 24 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» [161] зазначено, що особливості звернення стягнення на об'єкт права довірчої власності встановлюються законом. Однак, спеціальний закон з приводу звернення стягнення на об'єкт довірчої власності фактично відсутній, а цивільним законодавством вказаний порядок регламентовано не в повному обсязі. Враховуючи вищевказане, доцільно сформулювати окремий спеціальний закон, присвячений довірчій власності за аналогією з принципом правового регулювання іпотеки. Таким чином, загальні положення щодо довірчої власності необхідно виокремити в самостійні глави в межах ЦК України та ЗК України, а більш детальну регламентацію в контексті визначення особливостей звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, порядку оцінки майна забезпечити на рівні спеціального закону.

Важливим вектором удосконалення чинного правового регулювання довірчої власності на землю, особливо в контексті здійснення господарської діяльності суб'єктами агробізнесу, є правовий режим земель сільськогосподарського призначення в контексті встановлення щодо них довірчої власності. Варто зазначити, що проблематика використання та охорони земель сільськогосподарського призначення є одним із найактуальніших питань для сучасного аграрного бізнесу. Відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення стало потужним поштовхом для розвитку сільськогосподарської діяльності. Водночас, питання можливості використання таких земель в якості забезпечення виконання зобов'язання у вигляді довірчої власності досі є спірним та проблемним.

Так, відповідно до частини першої статті 130 ЗК України право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення може також набуватися банками, Національним банком України лише в порядку звернення стягнення на них

як на предмет застави. Такі земельні ділянки мають бути відчужені банками на земельних торгах протягом двох років з дня набуття права власності. Національний банк України здійснює відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення, набутих у власність у рахунок погашення боргу за кредитами, наданими банкам для підтримки ліквідності, відповідно до Закону України «Про Національний банк України».

Таким чином, аналізуючи вказане нормативне положення, можна зробити висновок щодо обмеженої можливості у використанні земель сільськогосподарського призначення в якості об'єкту довірчої власності з огляду на наступне. У випадку забезпечення кредитного договору, стороною якого виступає банк, довірча власність не може бути застосована як спосіб забезпечення виконання зобов'язання, у випадку, якщо об'єктом забезпечення виступає земельна ділянка сільськогосподарського призначення, оскільки згідно з зазначеним нормативним положенням банки можуть набувати права власності на такі ділянки виключно шляхом звернення стягнення на предмет застави. Водночас, ЦК України не передбачає жодних обмежень застосування довірчої власності щодо земель сільськогосподарського призначення. Більше того, у частині четвертій статті 89-1 ЗК України зазначено, що земельні ділянки державної та комунальної власності не можуть бути об'єктами права довірчої власності. Тобто, у вказаному нормативному положенні обмеження застосування довірчої власності стосуються виключно земель за формою власності, однак жодним чином не за цільовим призначенням.

Крім того, у ЗК України відсутні нормативні положення, які б прямо вказували на заборону застосування довірчої власності щодо земель сільськогосподарського призначення. Таким чином, з аналізу норм ЦК України та ЗК України можна зробити висновок, що земельна ділянка сільськогосподарського призначення може бути об'єктом довірчої власності, однак з певними обмеженнями. В першу чергу, варто звернути увагу на той факт, що довірча власність як спосіб забезпечення зобов'язання передбачена не тільки для забезпечення кредитних договорів, а й договорів позики.

Так, згідно з частиною першою статті 1046 ЦК України за договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості.

Як слушно в цьому контексті зазначає А. Ю. Бабаскін, на відміну від особи позичальника (фізична, юридична особа) в договорі позики, в кредитному договорі кредитодавцем може бути лише банк або інша фінансова установа [162, с. 8].

Таким чином, позичальником за договором позики, згідно з цивільним законодавством, виступає фізична або юридична особа, які відповідно до вимог статті 130 ЗК України можуть набувати у власність землі сільськогосподарського призначення.

Також, згідно з частиною першою статті 1054 ЗК України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Так, кредитодавцем за кредитним договором може виступати не тільки банк, а й небанківська фінансова установа. Згідно з пунктом 65 частини першої статті 1 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [163] фінансова установа - юридична особа, метою створення якої є здійснення діяльності з надання фінансових послуг, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг на підставі відповідної ліцензії, виданої Регулятором.

Таким чином, виникає питання щодо того, чи може виступати об'єктом довірчої власності земельна ділянка сільськогосподарського призначення у випадку, коли кредитодавцем за кредитним договором є небанківська фінансова установа. Якщо враховувати логіку, закладену законодавцем в обмеження, передбачене у статті 130 ЗК України, то ні. Однак, якщо буквально трактувати нормативні положення ЗК України, то можливість набувати право власності на землі сільськогосподарського

призначення виключно шляхом звернення стягнення на предмет застави встановлено лише для банків та Національного банку України. Тому, небанківська фінансова установа може виступати довірчим власником в такому випадку.

Вважаємо, що така ситуація спричинена недоліками законодавчої техніки, оскільки не є логічною та послідовною в контексті тлумачення вищезазначених положень. Таким чином, виникає необхідність в уточненні статті 130 ЗК України шляхом передбачення особливого порядку набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення і для інших фінансових установ, окрім банків.

Водночас, варто розглянути й інший варіант розвитку подій, пов'язаний із розширенням можливостей для суб'єктів агробізнесу застосовувати довірчу власність в якості способу забезпечення виконання зобов'язання. Так, для суб'єктів агробізнесу саме земельні ділянки сільськогосподарського призначення є одним із ключових засобів виробництва. За рахунок передачі такої земельної ділянки в довірчу власність суб'єкти агробізнесу з однієї сторони, мають можливість залучити додаткові кошти, а з іншої сторони – продовжити здійснювати виробництво та користуватися землею. Тому, законодавче обмеження щодо передачі земельної ділянки сільськогосподарського призначення у довірчу власність є великою перешкодою для отримання кредитів суб'єктами агробізнесу із застосуванням такого способу забезпечення виконання зобов'язання. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне передбачити можливість набуття банками земельної ділянки сільськогосподарського призначення у довірчу власність, однак із аналогічним порядком відчуження, закріпленим для застави.

Ще один напрямок концептуального розвитку законодавства у сфері довірчої власності пов'язаний з укладенням договорів про встановлення довірчої власності з іноземним елементом, що є надзвичайно актуальним у сфері агробізнесу. Так, глобалізаційні процеси в межах міжнародних правовідносин та наявність обґрунтованої необхідності в участі національних суб'єктів агробізнесу у

міжнародних проєктах інвестиційного та кредитного спрямування обумовлюють потребу у детальному правовому регулюванні питань, пов'язаних з укладенням та виконанням договорів про встановлення довірчої власності з іноземним елементом.

Відповідно до частини першої статті 43 Закону України «Про міжнародне приватне право» [164] сторони договору згідно із статтями 5 та 10 цього закону можуть обрати право, що застосовується до договору, крім випадків, коли вибір права прямо заборонено законами України.

Як зазначає Н.С. Кузнєцова, ще однією проблемою є відсутність правового регулювання довірчих відносин з іноземним елементом, зокрема, і в Законі України «Про міжнародне приватне право». До прикладу, у статті 44 вказаного закону відсутні будь-які положення, які б давали змогу визначити належне право в разі відсутності згоди сторін договору про вибір права, що підлягає застосуванню до цього договору. Іншими словами, закон не містить положень щодо того, хто є стороною, яка повинна здійснити виконання, яке має вирішальне значення для змісту договору, у відносинах з управління майном та відносинах довірчої власності [158, с. 285].

Таким чином, в ході укладення договору про встановлення довірчої власності між національним суб'єктом агробізнесу та іноземним елементом можуть виникати труднощі, що в подальшому спричинять неможливість легалізації таких договірних правовідносин. Зазначена ситуація є дуже несприятливою для суб'єктів агробізнесу, оскільки шляхом отримання позик та кредитів від іноземних установ у сферу агробізнесу можуть бути залучені значні додаткові кошти для забезпечення високої ефективності виробництва. Водночас за відсутності чіткого механізму забезпечення кредитних договорів та договорів позики з іноземними елементами, можливість залучати такі додаткові кошти значно знижується, оскільки іноземні кредитори не зацікавлені надавати кредитні кошти без належного забезпечення.

Також, національне законодавство не містить чіткого розмежування інститутів довірчої забезпечувальної власності, довірчого управління майном, передбачених у ЦК України, та трасту, характерного для країн англо-саксонської системи права.

У зв'язку з цим, виникає ситуація відсутності правової можливості визнання забезпечення виконання зобов'язання у формі довірчої власності в країнах загального права та визнання трастів в Україні. З огляду на це, формування повноцінного правового фідуціарного інституту довірчої власності та формування правового регулювання укладення, виконання та визнання договорів про встановлення довірчої власності з іноземним елементом є одним із першочергових завдань в ході фундаментального переосмислення законодавства про довірку власність з метою активного залучення іноземних коштів у сферу агробізнесу. Таким чином, виникає обґрунтована потреба у формуванні цілісної концепції довірчої власності з іноземним елементом. В цьому контексті важливе значення має міжнародне співробітництво між країнами ЄС з приводу взаємного визнання довірчої забезпечувальної власності. Договір про встановлення довірчої власності з іноземним елементом є справжнім викликом для правової системи України, так як з метою забезпечення його ефективного укладення та виконання виникає потреба в ґрунтовному узгодженні норм національного законодавства із стандартами міжнародного приватного права.

Одночасно з викладеним вище, варто зацентувати увагу на тому, що євроінтеграційний вектор розвитку національного законодавства та необхідність формування дієвого гармонізаційного механізму не передбачають абсолютне приведення у відповідність норм національного законодавства та повне запозичення іноземних норм та правових конструкцій. Такий шлях гармонізації не завжди є виправданим, оскільки може не враховувати національних правових традицій. Водночас, погоджуємося з науковою позицією О. І. Сафончик з приводу того, що виникнення нових правових конструкцій, їх запозичення у адаптованому до українських реалій вигляді та внесення до чинного законодавства норм, що дозволять більш оперативно та ефективно реагувати на зміни у сучасних соціально-економічних умовах та у структурі національної економіки, свідчать про активну участь нашої держави в сучасному процесі конвергенції правових систем, зокрема країн Європи, який характеризується зближенням правових систем як в цілому, так і на рівні

окремих галузей права, що повністю відповідає обраному Україною курсу на євроінтеграцію [160, с. 88-89].

Саме тому, аналіз іноземного досвіду правового регулювання довірчої власності та формування самобутньої національної правової конструкції довірчої власності шляхом адаптації позитивного досвіду до української правової доктрини, дозволять вибудувати ефективний інститут довірчої власності, який можна буде успішно застосовувати на практиці.

У зв'язку з цим, об'єднуючим правовим аспектом, який водночас дозволяє реалізовувати довірчу власність в різних формах без втрати її функціонального та змістовного наповнення є фідучіарна правова природа. Як слушно в цьому контексті зазначає європейський дослідник Д. Кларрі, часте застосування таких термінів подвійна власність (dual ownership) чи розщеплена власність (split ownership) призводить до неточностей у її розумінні. В цьому випадку, точнішим є поняття фідучіарна власність (fiduciary ownership), яке відображає наявність зобов'язального аспекту у формуванні конкретного правового титулу – своєрідне накладене) право власності, а не подвійне. Це дає можливість абстрагуватися від формального дихотомічного підходу на функціональне спрямування такої власності [165].

Таким чином, фідучіарна власність («fiduciary ownership») не тільки формує сприятливе середовище для кращого співвідношення правових конструкцій довірчої власності в межах різних систем права, але й, водночас, створює умови для можливості адаптації фідучіарних інститутів в різних країнах без втрати їх концептуальної цілісності та без виходу за межі правових традицій. Таким чином, вказаний інститут в межах кожної окремої країни стає більш зрозумілим в глобалізаційному сенсі та може використовуватися в договірних відносинах з іноземним елементом.

Зауважимо, що станом на сьогодні, впровадження на практиці положень про забезпечувальну довірчу власність стикається з вагомим труднощами, пов'язаними з

недосконалістю чинного правового регулювання зазначеного інституту. Відсутність систематизованого міжгалузевого підходу в контексті правового регулювання довірчої власності у її дуалістичному прояві призводить до наявності неузгодженостей в ході здійснення правозастосування у цій сфері [166, с. 36]. У зв'язку з цим, актуальність проведеного дисертаційного дослідження обумовлюється реальними потребами науки і практики, що впливають з необхідністю формування ефективного на надійного механізму забезпечення виконання зобов'язання, особливо у сфері агробізнесу. В умовах сучасного розвитку аграрного сектору України, а також враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку, правове регулювання вказаної сфери потребує ґрунтовного змістовного переосмислення [167, с. 397]. Станом на сьогодні, інститут довірчої власності у вітчизняному цивільному та земельному законодавстві перебуває в процесі становлення та досі не може ефективно застосовуватися суб'єктами агробізнесу на практиці через прогалини у законодавстві [168, с. 505]. Таким чином, для забезпечення реального використання довірчої забезпечувальної власності суб'єктами агробізнесу на практиці необхідно провести глибинні трансформаційні зміни на рівні законодавства, а також вибудувати цілісний послідовний доктринальний підхід із врахуванням фідучіарної природи досліджуваного інституту.

Як зазначає Н.М. Павлюк, у процесі реформування цивільного законодавства України корисним є досвід успішного використання фідучіарних конструкцій європейськими країнами [169, с. 422]. Фідучіарні конструкції мають значний потенціал та перспективу, особливо в формі такого способу забезпечення виконання зобов'язання як довірча власність.

О.Ю. Піддубний та І.В. Горіславська вказують на необхідність подальшого вдосконалення законодавчого регулювання довірчої власності, зокрема шляхом конкретизації її правової природи, визначення чітких меж реалізації прав довірчого власника, удосконалення механізмів державної реєстрації та запровадження ефективних гарантій захисту прав боржника [170, с. 284]. Погоджуємося з зазначеною

позиції вчених та вважаємо, що довірча власність має надзвичайно вагомий потенціал в контексті забезпечення виконання зобов'язання суб'єктами агробізнесу.

Здійснивши глибокий критичний аналіз сучасного стану правового регулювання інституту довірчої власності та його значення для суб'єктів агробізнесу, можна зробити наступні висновки:

1. Запровадження у чинне цивільне та земельне законодавство специфічної правової конструкції довірчої власності в такому вигляді, який ми маємо станом на сьогодні, без переосмислення структурного розміщення таких нормативних положень та формування спеціальних нормативно-правових актів створює ряд труднощів в ході правозастосування, оскільки спричинює велику кількість внутрішніх логічних неузгодженостей та суперечностей, що унеможлиблює повноцінне застосування такого інституту на практиці. Відсутність логіки у розміщення положень про довірчу власність, а також чітко сформованої позиції щодо правової природи такого інституту, призводить до відсутності цілісного усвідомлення мети та функціонального спрямування такого інституту.

2. Відсутність чіткого розмежування різних правових конструкцій в межах інституту довірчої власності свідчить про непослідовний характер правового регулювання довірчої власності в цілому. Така фрагментарність та нелогічність побудови інституту довірчої власності призводить до плутанини як в цивільному, так і в земельному законодавстві, коли одна правова категорія виступає і речовим титулом, і способом забезпечення виконання зобов'язання, і особливим правовим режимом, що встановлюється за договором управління майном. Такий стан правового регулювання не забезпечує єдиного та уніфікованого застосування довірчої забезпечувальної власності, яка має потенціал здійснювати ефективне забезпечення виконання зобов'язань у сфері агробізнесу.

3. Структурне переосмислення та доопрацювання логіки правового інституту довірчої власності через призму його фідучіарної правової природи дозволить забезпечити ефективний механізм його застосування в різних формах, передбачених

чинним законодавство. Однак, для досягнення такого результату необхідно провести глибоку критичну роботу на законодавчому рівні, направлену на трансформацію вказаного інституту, його оптимізацію, послідовне викладення нормативних положень, усунення внутрішніх неузгодженостей та суперечностей.

Висновки до Розділу III

ормативні положення щодо довірчої власності, закріплені в ЗК України, не в повній мірі узгоджуються з положеннями ЦК України. Так, з однієї сторони цивільне законодавство закладає концепцію обмежених прав довірчого власника, а з іншої сторони земельне законодавство передбачає значно ширший підхід до формування системи прав та обов'язків довірчого власника земельної ділянки. З зазначеного вбачається наявність колізії між концепцією обмежених правомочностей довірчого власника, закріплених у цивільному законодавстві, та моделлю довірчої власності на земельну ділянку.

аконодавець позиціонує право довірчої власності на земельну ділянку не тільки як спосіб забезпечення виконання зобов'язання, але й як окремий речовий титул. Підтвердженням цієї позиції слугує також і фактичне структурне розташування положень про довірчу власність на земельну ділянку в межах ЗК України. Так, вказані положення розміщуються у Главі 14 «Право власності на землю» ЗК України, що свідчить про віднесення права довірчої власності на землю до різновиду права власності. Перехід права власності на земельну ділянку від довірчого власника до довірчого засновника здійснюється на підставі договору про встановлення довірчої власності, у зв'язку з чим недоцільно виключати зобов'язальний елемент з правової конструкції довірчої власності на земельну ділянку.

аконодавець є досить непослідовним в ході формування нормативних положень, що стосуються права довірчої власності на земельну ділянку, оскільки права довірчого власника фактично ототожнюються з правами власника та, водночас, обмежуються фідуціарною цільовою забезпечувальною природою довірчої власності.

К України не відображає чітку позицію законодавця щодо правової природи довірчої власності на землю, оскільки з формулювання не вбачається відмежування двох окремих конструкцій в межах єдиного інституту довірчої власності, а саме довірчої забезпечувальної власності та довірчої власності в контексті управління майном.

Однак, аналіз нормативних положень земельного законодавства свідчить про акцент на зобов'язальну правову природу довірчої власності на земельні ділянки.

метою усунення труднощів у правозастосуванні виникає обґрунтована необхідність у статті 4 Закону України «Про оренду землі» до числа осіб, уповноважених надавати земельну ділянку в оренду, доцільно віднести також і довірчого власника з метою забезпечення повноцінного єдиного логічно побудованого правового регулювання довірчої власності на землю.

овірча власність на земельну ділянку є гібридною правовою конструкцією, яка функціонує на межі різних самостійних інститутів як цивільного, так і земельного права. Довірча власність на земельну ділянку є фактично одночасно окремим речовим титулом та способом забезпечення виконання зобов'язання, а також має елементи обтяжувального характеру відносно правомочностей довірчого власника, що полягають у наявності фідучіарного обов'язку повернення майна у зв'язку з припиненням довірчої власності.

овірчий власник виконує права та обов'язки власника не тільки в контексті реалізації правомочностей власника, а й щодо забезпечення охорони та раціонального використання вказаної земельної ділянки. До довірчого власника переходять права і обов'язки власника, в результаті чого саме він є особою відповідальною за дотримання вимог щодо володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою у розумінні цивільного та земельного законодавства. Передбачена чинним цивільним та земельним законодавством правова конструкція довірчої власності на земельну ділянку не виключає можливість користування земельною ділянкою іншими особами, тому безпосередні користувачі повинні нести відповідальність за загальними правилами відповідальності замлекористувачів, довірчий власник - за загальними правилами, передбаченими для власників земельних ділянок.

раховуючи важливе соціальне та економічне значення землі, виникає обґрунтована необхідність встановити обов'язок довірчого власника здійснювати перевірку порядку використання такого об'єкту довірчої власності. Так, в процесі використання

та експлуатації земельної ділянки землекористувачем можуть бути вчинені дії, які містять ознаки правопорушень та формують несприятливе середовище для підтримання належного стану земельної ділянки. Закріплення такого обов'язку стане ефективним інструментом забезпечення збереження земельної ділянки як виробничого ресурсу, особливо у випадку, якщо її користувачем виступає не довірчий засновник, а третя особа

овірча власність у сфері агробізнесу забезпечує сталий характер здійснення господарської діяльності, оскільки закладена законодавцем концепція довірчої забезпечувальної власності передбачає наявність правової можливості передбачити у договорі право користування довірчого засновника об'єктом довірчої власності, незважаючи на перехід самого речового титулу до довірчого власника. Таким чином, в межах довірчих забезпечувальних правовідносин забезпечується безперервність виробництва, оскільки ключові виробничі ресурси, виконуючи функцію об'єкта забезпечення виконання зобов'язання, водночас не вибувають з виробничих процесів суб'єкта агробізнесу.

овірча власність у сфері агробізнесу створює правовий баланс інтересів кредитора та боржника шляхом формування справедливого механізму забезпечення виконання зобов'язання, який враховує як інтереси кредитора, так й інтереси боржника. Припинення права власності боржника та перехід майна до кредитора на особливому титулі довірчої власності надає кредиторіві надійне речове забезпечення з реальною можливістю задоволення своїх майнових інтересів шляхом звернення стягнення на об'єкт довірчої власності. Водночас, такий речовий титул супроводжується фідучіарним обов'язком повернення майна первинному власнику після добросовісного виконання зобов'язання, забезпеченого довірчою власністю.

аконодавче обмеження щодо передачі земельної ділянки сільськогосподарського призначення у довірчу власність є великою перешкодою для отримання кредитів суб'єктами агробізнесу із застосуванням такого способу забезпечення виконання зобов'язання. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне передбачити можливість набуття

банками земельної ділянки сільськогосподарського призначення у довірчу власність, однак із аналогічним порядком відчуження, закріпленим для застави.

Перехід права власності на земельну ділянку на праві довірчої власності є функціональним і не передбачає цілі остаточної зміни власника, а спрямований виключно на забезпечення виконання зобов'язання з перспективою подальшого повернення земельної ділянки до первинного власника після належного виконання основного зобов'язання та належного виконання довірчим власником свого фідучіарного обов'язку. Передача земельної ділянки у довірчу власність не може вважатися повноцінним відчуженням у класичному його розумінні до моменту задоволення майнових інтересів довірчого власника за рахунок такої земельної ділянки. Вбачається за необхідне доповнити статтю 140 ЗК України таким способом припинення права власності на земельну ділянку як передача її в довірчу власність.

Довірча власність на землю не є обтяженням на землю в розумінні статтей 110-111 ЗК України та в контексті класичного тлумачення змістовного наповнення цієї правової категорії. Право довірчої власності не обтяжує право первинного власника, а припиняє його. Право власності довірчого власника не є повноцінним правом власності. Це право обмежене рядом фідучіарних обов'язків довірчого власника порівняно з довірчим засновником. Фактично можна говорити про те, що в такому випадку обтяженим є не право власності первинного власника (довірчого засновника) земельної ділянки, оскільки воно перестає існувати після встановлення правового режиму довірчої власності, а право власності довірчого власника. Довірчий власник не може повноцінно розпоряджатися земельною ділянкою на власний розсуд до моменту встановлення факту неналежного виконання боржником первинного зобов'язання та звернення стягнення на такий об'єкт довірчої власності у передбаченому законом порядку. Таким чином, право власності довірчого засновника обтяжене зобов'язаннями забезпечувального характеру.

У межах конструкції довірчої власності на земельну ділянку перехід права власності від довірчого засновника до довірчого власника не відмінняє необхідності дотримання

публічно-правових обов'язків в контексті охорони земель, їх раціонального використання та використання згідно з цільовим призначенням. Раціональне використання земельних ресурсів виступає не тільки елементом належної реалізації речових прав з боку користувача об'єкту довірчої власності, а й важливим аспектом дотримання балансу між приватними майновими інтересами суб'єктів довірчого забезпечувального правовідношення та публічно-правовими інтересами суспільства. Правова конструкція довірчої власності на землю характеризується поєднанням приватних та публічних інтересів, оскільки з однієї сторони зазначений спосіб забезпечення виконання зобов'язання направлений на задоволення приватних майнових інтересів кредитора, однак водночас не скасовує законодавчих вимог, пов'язаних з особливим статусом земельної ділянки як об'єкту довірчої власності. онцептуальними напрямками удосконалення законодавства у сфері правового регулювання інституту довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу є наступні: 1) удосконалення структурної логіки розміщення нормативних положень про довірчу власність в межах ЦК України та ЗК України, враховуючи сучасні підходи до рекодифікації речового права; 2) удосконалення окремих аспектів правового регулювання довірчої забезпечувальної власності, таких як порядок звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, порядок оцінки майна довірчим власником; 3) удосконалення правового режиму земель сільськогосподарського призначення в межах інституту довірчої власності на землю; 4) формування цілісної концепції щодо укладення договору про встановлення довірчої власності з іноземним елементом; 5) забезпечення послідовних гармонізаційних процесів національного законодавства про довірчу власність з положеннями європейського законодавства.

иникає обґрунтована потреба визначити основним структурним місцем розміщення способів забезпечення виконання зобов'язання главу «Забезпечення виконання зобов'язання». Водночас, в розділі про речові права представити конкретні речові титули. Такий варіант оптимізації нормативних положень є актуальним також і для

довірчої власності, нарівні з раніше вказаним варіантом виокремлення таких нормативних положень в окремий розділ.

межах ЗК України доцільно закріпити окрему главу у Розділі III «Права на землю», в межах якої сформулювати ряд нормативних положень, які б чітко визначали правову природу довірчої власності у різних її проявах: від окремого речового титулу до способу забезпечення виконання зобов'язання. Так, необхідно розмежувати поняття довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання, довірчої власності як окремого правового титулу та довірчої власності за договором управління майном.

иникає обґрунтована потреба у здійсненні концептуального структурного переосмислення, оптимізації та узгодження положень ЗК України шляхом вилучення з розділу про право власності на землю нормативних положень щодо довірчої власності та визначення особливостей встановлення та функціонування довірчої власності на земельну ділянку у окремій главі «Довірча власність на земельну ділянку».

ВИСНОВКИ:

1. Ознаками, що обумовлюють важливу роль системи забезпечення виконання зобов'язання у випадку кредитування суб'єктів агробізнесу є: 1) взаємозв'язок аграрної господарської діяльності від навколишнього природного середовища та природних умов; 2) сезонний характер такої діяльності; 3) підвищений ризиковий характер такої діяльності; 4) необхідність безперервного фінансування виробництва, навіть у періоди міжсезоння; 5) залучення як найманої праці, так і специфічного технічного обладнання для ефективного виробництва у аграрному секторі; 6) велика стадійність процесу здійснення господарської діяльності, що призводить до високого рівня затратності трудових та технічних ресурсів для її реалізації; 7) недостатня кількість фахівців вузького профілю, що можуть забезпечити фаховий характер господарської діяльності в аграрній сфері, що призводить до меншого рівня ефективності такої діяльності; 8) низький рівень екологічної правосвідомості, що призводить до неналежного стану навколишнього природного середовища та загрози екологічній безпеці.

2. Забезпечувальна природа довірчої власності обумовлена вторинним похідним характером такого зобов'язання, яке спрямоване на забезпечення виконання первинного основного зобов'язання. В такому випадку, речова природа проявляється в конкретному правовому титулі передачі майна з метою забезпечення зобов'язання. Таким правовим титулом є довірча власність, але вже як окремий вид права власності. Так, інтереси кредитора майнового характеру у випадку невиконання основного зобов'язання боржником задовольняються шляхом звернення стягнення на відповідне майно.

3. Неакцесорна природа довірчої забезпечувальної власності обумовлена наступними ознаками: 1) чинність договору про встановлення довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання не залежить від чинності основного зобов'язання; 2) у випадку припинення основного зобов'язання, зокрема у зв'язку з його повним виконанням, довірча забезпечувальна власність автоматично не

припиняється; 3) припинення довірчої забезпечувальної власності виступає підставою для вимоги довірчого засновника до довірчого власника щодо повернення майна, яке було об'єктом довірчої забезпечувальної власності; 4) довірча забезпечувальна власність функціонує в якості самостійного речового права, що не припиняється автоматично із первинним зобов'язанням.

4. Довірча власність не може розглядатися нарівні із класичним правом власності, у зв'язку з її обмеженим та цільовим характером. Цільова спрямованість на забезпечення виконання основного зобов'язання, а також обумовленість умовами договору призводить до необхідності визначення довірчої власності як особливої правової конструкції квазівласності – обмеженої цільової власності. В межах вказаної конструкції правомочності довірчого власника впливають виключно з договірною зобов'язання та спрямовані на виконання його конкретної мети, що характеризується фідучіарною правовою природою. Таке право власності не є абсолютним та не включає у себе всі елементи.

5. Важливим кроком в контексті упорядкування регламентації довірчої власності в межах Цивільного кодексу України є структуризація та систематизація відповідних нормативних положень. Так, одним із можливих варіантів вирішення такого питання є об'єднання норм, присвячених регулюванню довірчої власності, в межах нової глави під назвою «Фідучіарні правочини». Так, саме фідучіарна правова природа є спільною для довірчої власності у її дуалістичному прояві. А тому, така структурна частина в ЦК України дозволила б послідовно та чітко відокремити довірчу власність від класичного права власності.

6. Довірча забезпечувальна власність – це самостійний фідучіарний речово-зобов'язальний інститут, що передбачає функціональний перехід власності від довірчого засновника до довірчого власника на умовах особливого правового титулу цільового обмеженого характеру з метою забезпечення виконання зобов'язання.

7. Довірча власність характеризується відсутністю елементу розщеплення правомочностей власника в межах довірчої забезпечувальної власності, оскільки

єдиним власником виступає довірчий власник. Однак, його можливості щодо розпорядження таким майном є обмеженими суттю самого зобов'язання, яке стало підставою формування такого правового титулу.

8. Фідуціарний елемент трасту полягає у наявності у формального власника обов'язку здійснювати управління майном добросовісно в інтересах бенефіціара. В концепції довірчої забезпечувальної власності фідуціарний елемент полягає в наявності у довірчого власника фідуціарного обов'язку щодо повернення майна довірчому засновнику після припинення довірчої власності, зокрема у зв'язку з повним виконанням первинного зобов'язання.

9. Співвідношення основних видів фідуціарних правочинів, а саме трасту та довірчої забезпечувальної власності слід здійснювати за наступними критеріями: 1) функціональне призначення; 2) правова природа; 3) розщеплення правомочностей власника; 4) модель права власності; 5) фідуціарний елемент.

10. Система прав суб'єкта агробізнесу як довірчого засновника за договором про встановлення довірчої власності складається з наступних елементів: 1) речові права; 2) зобов'язальні права; 3) права в процедурі звернення стягнення на об'єкт довірчої власності; 4) права, що впливають з фідуціарної природи довірчої забезпечувальної власності; 5) права на захист порушених прав та інтересів.

11. Належним та ефективним способом захисту порушених прав довірчого засновника у випадку невиконання довірчим власником фідуціарного обов'язку повернення майна є витребування з чужого незаконного володіння, а не визнання права власності з наступних підстав: 1) у разі припинення основного зобов'язання, зокрема шляхом повного його виконання, у довірчого власника повністю відпадає правова підстава володіння об'єктом довірчої власності, а тому таке володіння об'єктом довірчої власності стає безтитульним та незаконним, що формує підстави довірчому засновнику для витребування майна з чужого незаконного володіння; виникає сумнівів у правомірності переходу права власності від довірчого власника до

довірчого засновника, оскільки це чітко передбачено законом; 3) правова природа довірчої забезпечувальної власності передбачає наявність фідучіарного обов'язку у довірчого власника, що полягає у поверненні об'єкту довірчої власності довірчому засновнику у разі припинення основного зобов'язання, у зв'язку з цим, виникає потреба не у визнанні права власності довірчого засновника, а у витребуванні майна з чужого незаконного володіння, яке здійснюється довірчим власником без належної правової підстави; 4) позов про визнання права власності не відображає суті спору між довірчим засновником та довірчим власником у випадку невиконання довірчим власником свого фідучіарного обов'язку, оскільки у вказаному випадку спір стосується не об'єктивного існування права власності, а наявності реальної можливості його реалізації.

12. Система обов'язків суб'єкта агробізнесу як довірчого засновника за договором про встановлення довірчої власності складається з наступних елементів: передати майно довірчому власнику на праві довірчої власності для забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором, договором позики (частина перша статті 597-1 ЦК України); 2) добросовісно та в повному обсязі виконувати умови договору про встановлення довірчої власності відповідно до загальних вимог зобов'язального права; 3) за умов належного попередження допускати довірчого власника до проведення перевірок порядку користування об'єктом довірчої власності (частина четверта статті 597-4 ЦК України); 4) утримуватися від дій, які виходять за межі нормального зносу об'єкта довірчої власності та можуть істотно знизити його вартість або завдати іншої шкоди (частина перша статті 597-5 ЦК України); користувач несе витрати на утримання об'єкта довірчої власності, якщо інше не встановлено договором (частина друга статті 597-5 ЦК України).

13. Договір про встановлення довірчої власності – це фідучіарний правочин, яким встановлюється особливий правовий титул, а саме довірча власність, з метою забезпечення виконання кредитного зобов'язання або зобов'язання за договором позики. Предмет договору про встановлення довірчої власності має дуалістичний

характер та включає у себе два компоненти: 1) безпосередні дії по передачі майна на правовому титулі довірчої власності; 2) саме майно, яке передається довірчому власнику на праві довірчої власності з метою забезпечення виконання зобов'язання.

14. У ЦК України передбачена стаття 597-2 під назвою «Об'єкт довірчої власності», що призводить до виникнення труднощів та суперечностей в ході визначення предмету договору про встановлення довірчої власності. Доцільніше говорити про об'єкт забезпечувальних правовідносин, об'єкт довірчої власності, однак предмет договору про встановлення довірчої власності. У зв'язку з тим, що забезпечувальна довірча власність може бути встановлена виключно на підставі договору доцільно викласти назву вказаної статті в новій редакції, а саме «Предмет договору про встановлення довірчої власності».

15. Цінні папери можуть забезпечити функцію об'єкта довірчої власності, оскільки в подальшому, звернувши на такий об'єкт стягнення, кредитор за первинним зобов'язанням зможе здійснити задоволення своїх майнових прав та інтересів. Цінні папери варто включити до переліку об'єктів довірчої власності, так як це сприятиме розширенню практики застосування вказаного способу забезпечення виконання зобов'язання. Закріплення правової можливості забезпечувати виконання зобов'язання цінними паперами є дуже сприятливою умовою для суб'єктів агробізнесу, оскільки дозволяє не залучати ключові виробничі ресурси в довірчі забезпечувальні правовідносини та не передавати засоби виробництва у довірчу власність.

16. Інститут майнового поручительства може функціонально за аналогією застосовуватися в межах довірчої забезпечувальної власності, але з певними застереженнями, обумовленими особливостями довірчої забезпечувальної власності. Правовий та функціональний потенціал застосування майнового поручительства в межах довірчих забезпечувальних правовідносин має перспективний характер для суб'єктів агробізнесу з огляду на наступне: 1) можливість забезпечення виконання зобов'язання за рахунок майна поза аграрними правовідносинами, підвищує

кредитоспроможність суб'єктів агробізнесу та формує сприятливе середовище для надійного забезпечення виконання зобов'язання, а також залучення додаткових фінансових ресурсів у сферу агробізнесу; 2) така конструкція забезпечує цілісний та неподільний характер виробництва у сфері агробізнесу, коли майно суб'єкта агробізнесу виконує виключно виробничі функції та не залучається до забезпечення виконання зобов'язання; 3) залучення третьої особи до укладення договору про встановлення довірчої власності в межах агробізнесу дозволяє забезпечити баланс в контексті розподілу ризиків в межах довірчого забезпечувального правовідношення, що формує високий рівень гнучкості та динамічності такого способу забезпечення виконання зобов'язання.

17. До підстав припинення довірчої власності слід відносити наступні: 1) повне та належне виконання основного зобов'язання; 2) задоволення майнових інтересів довірчого власника шляхом звернення стягнення на об'єкт довірчої власності; припинення основного зобов'язання з інших підстав, передбачених цивільним законодавством; 4) примусове відчуження об'єкту довірчої власності з мотивів суспільної необхідності; 5) нікчемність договору про встановлення довірчої власності або визнання його недійсним; 6) знищення об'єкту довірчої власності за умов форс-мажорних обставин.

18. В межах концепції довірчої забезпечувальної власності задоволення майнових вимог довірчого власника недоцільно розглядати в якості звернення стягнення, оскільки довірчий власник вже є формальним власником об'єкта довірчої власності, хоч і у обмеженому розумінні. У випадку прострочення довірчим засновником виконання первинного зобов'язання у довірчого власника з'являються правові підстави здійснювати розпорядження майном в межах правомочностей особливого титулу довірчої власності. В контексті визначення сутності процесу задоволення майнових прав довірчого власника необхідно розглядати таке правове явище не з точки зору звернення стягнення, а з точки зору реалізації права власності

довірчим власником у межах зобов'язального обмеженого та цільового характеру набутого ним правового титулу довірчої власності.

19. Позиція законодавця щодо визначення строків прострочення як підстави для звернення стягнення на об'єкт довірчої власності є суперечливою та потребує критичного осмислення. Закріплені у цивільному законодавстві строки є абсолютно недостатніми в контексті виконання боржником своїх зобов'язань за первинним кредитним договором або договором позики та порушують баланс інтересів сторін в межах забезпечувальних довірчих правовідносин.

20. Єдиною обґрунтованою підставою звернення стягнення може бути виключно неналежне виконання первинного зобов'язання у вигляді його прострочення. Якщо законодавець визначає можливість застосовувати за згодою сторін інші підстави, то з метою захисту прав боржника та попередження зловживань з боку кредитора, у статті повинен бути закріплений вичерпний перелік підстав. В цьому випадку широкі межі диспозитивного рулювання питання визначення підстав для звернення стягнення можуть стати полем для зловживань та невинуватого порушення прав довірчого засновника.

21. З метою усунення труднощів у правозастосуванні виникає обґрунтована необхідність внести зміни до статті четвертій Закону України «Про оренду землі», доповнивши число осіб, уповноважених надавати земельну ділянку в оренду, довірчим власником з метою забезпечення повноцінного єдиного логічно побудованого правового регулювання довірчої власності на землю.

22. Довірча власність на земельну ділянку є гібридною правовою конструкцією, яка функціонує на межі різних самостійних інститутів як цивільного, так і земельного права. Довірча власність на земельну ділянку є фактично одночасно окремим речовим титулом та способом забезпечення виконання зобов'язання, а також має елементи обтяжувального характеру відносно правомочностей довірчого власника, що полягають у наявності фідуціарного обов'язку повернення майна у зв'язку з припиненням довірчої власності.

23. Передбачена чинним цивільним та земельним законодавством правова конструкція довірчої власності на земельну ділянку не виключає можливість користування земельною ділянкою іншими особами, тому безпосередні користувачі повинні нести відповідальність за загальними правилами відповідальності землекористувачів, довірчий власник - за загальними правилами, передбаченими для власників земельних ділянок.

24. Враховуючи важливе соціальне та економічне значення землі, виникає обґрунтована необхідність встановити обов'язок довірчого власника здійснювати перевірку порядку використання такого об'єкту довірчої власності. Так, в процесі використання та експлуатації земельної ділянки землекористувачем можуть бути вчинені дії, які містять ознаки правопорушень та формують несприятливе середовище для підтримання належного стану земельної ділянки. Закріплення такого обов'язку стане ефективним інструментом забезпечення збереження земельної ділянки як виробничого ресурсу, особливо у випадку, якщо її користувачем виступає не довірчий засновник, а третя особа.

25. Довірча власність у сфері агробізнесу забезпечує сталий характер здійснення господарської діяльності, оскільки закладена законодавцем концепція довірчої забезпечувальної власності передбачає наявність правової можливості передбачити у договорі право користування довірчого засновника об'єктом довірчої власності, незважаючи на перехід самого речового титулу до довірчого власника. Таким чином, в межах довірчих забезпечувальних правовідносин забезпечується безперервність виробництва, оскільки ключові виробничі ресурси, виконуючи функцію об'єкта забезпечення виконання зобов'язання, водночас не вибувають з виробничих процесів суб'єкта агробізнесу.

26. Перехід права власності на земельну ділянку на праві довірчої власності є функціональним і не передбачає цілі остаточної зміни власника, а спрямований виключно на забезпечення виконання зобов'язання з перспективою подальшого повернення земельної ділянки до первинного власника після належного виконання

основного зобов'язання та належного виконання довірчим власником свого фідуціарного обов'язку. Передача земельної ділянки у довірчу власність не може вважатися повноцінним відчуженням у класичному його розумінні до моменту задоволення майнових інтересів довірчого власника за рахунок такої земельної ділянки. Вбачається за необхідне доповнити статтю 140 ЗК України таким способом припинення права власності на земельну ділянку як передача її в довірчу власність.

27. Довірча власність на землю не є обтяженням на землю в розумінні статтей 110-111 ЗК України та в контексті класичного тлумачення змістовного наповнення цієї правової категорії. Право довірчої власності не обтяжує право первинного власника, а припиняє його. Право власності довірчого власника не є повноцінним правом власності. Це право обмежене рядом фідуціарних обов'язків довірчого власника порівняно з довірчим засновником. Фактично можна говорити про те, що в такому випадку обтяженим є не право власності первинного власника (довірчого засновника) земельної ділянки, оскільки воно перестає існувати після встановлення правового режиму довірчої власності, а право власності довірчого власника. Довірчий власник не може повноцінно розпоряджатися земельною ділянкою на власний розсуд до моменту встановлення факту неналежного виконання боржником первинного зобов'язання та звернення стягнення на такий об'єкт довірчої власності у передбаченому законом порядку. Таким чином, право власності довірчого засновника обтяжене зобов'язаннями забезпечувального характеру.

28. Правова конструкція довірчої власності на землю характеризується поєднанням приватних та публічних інтересів, оскільки з однієї сторони зазначений спосіб забезпечення виконання зобов'язання направлений на задоволення приватних майнових інтересів кредитора, однак водночас не скасовує законодавчих вимог, пов'язаних з особливим статусом земельної ділянки як об'єкту довірчої власності.

29. Концептуальними напрямками удосконалення законодавства у сфері правового регулювання інституту довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання суб'єктів агробізнесу є наступні: 1) удосконалення

структурної логіки розміщення нормативних положень про довірчу власність в межах ЦК України та ЗК України, враховуючи сучасні підходи до рекодифікації речового права; 2) удосконалення окремих аспектів правового регулювання довірчої забезпечувальної власності, таких як порядок звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, порядок оцінки майна довірчим власником; 3) удосконалення правового режиму земель сільськогосподарського призначення в межах інституту довірчої власності на землю; 4) формування цілісної концепції щодо укладення договору про встановлення довірчої власності з іноземним елементом; 5) забезпечення послідовних гармонізаційних процесів національного законодавства про довірчу власність з положеннями європейського законодавства.

30. В межах ЗК України доцільно закріпити окрему главу у Розділі III «Права на землю», в межах якої сформулювати ряд нормативних положень, які б чітко визначали правову природу довірчої власності у різних її проявах: від окремого речового титулу до способу забезпечення виконання зобов'язання. Так, необхідно розмежувати поняття довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання, довірчої власності як окремого правового титулу та довірчої власності за договором управління майном. Виникає обґрунтована потреба у здійсненні концептуального структурного переосмислення, оптимізації та узгодження положень ЗК України шляхом вилучення з розділу про право власності на землю нормативних положень з приводу довірчої власності та визначення особливостей встановлення та функціонування довірчої власності на земельну ділянку у окремій главі «Довірча власність на земельну ділянку».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аранчій В.І. Особливості банківського кредитування аграрних товаровиробників в сучасних умовах. *Вісник НБУ*. 2011. С. 10-14.
2. Гудзь О. Є. Фінансово-кредитна інфраструктура аграрної сфери України. *Економіка АПК*. 2009. № 6. С. 59–63.
3. Охота Ю. В. Підприємницька діяльність в аграрному секторі: сутність, організаційно-правова форма та інші основні аспекти. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6193> (дата звернення: 17.11.2025).
4. Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку: колективна монографія / За ред. А.П. Гетьмана та Т.В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. 576 с.
5. Пахолук А.М. Аграрні фінансові правовідносини: дис...доктора філософії в галузі права. 2023. Київ, 2023. 240 с.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV (зі змін. і допов.). Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 14.01.2026).
7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 лип. 2004 р. № 1952-IV (зі змін. і допов.). Офіційний вісник України. 2004. № 30. Ст. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15> (дата звернення: 14.01.2026).
8. Ільків О.В. Правова природа довірчої власності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція. 2021. № 50. С. 50-53.
9. Фокша Л.В., Зуєва О.А. Право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №2. С. 65-68.

10. Слома В.М. Розвиток інституту забезпечення виконання зобов'язань у цивільному законодавстві. *Університетські наукові записки*. 2006. Вип. 1 (17). С. 103–107. URL: <http://library.univer.km.ua/visnyk/957.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).
11. Бондаренко К.С. Правова природа довірчої власності та особливості її запровадження як способу забезпечення виконання зобов'язання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 131-134.
12. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 973 с.
13. Майданик Р.А. Речове право: підручник. К.: Алерта, 2019. 1102 с.
14. Ільків О.В. Договір як підстава виникнення права довірчої власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №4. С. 217-219.
15. Венедіктова І.В. Договір довірчого управління майном в Україні: навчально-науковий посібник. Харків: Консум. 2004. 216 с.
16. Рябчинська А. Право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання: поняття та юридична природа. *Юридичний вісник*. 2020. №5. С. 213-219.
17. Москалюк Н.Б. Актуальні особливості довірчого управління в реалізації права державної власності. *Часопис цивілістики*. 2020. Вип. 38. С. 39-45.
18. Рябчинська А. Співвідношення права довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання та застави. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. № 4(48). 2020. С. 110-117. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4\(48\).233298](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4(48).233298)
19. Ходико Ю.Є. Правовий режим об'єкта речових прав на чужу річ. *Право і суспільство*. №2. Т.2. 2023. С. 77-83.
20. Майданик Р. Довірча власність і фідучія: місце і перспективи в системі права України. *Право України*. № 5. 2011. С. 18-26.
21. Кубара У.М. Правова природа заставних відносин. *Форум права*. 2012. Вип. 3. С. 343–350.

22. Майданик Р.А. Еволюція речового права України. *Проблеми цивільного права та процесу*. 2017. С. 33-38.

23. Задорожний Ю.А. Вплив рецепції римського приватного права на формування вищої юридичної освіти у країнах романо-германської правової сім'ї. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 82: частина 1. С. 52-58.

24. Шинкарьова Є. Категорія «фідуція» в сучасному цивільному праві України. *Юридичний вісник*. 2020. №4. С. 210-216.

25. Дихта Н.М. Категорія фідуції та її особливості у Стародавньому Римі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 38. С. 189-194.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2008_38_38 (дата звернення: 16.01.2026)

26. Бутрин-Бока Н., Дячук С. Особливості фідуціарних правочинів в системі цивільного права України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Випуск 4 (12). С. 180-183.

27. Уразова Г.О. Правова природа фідуціарного обов'язку в цивільному праві України. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 154. С. 109-116.

28. Дихта Н. М. Фідуціарний договір у Римському приватному праві. *Актуальні проблеми держави і права*. О.: Юрид. л-ра. 2007. Вип. 33 . С. 201-206.

29. Буяджи Г.В. Траст: історія, сучасність, перспективи : монографія / Г.В. Буяджи. Київ : Алерта, 2018. 552 с.

30. Плиська Ю.В. Траст, фідуція, довірча власність: поняття та взаємозв'язок. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Вип. 85 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2020. С. 202-207.

31. Ходирєва А.В. Фідуціарні відносини в правових системах світу. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 4 (78). С. 168-173.

32. Буяджи Г.В. Поняття трасту: класичні підходи та нові тенденції. *Право України*. 2017. №5. С. 131-138.

33. Гончарук А.А. Право довірчої власності у цивільному законодавстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Серія ПРАВО. Випуск 20. Частина II. Том 1. С. 174-177.

34. Ковтун В.В., Баранова Л.М. Правова категорія довірчої власності: порівняльно-правовий аналіз цивільного законодавства України та міжнародного приватного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №6. С. 122-130.

35. Ходирева А.В. Історичний нарис виникнення та розвитку фідуціарних (трастових) відносин в англійському праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. №9. С. 535-537.

36. Шипка О. Трастова власність: іноземні дива на українській ниві. *Юридичний журнал*. 2003. № 10. С. 73–81.

37. Trustee Act 1925 : Act of the Parliament of the United Kingdom dated 23 December 1925. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/15-16/19> (дата звернення: 14.01.2026).

38. Цивільний кодекс Української РСР : Закон УРСР від 18 лип. 1963 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1963. № 30. Ст. 463.

39. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 19.06.2003 № 980-IV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/980-15> (дата звернення: 14.01.2026).

40. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні : Закон України від 20 вересня 2019 р. № 132-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-20#Text> (дата звернення: 14.02.2025).

41. Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку : Міжнародний договір від 27 черв. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 15.01.2026).

42. Директива 2002/47/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу стосовно механізмів застосування фінансової застави від 6 червня 2002 р. № 2002/47/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_502 (дата звернення: 14.02.2025).

43. Кіріяк О. В. Актуальні проблеми правового регулювання довірчої власності. *Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання сучасного державотворення: проблеми та перспективи»*, присвячена 100-річчю від дня народження та річниці з дня смерті О. В. Коваля (Черкаси, 1 листопада 2019 р.). Черкаси, 2019. С. 22–24.

44. Кіріяк О.В. Право довірчої власності: інтеграція зобов'язальних та пропріетарних елементів. *Слово національної школи суддів України*. 2020. №3 (32). С. 84-93.

45. Рябчинська А.О. Право довірчої забезпечувальної власності у зарубіжних країнах: досвід Франції та Румунії. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2019. Том 30 (69). № 3. С. 51-57.

46. Уколова В.О. Особливості інституту права довірчої власності як виду забезпечення виконання зобов'язання за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 158-170.

47. Рябчинська А.О. Право довірчої власності в англо-американській та континентальній системах права: порівняльно-правова характеристика. *Правове регулювання економіки*. 2018. № 17. С. 276–287.

48. Буяджи Г. Проблемні питання визначення правової природи трасту. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С.10-16.

49. Waters D.W.M. The institution of the trust in civil and common law, in: *Académie de droit international de La Haye, Recueil des cours*, vol. 252, Dordrecht etc.: Martus Nijhoff, 1995. P. 117–453.

50. Цибульська О.Ю. Основні елементи трасту. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73). № 4. 2023. С. 175-180.

51. Trustee Act 2000 : Act of the Parliament of the United Kingdom dated 23 November 2000. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/29/contents> (дата звернення: 15.01.2026).

52. Loi n° 2007-211 du 19 février 2007 instituant la fiducie : Journal officiel de la République française (JORF) n° 44 du 21 févr. 2007. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000821047/> (дата звернення: 15.01.2026).

53. Коструба А.В. Договірні трастоподібні конструкції в праві Франції. «Траст і трастоподібні конструкції: Глобалізація та перспективи» (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 06 листопада 2020. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.4737067> (дата звернення: 16.01.2026)

54. Code civil (France) : Version consolidée. Récupéré sur Légifrance : <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070721> (дата звернення: 27.11.2025).

55. Некіт К.Г. Правове регулювання фідуціарних відносин у європейських правових системах. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Право. 2011. Вип. 15. Ч. 1. С. 190–193. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/.pdf> (дата звернення: 16.01.2026)

56. Barrière, F. La fiducie-sûreté en droit français. *McGill Law Journal / Revue de droit de McGill*, 2013, vol. 58, no 4, p. 871–902.

57. Cod Civil al Romaniei din 10 martie 2009. URL: http://www.dreptonline.ro/legislatie/codul_civil_republicat_2011_noul_cod_civil.php#cartea3 (дата звернення: 15.12.2025)

58. Некіт К.Г. Поняття довірчої власності (трасту) у законодавстві європейських країн та модельних правилах європейського приватного права. *Молодий вчений*. 2017. № 2 (17). С. 822 – 825.

59. Канзафарова І.С., Федорко М.С. Право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання у цивільному праві України. *Правова держава*. № 37. 2020. С. 107-116. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.37.201501>

60. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) : Цивільний кодекс Німеччини : законодавчий акт Федеративної Республіки Німеччина від 18 серпня 1896 р., чинний з 1 січня 1900 р. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (дата звернення: 15.01.2026).

61. Дектярьов В.В. Довірча власність в Україні та в зарубіжних правових порядках: порівняльний аспект. *Нове українське право*. 2023. Вип. 5. С. 5-11.

62. Бубнюк В.О. Агробізнес в Україні: правова регламентація, форми діяльності та напрями розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №11. С. 365-368.

63. Корнієнко Г.С. Ознаки агробізнесу як аграрно-правової категорії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. С. 98-104.

64. Канарик Ю.С. Право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань суб'єктів агробізнесу. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». №6. Ч. 1. 2025. С. 323-327. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.48>

65. Єфремова І.І., Ломакіна І.Ю. Організаційно-правові форми агробізнесу в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. №1. С. 282-286.

66. Удосконалення інформаційно-правового забезпечення сфери АПК та захисту прав суб'єктів агробізнесу: колективна монографія / Я.П. Аргат, І.В. Ковальчук, І.Ю. Ломакіна, О.І. Настіна, А.О. Пахомова. Біла Церква: Білоцерківський національний аграрний університет, 2023. 201 с.

67. Апаров А.М. Поняття сільськогосподарської діяльності та її суб'єктів. *Правова держава*. 2016. № 23. С. 71-75.

68. Корнієнко Г. Структурний поділ агробізнесу: правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2020. №2. С. 188-194.

69. Аранчій В.І. Особливості банківського кредитування аграрних товаровиробників в сучасних умовах. *Вісник НБУ*. 2011. С. 10-14.

70. Долгошея Н.О. Організаційно-економічний механізм формування і функціонування агробізнесу. *Агросвіт*. 2010. № 21. С. 67–72.

71. Земко А.М., Пахолюк А.М. Аграрні фінансові правовідносини: поняття і види. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Серія ПРАВО. Випуск 74: частина 2. С. 17-22.

72. Уркевич В. Ю. Аграрний фонд як учасник кредитних правовідносин за участю сільськогосподарських підприємств. *Правове забезпечення розвитку національної інноваційної системи в умовах глобалізації*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 груд. 2015 р). Харків, 2015. С. 266–269.

73. Щербина Б.С. Забезпечення виконання зобов'язання шляхом укладення договору про встановлення довірчої власності. *Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства*: Х Міжнародна науково-практична конференція, 28 лютого 2020 р. м. Київ: зб. доп. К.: НАУ, 2020. С. 179-181.

74. Петков С.В., Губарєв С.В., Горєлова В.Ю. Правосуб'єктність юридичної особи як структурний елемент суб'єктності у праві: міждисциплінарний підхід. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 41/2024. С. 581-587.

75. Борисова В. Теорії сутності юридичної особи: історія і сучасність. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 4(27). С. 117-130.

76. Петков С.В., Губарєв С.В., Горєлова В.Ю. Еволюція правосуб'єктності юридичних осіб у контексті сучасних викликів: цифровізація, глобалізація, стале управління. *Академічні візії*. Випуск 37/2024. С. 1-9. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14715087>

77. Громова О. До питання забезпечення виконання кредитного договору. Постановка наукової проблеми. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 60-64.

78. Ільків О.В. Право володіння як юридична категорія. *Юридична Україна*. 2020. №11. С. 15-21.
79. Дзера І.О. Деякі питання визнання права власності за статтею 392 Цивільного кодексу України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №5. С. 19-24.
80. Заєць О.І. Віндикаційний захист прав на земельні ділянки: сучасні науково-теоретичні та практичні особливості. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 2. С. 180-186.
81. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 24.11.2025).
82. Заєць О., Чорний Є. Поділ земель за цільовим призначенням та видом використання: правові проблеми. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. С. 82-87. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/16.pdf> (дата звернення: 04.12.2025)
83. Бахур О., Міхач О. Використання земельної ділянки не за цільовим призначенням: нормативно-правове регулювання та практика застосування. *Молодий вчений*. 2025. №6 (137). DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-6-137-42>
84. Лебеденко О.В. Принципи раціонального використання земельних ресурсів. *Економіка АПК*. 2010. №6. С. 10-13. http://www.agrosvit.info/pdf/6_2010/3.pdf
85. Постанова Верховного суду від 05 червня 2019 року. Справа № 755/12638/15-ц. URL: <https://verdictum.ligakon.net/document/82308714> (дата звернення: 10.07.2025).
86. Михайлова Л.С. Колізії застосування засобів забезпечення виконання зобов'язання. *Закарпатські правові читання*. 2017. Т.1. С. 295-298.
87. Нестеренко І.В. Інститут довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання: переваги та ймовірні ризики. *the Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. 349-356.
88. Біленко М.С. Загальні положення про договір у цивільному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №1. С. 347-349. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/87>

89. Марич Х.М. Поняття, особливості та види договорів в агропромисловому комплексі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 813. С. 324-330. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_813_53

90. Кушерець Д.В. Забезпечення виконання договірних зобов'язань як гарантія охорони та захисту майнових прав. *Часопис цивілістики*. Вип. 17. С. 76-79.

91. Кудрявцев В. Відмежування непойменованих способів забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором від інших цивільно-правових конструкцій. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №3. С. 31-34.

92. Буяджи Г. В. Фидуціарний заклад як вид забезпечення зобов'язань: поняття, особливості, доцільність. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип. 4. С. 21–27. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/5.pdf> (дата звернення: 15.01.2026)

93. Гончарук А.А. Право довірчої власності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 2. С. 97–101.

94. Карамшук Д.О. Довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язань. *Право. Уа*. 2023. №2. С. 112-116.

95. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Договірне право: Академічний курс. Львів: ПАІС, 2020. 464 с.

96. Штефан А.С. Концепт «істотні умови договору». *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 95-річчю від дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О. І., Ломжа – Харків, 29 березня 2024 року. / Наукова редакція: Александра Енглер-Якуб'як, Олена Коваленко, Пьотр Якуб'як. Ломжа : Міжнародна Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща; Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна. Видавництво: MANS w Łomży Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2024. 792 с.

97. Савченко В. О. Вплив істотних умов договору на зміст принципу свободи договору. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 5. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-5-8879>

98. Мороз О. Істотні умови цивільно-правового договору. *Право та інновації*. 2019. Т. 1, № 25. С. 45–50.

99. Шимон С. І. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. *Юридична Україна*. 2011. № 4. С. 58–64.

100. Гудима М.М. До питання про поняття предмета цивільного договору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Серія ПРАВО. Випуск 23. Частина I. Том 1. С. 182-186.

101. Дектярьов В.В. Об'єкт довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором. *Нове українське право*. 2024. Вип.2. С.170-176.

102. Посполітак В. В. Цінні папери як об'єкти права притримання. *Наукові записки НаУКМА*. 2009. Т. 90 : Юридичні науки. С. 68–71.

103. Цінні папери : збірка нормативних матеріалів та аналітичних статей / під ред. А.М. Нагорного, К.М. Гуцалової. Київ : Юстиніан, 2006. 872 с.

104. Гавриляк Ю.В. Цінні папери як об'єкти цивільного права. *Актуальні проблеми приватного права в Україні* : матеріали студ.-курс. наук. конф. 27 квітня 2012 р. Львів : ЛьвДУВС, 2012. С. 60–63.

105. Красуцький В. Обсяг зобов'язань майнового поручителя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №4. С. 36-40.

106. Міхневич Л.В. Захист конституційного права особи на майно (власність) у забезпечувальних зобов'язаннях застави та поруки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. Серія Право. Випуск 65. С. 398-402. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.71>

107. Ходак С.М. Взаємозв'язок правових інститутів банкрутства, поруки та майнової поруки. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету*

права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. Вип.15(27), Т.2. 2023. С. 195-201. DOI: 10.33098/2078-6670.2023.15.27.2.195-201

108. Спасибо-Фатеева І.В. Казка про вовка, козу та капусту на новий лад: кредитор, боржник, та майновий поручитель у правовідносинах застави. *Часопис цивілістики*. 2007. №4. С.10-13.

109. Про нотаріат : Закон України від 2 верес. 1993 р. № 3425-ХІІ (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 15.01.2026).

110. Коструба А. Теоретичні аспекти припинення договірних зобов'язань у цивільному праві України. *Право України*. 2017. National Legal Discussion on a Subject: «PRINCIPLES OF LAW: CURRENT ISSUES», 7, pp.109-123.

111. Гуйван П.Д. Час дії договору як період існування цивільного зобов'язання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія ПРАВО. Випуск 70. С. 164-169.

112. Легенченко М.О. Поняття охорони й захисту права та їх співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / МОН України; НУ ОЮА. Одеса: Юрид. л-ра, 2014. Вип. 72. С. 59-65.

113. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / І.О.Дзера; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. К., 2001. 35 с.

114. Булавіна С., Давидова Т. «Захист» та «охорона»: теоретичні аспекти юридичних термінів. *Історико-правовий часопис*. 2017. №1 (9). С. 27-31.

115. Спесівцев Д.С., Демчук А.М. «Охорона» і «захист» суб'єктивних цивільних прав: проблеми співвідношення понять. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2022. Том 33 (72). №4. С. 26-32.

116. Ільків О. Забезпечувальні речові права: юридична природа, функції, види. *COPERNICUS Political and Legal Studies*. Vol. 1. Issue 3. (September 2022). С. 101-108.
117. Пучковська І. Й. Про особисті та речові види забезпечення виконання зобов'язання. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народж. В. П. Маслова, Харків, 19 лют. 2016 р. Харків, 2016. С. 144–147.
118. Федосенко Н.А. Належне виконання зобов'язання як підстава для припинення договору. *Актуальні питання юридичної науки та практики*. 2020. С. 51-53.
119. Постанова Верховного Суду від 23 травня 2018 року. Справа № 537/4905/15-ц (провадження № 61-11408св18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74255521> (дата звернення: 15.01.2026).
120. Гуйван П.Д. Особливості належного виконання грошового зобов'язання: часовий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 54. Том 2. С. 25-28. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.2.6>
121. Ходирєва А. Звернення стягнення на майно, передане в довірчу власність: окремі питання. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №2. С. 21-25.
122. Байталюк Д. Р. Порядок звернення стягнення на об'єкт довірчої власності. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 468-470.
123. Манжосова О.В. Особливості існування правового інституту довірчої власності в законодавстві України. *Вісник Чернівецького факультету Національного*

університету «Одеська юридична академія». 2014. Вип. 2. С. 145-154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2014_2_15 (дата звернення: 15.12.2025)

124. Спиридонова К. Довірча власність як новий спосіб забезпечення виконання зобов'язань. *Юридичний журнал femida.ua*. 2019. URL: <https://femida.ua/advice/dovircha-vlasnist-yak-novyj-sposib/>. (дата звернення: 10.12.2025)

125. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу: монографія. К. : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

126. Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності підприємств в умовах інституційних трансформацій: монографія. Тернопіль, 2017. с.

127. Бочко О.І. Питання раціонального використання земельних ресурсів в сучасних умовах. *Економіка АПК*. 2010. № 17 (1). С. 151-155.

128. Кашкіна В.А., Литовченко М.О. Екологічні аспекти права землекористування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №10. С. 219-

Н
У
р
та
Е
К
129. Багаєва О. Ю. Управління раціональним використанням земельних ресурсів. *Формування ринкової економіки: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; [редкол.: О. О. Беляєв (відп. ред.) та ін.]*. Київ : КНЕУ, 2011. Спец. вип.: Організаційно-правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій : у 2 ч. Ч. 2. С. 15–20. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/1140> (дата звернення: 10.12.2025).

130. Нежевело В.В., Піддубний О.Ю. Публічне адміністрування у сфері землекористування та охорони земель: поняття, зарубіжний досвід та сучасний стан в Україні. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2020. №9. С. 164-167. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/39>

t

p

s

:

/

131. Марусенко Р.І. Особливості права довірчої власності на земельні ділянки. *the Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 75. С. 85-95.

132. Гнатюк Т. Права та обов'язки сторін договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Підприємництво, господарство і п

р 133. Дрозд І.В. Види прав на землю як об'єкти оформлення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія ПРАВО. Випуск 87: в

в 134. Харченко Г. Перехід речових прав за договором (каузальна та абстрактна моделі). *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №1. С. 45-49.

т 135. Платонова Є.О. Правовий механізм припинення права власності на землю в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №1. С. 228-231.

н 136. Головня І. Я. Правова природа обмежень права власності на земельну ділянку. *Часопис цивілістики*. 2014. Вип. 17. С. 106-110.

0 137. Мироненко І.В. Види обмежень права власності на землю. *Актуальні з*

р 138. Харитоновна Т. Права на чужі земельні ділянки у контексті обмежень та обтяжень права власності. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. Sv. 2 Vyd. 5. С. 177-180

л 139. Пархоменко М.М., Кандала М.О. Проблемні питання цільового призначення земель в Україні. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. Випуск 1-4. 2021. С. 56-61.

л 140. Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) : Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073-Х (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10> (дата звернення: 15.01.2026).

р 141. Шевченко, О. В. Сучасний стан та динаміка розвитку агробізнесу в

142. Brown, L. Trustee personal liability for contaminated land remediation: The UK position. *Trusts & Trustees*. 2024. 30(7), C. 1-9. DOI: <https://doi.org/10.1093/tandt/ttae043>

143. Postlethwaite D. Trustee responsibilities and ESG: Identifying opportunities, mitigating risk and finding consensus. *Jersey Finance*. 2022. URL: <https://www.jerseyfinance.je/our-work/trustee-responsibilities-and-esg-identifying-opportunities-mitigating-risk-and-finding-consensus/> (дата звернення: 10.11.2025).

144. Roy S. The potential of the trusteeship theory for Canadian public law and environmental governance. In **From Environmental to Ecological Law** (1st ed., pp. 17). 2020. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003001256>

145. Якимець О.І. Підстави юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. Випуск 6 (47). С. 79-84. DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2022.15>

146. Савицький Е. Сучасні реалії інноваційного розвитку підприємств агробізнесу в Україні. *Економіка та суспільство*, (31). 2021. DOI:

Н
У
Р
2
Е
147. Бойко Л., Бойко В. Сучасний стан агробізнесу в Україні та його ревіталізація у післявоєнний період. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*.

148. Аксьонова О.В. Сучасний стан та тенденції розвитку агробізнесу. *Вісник ХНАУ*. Серія : Економічні науки. 2019. №4. Т.1. С.259-266.

3
N
K
149. Томашук І.О., Вольська Л.Л. Забезпечення та організаційні засади банківського кредитування аграрних підприємств. *Економіка та суспільство*. Вип. 68.

№
У
П
К
E
t
R
P
L
S
C
N
/
150. Нестеренко А.С. Фінансова система України: правова характеристика та законодавче регулювання: автореф. дис. док. юрид. наук: 12.00.07; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 38 с.

151. Остапенко Ю.І., Смоляна А.В. Тенденції розвитку кредитних відносин в аграрному секторі економіки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №10. С. 145-148.

152. Буцан М.С. Виконання зобов'язань в сучасному цивільному праві. *Часопис Київського університету права*. №1. 2020. С. 414-417.

153. Петрига О.М., Яворська Т.І., Прус Ю.О. Економіка аграрного підприємства: навчальний посібник. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2016. 498 с.

154. Рябчинська А.О., Майданик Н.І. Неакцесорність довірчої з

а 155. Донцов Д.Ю. Правовий режим довірчої власності в українському законодавстві: стан та перспективи. *Південноукраїнський правничий часопис*. №3. 2022. С. 104-109.

з 156. Некіт К.Г. Інститут довірчої власності в контексті рекодифікації. *Рекодифікація цивільного законодавства і система права України у контексті євроінтеграційних процесів*: Матер. всеукр. науково-практичн. конфер. (Одеса, 8–9 листопада 2019 року) / за заг. ред. Є.О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2019. С. 175–181.

у 157. Зеленська І.В., Гресь Н.М. Рекодифікація цивільного законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. №10. 2024. С. 98-100.

а 158. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу: монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнєцової. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 690 с.

н 159. Майданик Р. А. Рекодифікація речового права: методологія, поняття, система. *Рекодифікація цивільного законодавства і система права України у контексті євроінтеграційних процесів*: Матер. всеукр. науково-практичн. конфер. (Одеса, 8-9 листопада 2019 року) / за заг. ред. Є. О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2019. в С. 60-66.

л

а

с

н

160. Сафончик О. Право власності та інші речові права в контексті рекодифікації (оновленні) цивільного законодавства України. *Юридичний вісник*. №5. 2022. С. 85-90.

161. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень : Закон України від 12.05.2011 № 3394-VI (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3394-17> (дата звернення: 15.01.2026).

162. Бабаскін А. Співвідношення кредитного договору та договору позики у цивільному законодавстві України. *Підприємництво, господарство і прав*. 2017. № 12. С. 5-10.

163. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 12.07.2001 № 2664-III (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення: 15.01.2026).

164. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення: 15.01.2026).

165. Clarry D. Fiduciary Ownership and Trusts in a Comparative Perspective. *International & Comparative Law Quarterly*. 2014. Vol. 63, № 4, pp. 901–933. DOI:

166. Приз О.О. Відповідальність довірчого власника за екологічні правопорушення: проблемні питання та особливості правової природи. *Право. Людина. Довкілля*, Том 15. № 2. 2024. С. 28-42. <https://doi.org/10.31548/law/2.2024.28>

167. Приз О.О. Роль інституту довірчої забезпечувальної власності у правовому механізмі функціонування суб'єктів агробізнесу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія: Право. Ч.1. №89. С. 396-400. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.55>

168. Приз О.О. Еволюція інституту довірчої забезпечувальної власності у правовому механізмі функціонування суб'єктів агробізнесу. *Науковий вісник*

Ужгородського Національного Університету, 2025. Серія: Право. Ч.1. № 92. С. 501-506. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.72>

169. Павлюк Н.М. Загальна характеристика фідуціарних конструкцій. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. № 01, частина 3. С. 419-423. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.62>

170. Піддубний О.Ю., Горіславська І.В. Договір про встановлення довірчої власності за участю суб'єктів агробізнесу. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2026. Серія ПРАВО. Випуск 94: частина 1. С. 279-185. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.1.37>

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Приз О.О. Відповідальність довірчого власника за екологічні правопорушення: проблемні питання та особливості правової природи. *Право. Людина. Довкілля*, Том 15. №2. 2024. С. 28-42. DOI <https://doi.org/10.31548/law/2.2024.28>

2. Приз О.О. Роль інституту довірчої забезпечувальної власності у правовому механізмі функціонування суб'єктів агробізнесу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія: Право. Ч.1. №89. С. 396-400. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.55>

3. Приз О.О. Еволюція інституту довірчої забезпечувальної власності у правовому механізмі функціонування суб'єктів агробізнесу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія: Право. Ч.1. № 92. С. 501-506. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.72>

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Приз О.О. Роль довірчої власності, як способу забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань у залученні інвестицій для підтримки малих та середніх агропідприємств в умовах війни та післявоєнної відбудови. *Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу*: мат. Міжн. наук. -практ. конф., секція 1: Біоекономіка і соціальні виклики у формуванні продовольчої безпеки та якості життя (м. Київ, 25 трав. 2023 р.). Київ, 2023. С. 284 - 287.

2. Приз О.О. Огляд деяких проблем реалізації права довірчої власності на земельні ділянки як способу забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань. *Актуальні питання приватноправового регулювання в умовах євроінтеграції*: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю заснування Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, 15 червня 2023 р.) / За заг. ред. проф. О.Ю. Піддубного. Київ, 2023. С. 129-132.

3. Приз О.О. Огляд досвіду впровадження права довірчої власності, як способу забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань у Франції та Румунії. *Актуальні питання приватноправового регулювання в умовах євроінтеграції*: тези доповідей учасників II Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 126-річчю заснування Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, 23 травня 2024 р.) / За заг. ред. проф. О.Ю. Піддубного. Київ, 2024. С. 137-140.

4. Приз О.О. Функціональний потенціал довірчої власності як засобу забезпечення цивільно-правових зобов'язань суб'єктів агробізнесу: тези доповідей учасників. *Актуальні питання приватноправового регулювання в умовах євроінтеграції III Міжнародної науково-практичної конференції*, присвяченої 127-річчю заснування Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, 15 травня 2025 р.). С. 170-172.